

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SLAV DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
RUS DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

A. S. PUŞKİN'İN ESERLERİNDE 1773-1775 PUGAÇEV
İSYANI

İSMAİL SERDAR

2501130917

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. TÜRKÂN OLCAY

İSTANBUL-2015

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : İSMAİL SERDAR Numarası : 2501130917
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : SLAV DİLLERİ VE EDEBİYATLARI A.B.D RUS DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI Danışmanı : PROF. DR. TÜRKAN OLCAY
Tez Savunma Tarihi : 12.10.2015 Saati : 10.00
Tez Başlığı : A.S Puşkin'in Eserlerinde 1773-1775 Pugaçev İsyanı

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. TÜRKAN OLCAY		Kabul
2- PROF. DR. AYLAKAŞOĞLU		Kabul
3-YRD. DOÇ. DR. KORHAN KORBEC		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. EMİNE İNANIR		
2- PROF. DR. ZİNAİDA SABİTOVA		

ÖZ

A. S. PUŞKİN'İN ESERLERİNDE 1773-1775 PUGAÇEV İSYANI

İSMAİL SERDAR

Bu çalışmada Rusya'nın önemli tarihsel olaylarından biri olan 1773-1775 Pugaçev isyanının Aleksandr Sergeyeviç Puşkin'in eserlerinde yansımalarının irdelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda ilk önce XVIII. yüzyıl Rusyası'nın genel sosyo-tarihsel panoraması verilerek ülkede sık sık patlak veren köylü isyanlarının nedenlerine ışık tutmaya çalışılmıştır. Devamında 1600-1800 arası Rusya'da gerçekleşen köylü isyanları sırasıyla incelenmiş, ele alınan dört isyanın kendine has özellikleriyle birlikte ortak özellikler belirlenmiştir. Buna koşut olarak söz edilen iki yüzyıl içinde Rusya'daki köylülük ve köylülerin yasal durumları aşamalı olarak analiz edilmiş, bu isyanların sosyo-tarihsel etki ve sonuçları özetlenmiştir. Böylelikle dört büyük isyanın sonuncusu olan Pugaçev isyanını hazırlayan durum ve koşullar süreç olarak ele alınmıştır.

Çalışmanın konusunu oluşturan Pugaçev isyanının Puşkin'in eserlerinde yansımalarının ortaya çıkarılabilmesi amacıyla bir deha olarak nitelendirilen sanatçının yaratıcılığı ve tarihselliği genel hatlarıyla tanıtılmış, tarihselliğine etki eden öğeler ve tarih konulu eserleri üzerinde durulmuştur. Böylelikle Puşkin'in gerçekçilikle birlikte tarihsellikte nasıl adım adım uzmanlaştığı açığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Sanatçının özellikle Pugaçev isyanına ilgisi ve üzerine gerçekleştirdiği arşiv çalışmalarına değinildikten sonra Pugaçev isyanını konu alan **Pugaçev İsyanının Tarihi ve Yüzbaşının Kızı eserleri** derinlemesine araştırma yoluna gidilmiştir. Söz konusu eserlerin oluşum süreçleri, süje ve kompozisyonları, sanatsal özellikleri sırayla analiz edilerek ele alınmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda tarihselliğin ve halkçılığın Puşkin'in sanatında başlıca öğeler olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: A.S. Puşkin, Pugaçev, Yüzbaşının Kızı, Köylü İsyanı

ABSTRACT

1773-75 PUGACHEV REBELLION IN THE WORKS OF A. S. PUSHKIN

ISMAIL SERDAR

In this study it's aimed to analyse one of the important historical events in Russia, Pugachev rebellion's reflection on the works of Aleksandr Sergeyeovich Pushkin's works. (1799-1837). In this direction firstly it's tried to shed light on the cause of the peasant revolts, which erupted frequently in the country, by giving Russia's overall socio-historical panorama of the XVIII. century. Continuing peasant revolts taking place between 1600-1800 in Russia are examined in order; in these four rebellion the common and different features are identified. In this parallel peasants and legal status of peasantry in Russia within this two centuries are analyzed in stages, socio-historical impact and the results of these rebellions are summarized. Thus the cases and circumstances, that preparing the last of the four major uprising Pugachev rebellion, are discussed in the process.

In order to reveal the reflection of the Pugachev rebellion in the Pushkin's Works, which is subject of this study, described as a genius this author's creativity and historicism is introduced in general line, it is focused on the works on elements affecting the historicism and historical works. In this way, tried to clarify how Pushkin's realism specialized step by step along with historicism. After referring author's particular interest in the Pugachev rebellion and archives searchings, it's tried to examine the works, **Captain's Daughter** and **History of Pugachev Rebellion**, which take Pugachev rebellion as subject, in depth.

Keywords: A. S. Pushkin, Pugachev, Captain's Daughter, Peasant Rebellion

ÖNSÖZ

Aleksandr Puşkin'in (1799-1837) sanatında halk ayaklanması ve isyan konusu geniş yer almaktadır. Bunda kuşkusuz sanatçının yaşadığı dönemin baskıcı ve ağır sansür şartları etkili olmuştur. Diğer yandan özellikle Mihaylovskoye döneminde (1824-1826) bulunduğu coğrafya, burada ilk kez yakından tanıma fırsatı bulduğu köylüler ve bunlar tarafından anlatılan söylence ve efsaneler Puşkin'in tarih konusuna yönelmesini sağlamıştır. Özgürlük, halkçılık ve tarihsellik yine bu dönemde gerçekçiliğe yönelen Puşkin sanatının kilometre taşları olmuştur.

Çalışmamızda, yaratıcılığının son döneminde kaleme alınan ve temelinde kapsamlı arşiv ile kaynak araştırmaları yatan Puşkin'in Pugaçev İsyanının Tarihi ve Yüzbaşının Kızı eserlerinin tarihsel ve edebi yönden ele alınması öngörülmektedir. Bununla birlikte aynı dönemde yoğunluk kazanan halkçılık ve tarihsellik öğelerinin işlenişine de ışık tutulacaktır. Bir tarihçiye özgü yaklaşım ve edebi ustalıklarla tarafsızca ele alınan Pugaçev konusu, edebi eserlerinin sınırlarını aşarak çarlık dönemi Rusyası'nın başlıca sorunlarından olan köleliğe de bir eleştiri temeli sağlamıştır.

Bu doğrultuda üç bölümden oluşan yüksek lisans tezimizin birinci bölümünde XVIII. yüzyıl Rusyası'nın sosyo-tarihsel incelemesine yer verilecektir. Büyük Petro ile başlayan ve Rus imparatorluk dönemi boyunca Petro'nun halefleri tarafından da devam ettirilen askeri, siyasi, eğitim gibi reformlara değinilerek, bunların halk üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri ele alınacaktır. XVIII. yüzyıl boyunca sürekli olarak durumlarını iyileştiren soyluların yanında, serflerin ve köylülerin sosyal-politik durumları da irdelenecektir.

Bu gelişmelerin alt tabaka üzerindeki olumsuz ve isyana teşvik edici özelliklerinin altı çizilerek, 1600-1800 arası Rusya'da gerçekleşen dört büyük köylü isyanlarının sırayla inceleneceği ikinci bölüm yer alacaktır. Karışıklık dönemi, Çar Aleksey Mihayloviç, Büyük Petro ve İkinci Katerina dönemlerinde patlak veren bu dört isyanın kendine has özelliklerinden ve ortak özelliklerinden bahsedilecektir. Söz edilen isyanların sosyo-tarihsel etki ve sonuçlarının irdelenerek dört büyük isyanın

sonuncusu olan Pugaçev isyanını hazırlayan durum ve koşulların süreç olarak ele alınması amaçlanmaktadır.

Böylelikle çalışmamızın konu aldığı Puşkin sanatında Pugaçev isyanının tarihsel süreci kapsamlı olarak incelenerek üçüncü bölüme geçilecektir. Puşkin sanatının ve tarihselliğinin daha iyi anlaşılması için sanatçının yaşamından ve belli başlı sanatsal dönemlerinden bahsedilerek, Puşkin'in tarihselliğine etki eden öğeler ve tarih konulu eserlerine değinilecektir. Bu şekilde Puşkin'in gerçekçilikle birlikte tarihsellikte nasıl adım adım uzmanlaştığı açığa kavuşturulmaya çalışılacaktır.

İncelenen tüm eserlerin oluşum süreçleri, süje ve kompozisyonları, sanatsal özellikleri sırayla analiz edilerek ele alınacaktır. Pugaçev isyanını konu alan iki eser de yazarın sanatsal ve tarihsel çalışma yöntemi kapsamlı olarak irdelenip çalışmamızın tamamlanması öngörülmektedir.

Yüksek lisans ders ve tez dönemi boyunca tüm konularda pek çok desteğini gördüğüm, edebiyat ve akademi alanında kendisinden çok şey öğrendiğim değerli danışmanım Prof. Dr. Türkan Olcay'a teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Yüksek lisans eğitimimde yardımlarını gördüğüm Prof. Dr. Emine İnanır'a, Doç. Dr. Gönül Uzelli'ye ve Yrd. Doç. Dr. Korhan Korbek'e teşekkür ederim.

Yüksek lisans eğitimim boyunca her zaman yanımda olan aileme de içten teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1
1. RUSYA’NIN XVIII. YÜZYILDAKİ SOSYAL VE SİYASAL PANORAMASI	2
1.1. I. Petro Dönemi (1682-1725).....	2
1.2. I. Petro - II. Katerina Arası Dönem (1725-1762).....	8
1.3. II. Katerina Dönemi (1762-1796)	11
1.4. I. Pavel Dönemi (1796-1801).....	14
2. XIX. YY. ÖNCESİ RUSYASI’NDA GERÇEKLEŞEN KÖYLÜ İSYANLARI	22
2.1. Bolotnikov İsyanı (1606-1607).....	22
2.2. Razin İsyanı (1670-1671).....	23
2.3. Bulavin İsyanı (1707-1708)	25
2.4. Pugaçev İsyanı (1773-1775)	26
2.4.1. İsyanın Nedenleri	26
2.4.2. İsyanın Gelişimi	31
2.4.3. İsyanın Sosyo-Tarihsel Sonuçları	41
3. A. S. PUŞKİN’İN ESERLERİNDE 1773-1775 PUGAÇEV İSYANI	46
3.1. A. S. Puşkin’in Edebi Kişiliğine Bir Bakış	46
3.2. Puşkin Tarihselliği ve Puşkin’in Tarih Konulu Eserlerine Genel Bir Bakış	51
3.3. Pugaçev İsyanının Tarihi	66
3.4. Yüzbaşının Kızı	79
3.4.1. Süje ve Kompozisyon	79
3.4.2. Kahramanlar.....	86
3.4.3. Yapısal ve Sanatsal Özellikler	99
SONUÇ	105
KAYNAKÇA	109
EKLER	116

GİRİŞ

Rusya özellikle XVII. ve XIX. yüzyıllar arası büyük köylü isyanlarıyla sarsılmıştır. Bunda hükümetlerin ve çarların siyasi ve ekonomik politikalarının doğrudan etkisi olmuştur. Farklı hükümdarlar döneminde köylüler ve Rus olmayan birçok azınlık, yönetimin baskıcı ve ilerlemeci politikasından bunalarak yer yer büyük kitleler halinde yurtlarını terk etmiş, bazen de mevcut durumların iyileştirilmesi amacıyla isyan etmiştir. Ancak bu isyanlar sert tedbirlerle bastırılmış ve köylülerin sorunları göz ardı edilmiştir.

Köylülerin ve alt tabakanın içinde bulunduğu zor durum ve şartlar A. Radişçev ve N. Novikov gibi birçok yazar tarafından eleştirilmiştir. Bu yazarlardan biri de 1830'lardan sonra isyan konusu üzerinde yoğun olarak düşünmeye başlayan A. S. Puşkin'dir. Sanatçı özellikle Mihaylovskoye dönemiyle birlikte Rus köylüsünü yakından tanımaya başlamış, halkın durumu konusu eserlerinde önemli yer tutmuştur. Radişçev, Voltaire gibi aydınlanmacı yazarları okuması da toplumsal sorunlara daha özveriyle yaklaşmasında etkili olmuştur.

Yakın ilgi duyduğu Rus halk yaşamının yanı sıra Rus tarihi de Puşkin'in sanatsal yaşamına dâhil olmuştur. Tarih alanından birçok karakter ve olay Puşkin'in ilgisini çekmiştir. Bu bağlamda Puşkin, Rus tarihi ve Avrupa tarihine etki eden süreçler hakkında araştırmalar yapmış, bunları konu alan eserler ve denemeler kaleme almıştır. Özellikle yaşamının son dönemlerinde ağırlık kazanan tarih temalı çalışmalarıyla bu alanda gelişim göstermiş; yine, Rus tarihinin gördüğü büyük isyanlardan olan Pugaçev isyanı konusunda da yoğun ve kapsamlı araştırmalar yaparak tarih alanında uzmanlaşmıştır. Bu konuda farklı şehirlerdeki birçok devlet arşivinde kaynak taraması yapmış, isyanın yaşandığı Güney Rusya'ya seyahat ederek isyanın yaşayan tanıklarıyla görüşmüştür.

Derlediği kaynaklardan ve arşiv belgelerinden faydalanarak oluşan tarihsel kitabı **Pugaçev İsyanın Tarihi**'ni, isyan temasıyla işlenen **Yüzbaşının Kızı** romanı izlemiştir. Söz edilen düzyazınsal eserleriyle tarihsellik Puşkin'in sanatında doruk noktasına ulaşmıştır.

1. RUSYA'NIN XVIII. YÜZYILDAKİ SOSYAL VE SİYASAL PANORAMASI

1.1. I. Petro Dönemi (1682-1725)

Rusya, imparatorluk Rusyası olarak anılan XVIII. yüzyıla meslek bakımından askeri teknisyen, matematikçi ve pratik bir adam olan¹ I. Petro² (1672-1725) ile girmiştir. Rusya için Petro ile başlayan bu çağ, 1703'te başkent olarak kurulan Petersburg ile Moskova merkezli geleneksel Rusya'dan ayrılma noktası olacak ve geçiş dönemi başlayacaktır. Rusya Petro'nun Batıya dönük reformlarıyla yeni bir sürece girecek; XVIII. yüzyıl boyunca Batı yönlü ilerleme Petro'nun haleflerince de takip edilecektir.

Petro uzun ve zor bir süreçten sonra Rusya tahtına oturur. Babası Çar Aleksey'in ölümünden sonra on bir yaşındayken kardeşi V. İvan'la (1666-1696) tahta çıkar. Ancak İvan'ın hasta ve zayıf olmasından dolayı Petro'nun kız kardeşi Sofya naip olarak ülkeyi yönetmeye başlar. Sofya'nın tahtı ele geçirmek istemesinin ardından ihtilaf çıkar ve bir saray darbesiyle Sofya tahttan feragat etmek zorunda kalır. Petro 1694 yılında yirmi iki yaşındayken resmen ülkenin yönetimine geçer.³

Uzun saltanatı boyunca hayata geçireceği önemli reformların gerçekleşmesi Petro'nun karakteriyle yakından ilgilidir. Çarın birçok alana yeteneği ve ilgisi vardır: Askerlik ve geometri gibi alanların yanında en çok ilgi duyduğu alanlardan biri denizcilik ve gemi yapımıdır ki kendisi de bizzat gemilerin yapımına katılır.

Hükümdarlığı boyunca Rusya'yı Avrupalılaştırması sadece Batı hayranlığıyla açıklanamaz. Çarın Batıdan aldığı, teknik ve pratik beceridir. "I. Petro'nun akli en iyi

¹ Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s. 270.

² I. Petro dönemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Vasiliy Osipoviç Klyuçevski, **Kurs russkoy istorii leksii LXII--LXXXVI**, 1904, s. 3-175.

³ Nicholas V. Riasanovsky, Mark D. Steinberg, **Rusya Tarihi Başlangıçtan Günümüze Kadar**, Çev. Figen Dereli, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 2014, s. 222-225.

şekilde aktif ve pratik, sorunları hemen kavrayan ve çözüm üreten olarak tarif edilebilir. Beceri ve teknik için Batı'ya bakıyordu, teori için değil.”⁴

Petro'nun amacı devletine hizmet etmektir. Devletin bekasının hükümdarın menfaatinden daha önemli olduğu bu dönemde belirlenir. Reformlar sırasında majesteleri çarın çıkarları ifadesi silinir, yerine devletin çıkarları ifadesi getirilir.

Petro saltanatı boyunca halktan - soylular, köylüler, serf ve diğer gruplar dâhil her kesimden - devlete hizmet edilmesinin beklemesi, alınan vergileri ve insani hizmetleri meşrulaştırdığını gösterir. “Başlıca tasası, Rus halkının refahından çok Rus devletinin bekasını sağlamaktı. Poltava Savaşı'ndan önce askerlerine verdiği meşhur emri, bu ilkesini daha iyi izah edecektir: ‘Sakin ha, Petro hususunda endişelenmeyin; mühim olan Rusya'nın bekasıdır.’”⁵

Petro 1697'de, 18 ay sürecek ve kendisine birçok Avrupa ülkesini yakından tanıma fırsatı sağlayacak olan Avrupa gezisine çıkar. Asıl amacı Osmanlı Devleti'ne karşı bir askeri ittifak oluşturmaktır. Rusya'da çıkan Streltsi⁶ isyanı üzerine ülkeye döner. Kurguladığı ittifak planı, Avrupa devletleri tarafından destek görmediğinden dolayı gerçekleştirilmese de Avrupa gezisinin Petro için faydası, edindiği pratik bilgiler ve yakından tanıma fırsatı bulunduğu Avrupa modernizmi olur. Nitekim geziden hemen sonra Rusya'nın Avrupalılaşması yönünde art arda reformlar uygulamaya konulur. Yüksek tabakanın Avrupa biçiminde giyinmeleri ve sakallarını tıraş etmeleri emredilir.

Petro dönemindeki ilk savaş Azak'ı almak için 1695'de Osmanlı Devleti'ne karşı açılır. Bu savaş donanma gücünün eksikliğinden kaybedilir. Ancak gerekli tedbirler bizzat Petro tarafından kısa sürede alınır ve Rusya'nın denizlerdeki yetersiz gücü geliştirilir. Çar modern Rus filosunun oluşturulması kapsamında elli genci Avrupa'ya göndererek denizcilik eğitimi almalarını sağlar. Bu şekilde Rus ordusu

⁴ Riasanovsky, Steinberg, **a.g.e.**, s. 226.

⁵ George Vernadsky, **Rusya Tarihi**, Çev. Doğukan Mızrak, Egemen Ç. Mızrak, Selenge Yayınları, İstanbul, 2011, s. 194.

⁶ XVI. yüzyıl ortalarında çarın kişisel muhafızları olarak oluşturulmuş Rus askeri birliği. XVII. yüzyıl sonlarında önemli politik güç haline gelerek taht değişikliklerinde rol oynamıştır.

kısa sürede toplanır. “Petro’nun bireysel çabalarının da etkisiyle ikinci girişimde Karadeniz’in kilidi sayılan Azak 1696’da Rusların eline”⁷ geçer.

1700 yılında Rusya, İsveç’e savaş ilan ederek Büyük Kuzey Savaşı’na (1700-1721) katılır. Savaşın başları Rusya için bir hezimet olur. Ordunun planlı hareket etmemesi ve askerlerin isteksiz çarpışmaları savaşın kaybedilmesine neden olur. Petro bu safhada düzenli ordunun zorunlu olduğuna karar verir. Bu dönemden itibaren düzenli ordunun kurulmasına girişir ve ordudaki reformlar hız kazanır. Bunda kuşkusuz tüm insanî ve maddî kaynakların seferber edilmesi söz konusudur. 1703 yılına gelindiğinde Rusya, Fin Körfezi’ne yerleşir ve yeni başkent Petersburg kurulur. Baltık filosunun kurulmasına da bu dönemde başlanır.⁸

1710 yılında Rusya kendisini yeni bir savaşın içinde bulur. Osmanlı Devleti Rusya’ya savaş ilan eder. Ancak bu savaş önceki Osmanlı-Rus savaşından farklı sonuçlanır: Petro, ağır Osmanlı gücü karşısında geri çekilmek zorunda kalır. Bu, Rusya’nın 1700’deki tüm kazanımlarının yanı sıra Azak’ın da kaybedilmesi anlamına gelmektedir. Ayrıca Rusya, Polonya’nın iç işlerine karışmayacak ve güney filosunu lağvedecektir. Bu yenilginin ardından Petro gözünü tekrar Baltık’a çevirir. Büyük toprak kazanımından çok, liman ve merkezi ticaret noktalarını ele geçirmek Petro dönemi politikasının asıl unsurudur. 1710’da Viborg, Riga ve Tallinn’i işgal etmesi de bu amaca işaret eder.

İsveçlilerle olan mücadele Poltava Savaşı’yla son bulur: Niştad (Nystadt) Anlaşması’yla (30 Ağustos 1721) Ruslar kesin bir zafer kazanmıştır ve Baltık’ta Avrupa’ya açılan pencereyi güvence altına alırlar.⁹ Niştad antlaşmasıyla elde edilen yerler Rusya tarihi için oldukça önemlidir. Akdes N. Kurat bu zaferin önemine şöyle vurgu yapar:

“Petro bu suretle Moskova hükümetinin Korkunç İvan zamanından beri ele geçirmek istediği yerleri zapt etmiş ve Rusya’ya Baltık denizi sahillerini kazandırmış oldu. (...) 22 Kasım 1721 tarihinde, Senato, Petro’ya ‘Bütün Rusya İmparatoru’ ‘Vatanın

⁷ Kurat, **a.g.e.**, s. 273.

⁸ Riasanovsky, Steinberg, **a.g.e.**, s. 231.

⁹ **A.e.**,s. 234.

Babası' ve 'Büyük' lakabını verdi. Rusya, Avrupa devletleri arasında kuvvetli bir mevki kazandı ve Doğu Avrupa'nın en kudretli bir devleti oldu.”¹⁰

Böylelikle Rus Çarlığı imparatorluk dönemine girmiş olur. Bu zaferler kuşkusuz Rusya'nın uluslararası bağlamda güç kazanmasını sağlar. Petro'nun amacı her hükümdarın olduğu gibi ülkesini güçlü ve zengin kılmaktır, ancak Petro bunların yanı sıra Rusya'yı yeni temeller üzerine inşa etmeyi düşünür. Örnek alınacak model Batı düzenidir. Yeni başkentle birlikte Rus halkının Batılılaşarak, modern ve eğitilmiş bir Avrupa ülkesi olması amaçlanır.

Bu bağlamda Petro Rusya'da birtakım önemli reformlar gerçekleştirir. Çarın güçlü ve çevik fiziksel yapısının yanı sıra tükenmez enerjisi, kararlı düşünce yapısı, sert mizacı ve girişken ruhu devlet için gerekli gördüğü adımları tereddüt etmeden atmasında önemli rol oynar.

Söz konusu reformlardan biri de orduda gerçekleştirilen reformdur. “İmparatorun seleflerinin büyük orduları vardı, ama bu orduların örgütlenmeleri yetersizdi, teknik olarak eksik ve genel olarak düşük niteliklere sahiptiler.”¹¹ Bu nedenle çar orduda teknik ve biçimsel anlamda büyük bir değişim gerçekleştirir. Orduda Batı örneği esas alınır. Askerlerin Avrupa tarzı giyimli ve traşlı olmaları sağlanır. Buna iyi bir askeri eğitim de dâhil edilir. Önemli bir adım da düzenlenen yeni kanunla herkesin zorunlu askerliğe tâbi tutulmasıdır. Bu kanundan sadece tüccar ve ruhban sınıfı muaf tutulur. Soylular ise ömür boyunca orduda subay olarak görevlendirilir.

Ordudaki köklü değişim donanmada da gerçekleşir. Çar Rus donanmasını adeta sıfırdan kurar.¹² Filoya hızla yeni gemiler eklenir ve bu filoda düzenli görev alacak asker temin edilir. Rusya denizcilikte kısa zamanda hızlı yol kat eder. Öyle ki Rusya'nın bu alandaki ilerlemesinden rahatsız olan İngiltere, 1719 yılında Rus donanmasında eğitim veren personelini geri çeker.

¹⁰ Kurat, **a.g.e.**, s. 281.

¹¹ Riasanovsky, Steinberg, **a.g.e.**, s. 237.

¹² **A.y.** I. Petro dönemi ordu ve donanma alanındaki ıslahatlar için bkz. Riasanovsky, Steinberg, **a.g.e.**, s. 237-239.

1711 yılında Senato kurulur. Senatonun, çarın yokluğunda ülkenin mali ve idari işlerini yüklenmesi amaçlanır. Ancak sonradan sürekli hale getirilir.

İdari alanda yapılan önemli bir reform da modern anlamda devlet kurumlarının hayata geçirilmesi olur. Bunlar; savaş, ekonomi, donanma gibi birçok alana özel kurumlardır. Her birinin idari sistemi kurulur ve işleyişi belirlenir.¹³

Yine bu dönemde Rus kilisesinde yeniliğe gidilir: Petro, 1700'de Patrik Hadrian ölünce yerine başka bir patrik atamaz. Yirmi yıl boş kalan bu makam Kutsal Sinod'un oluşturulmasıyla doldurulur. On iki üyeden oluşan Sinod'da bir patrik bulunmaz. Bu düzenlemeyle Rusya'da 1589'da yürürlüğe giren patriklik, böylece kaldırılmış olur.¹⁴ Çar bu düzenlemeyle kilisenin devlet üzerindeki etkisini azaltmayı amaçlar. Petro'nun, diğer kurumlardan olduğu gibi kiliseden beklentisi de ülkeye hizmet etmesidir.

Yüzyılın başlarından itibaren sosyal alanda da ilerlemeci adımlar atılır. Petro aydınlanma ruhunu Rusya'ya yaymak için özellikle eğitim sistemini kullanır. Birçok öğrenci yurtdışına eğitim almaya gönderilir. Ülkedeki okullar modern eğitim sistemine göre yenilenir. Eğitim alanındaki düzenlemelerden kilise okulları da etkilenir. Petersburg'da halka açık olan büyük bir kütüphane kurulur. 1701'de Matematik ve Denizcilik Okulu kurulur. Petro'nun temellerini attığı Bilimler Akademisi (Rossiyskaya akademiya nauk-1724) ise ancak çarın ölümünden kısa bir süre sonra açılır.

Söz edilen dönemde çokça tartışılan takvim ve dil reformları da her şeye rağmen kararlıkla uygulanır: Yazılı dilde kullanılan eski Slavcanın yerine Slavca-Yunanca ve Latince'den oluşan modern Rusçada kullanılan alfabeye yakın harfler getirilir. Böylelikle "Rusya, Petro döneminde kilise Slavcasından sade Rus diline geçişiyle, adeta Slav dünyasından uzaklaşmıştır."¹⁵ Ayrıca mevcut takvimden

¹³ I. Aleksandr (1777-1825) döneminde bu kurumlar bakanlık olarak işlemeye başlamıştır. Riasanovsky, Steinberg, **a.g.e.**, s. 239-240.

¹⁴ Kurat, **a.g.e.**, s. 286.

¹⁵ Emine İnanır, **I. Petro ve II. Katerina'nın Kanatları Altında 18. Yüzyıl Rus Edebiyatı**, İstanbul, İskenderiye Yayınları, 2008, s. 60.

Hız.İsa'nın doğumunu esas alan, yılın başlangıcı olarak ocak ayını kabul eden takvime (Gregoryen) geçilir.¹⁶

İktisadi reformlar kapsamında ülke çapında fabrikaların kurulması ve ticareti canlandırma çalışmaları söz konusudur. Petro döneminde “yaklaşık 200 fabrika kurulmuştur.”¹⁷Çarın sıkı bir mali program izlediği söylenebilir. Yeni doğmakta olan Rus sanayisini sağlamlaştırmak ve Batı Avrupa rekabetinden korumak için merkantilizm politikası esas tutulur; kıymetli madenlerin Rusya'dan ihracı yasaklanır.

Petro döneminde kazanılan Güney bölgesinin bereketli topraklarından devlet kâr etmeye başlar. Ancak yüksek seviyede üretim yapmak için azami sayıda çalışana ihtiyaç duyulur. Hükümet bu yöndeki işgücü ihtiyacını karşılamak üzere köylüleri ve serfleri yoğun bir şekilde çalıştırma politikası izler. Bu durumu A. N. Kurat şöyle dikkat çeker:

“Rusya'dan toprak mahsulü ihracatı başlamıştı; bundan ötürü, toprak köleliği nizamına bağlı olan köylülerin, çiftlik sahipleri adına daha çok çalışmaları icabediyordu. Köylülerden asker alınmakta fabrikalarda amele olarak çalıştırılmakta idi.”¹⁸

Petro döneminde neredeyse aralıksız devam eden savaşlar ve hayata geçirilen reformlar ciddi bir maddi kaynak gerektirmiştir. Devletin asker ihtiyacı genel olarak toplumun hemen her kesimine sorumlu tutulan ömür boyu askerlikle karşılaşmaya başlanır, ancak mali kaynakların artırılması konusunda durum daha zordur. Söz konusu dönemde orduya ayrılan bütçe oldukça büyüktür. Petro'nun saltanatının son yılındaki askeri harcamalar bu ifadeyi doğrular niteliktedir: “1725'de askeri harcamalar, o yıl 9 100 000 olan Rusya bütçesinin %65'ini kapsamaktaydı.”¹⁹

¹⁶ Rusya 1700 yılında Julyen takviminden Gregoryen takvime geçmiştir.

¹⁷ Kurat, **a.g.e.**, s. 245.

¹⁸ **A.e.**,s. 285.

¹⁹ Vernadsky, **a.g.e.**,s. 225.

Petro bu ihtiyacı karşılamak amacıyla hane vergisi ve kullanılan araziler için alınan vergiyi kaldırarak kafa vergisi sistemini getirir.²⁰ Bu düzenleme vergilerin dolaysız yolla toplanması ve her bireyden ayrı vergi alınmasını anlamına gelmektedir. Bu kanunla birlikte serfler, köylüler, tüccarlar bireysel olarak vergi ödemeye başlar. Tarihçi George Vernadski “sosyal açıdan bakıldığında ise bu vergi, alt tabakalara mensubiyetin temel işareti haline gelmişti”²¹ diyerek verginin toplumsal etkisine değinir.

Soylular dâhil herkesin devlete hizmeti Petro dönemi sosyal politikasının önemli yapı taşlarından. Bu bağlamda çar tarafından 14 basamaktan oluşan bir görev ve rütbe hiyerarşisi oluşturulur.²² Bu sistemde rütbenin bireysel çalışmaya karşılık gelmesi esas alınır.

Rusya’da akla gelebilecek birçok alanda yeniliğe giden Büyük Petro’nun, gerçekleştirdiği reformların ne denli radikal olduğunu tarihçi Mihail Pogodin (1800-1875) şu sözlerle vurgular:

“Evet, Büyük Petro Rusya için çok şey yaptı. İnsan bakıyor ve inanmıyor, eklemeye devam ediyor ve toplama ulaşmıyor. Onunla her yerde, evde, sokaklarda, kilisede, okulda, sarayda, alayda, gezintide karşılaşmadan gözlerimizi açamayız, hareket edemeyiz, herhangi bir yöne dönemeyiz. Her zaman o, her zaman, her gün, her dakika, her adımda!”²³

Büyük Petro ile kendi ortaçağından çıkan Rusya II. Katerina dönemine kadar sürecek olan otuz yedi yıllık bir ara döneme girer.

1.2. I. Petro - II. Katerina Arası Dönem (1725-1762)

Petro’dan sonra tahta eşi I. Katerina (1684-1727) çıkar. Ancak saltanatı iki yıl gibi kısa bir sürede sona erer. Varis olarak Büyük Petro’nun torunu ve doğrudan erkek varis olan II. Petro’ya (1715-1730) kalır. Ancak o da 15 yaşında çiçek

²⁰ Riasanovsky, Steinberg, **a.g.e.**, s. 243.

²¹ Vernadsky, **a.g.e.**, s. 220.

²² Kurat, **a.g.e.**, s. 285.

²³ Söz konusu ifade için bkz. Riasanovsky, Steinberg, **a.g.e.**, s. 249.

hastalığından ölünce Yüksek Danışma Kurulu beklenmedik bir şekilde V. İvan'ın kızı Anna İoannovna'yı(1693-1740) “kısıtlı şartlar altında tahta çıkarır.”²⁴ Yüksek Danışma Kurulu üyelerinin soylular olduğu göz önüne alındığında söz edilen dönemde soyluların yönetimdeki etkisinin ne denli büyük olduğu görülebilir. Yine de Çariçe Anna kısa bir süre sonra Yüksek Danışma Kurulu'nun etkisini kırmayı başararak kurulu fesheder. Anna döneminde Rusya askeri alanda ilerleme kaydetmese de “batılılaşma, edebiyat, sanat, müzik gibi yeni alanlarda devam etmiştir. Çariçe Anna yönetiminde –Avrupa Üniversitelerinde iyi eğitim görmüş A. I. Ostermann, B. C. Von Münnich, R. G. Von Löwenwolde ve Baron J. Von Korff gibi Almanlar”²⁵ vardır.

Yaklaşık 10 yıl süren Çariçe Anna'nın hükümdarlığından sonra tahta varisi olarak bıraktığı ve kendisine Kont Biron'u naip olarak atadığı, iki aylık VI. İvan geçer (28 Ekim 1740). Ancak bebek çarın hükümdarlığı Kont Münnich'in girişimindeki bir saray darbesiyle sona erer. VI. İvan ölene kadar -23 yaşında ölmüştür- hapis hayatına mahkûm edilir. Tahta bu kez uzun zamandır kendi saltanat dönemini bekleyen Büyük Petro'nun kızı Elizaveta Petrovna (1709-1762) geçer.²⁶

Çariçe Elizaveta babası Büyük Petro'nun izinden yürür ve ekonomiyi canlandırmak için özel girişimleri teşvik eder. Saltanatı döneminde Moskova Üniversitesi Mihail Lomonosov (1711-1765) ve İvan Şuvalov (1727-1797) öncülüğünde kurulur. Moskova Üniversitesi'nin kurulması Büyük Petro döneminde kurulan Bilimler Akademisi'yle başlayan akademik ilerlemenin devamı niteliğindedir.

Çariçe Elizaveta dönemi zevk ve estetiğin göz önünde olduğu bir dönem olarak tarihe geçer. Sarayın bu aşırı harcamaları hazinenin kötüleşmesine neden olur. Rusya'nın da katıldığı 7 Yıl Savaşları (1756-1763) için harcanan para ve Avrupa'nın en şaşıla saraylarından biri olarak görülen Kışlık Sarayı'nın da inşaatına başlanması Rusya'da söz konusu dönemde yapılan harcamaların miktarı hakkında bilgi verir.

²⁴ Vasiliy Osipoviç Klyuçevski, **Kurs russkoy istorii lektii LXII--LXXXVI**, 1904, s. 158. Tahta çıkması beklenmeyen Anna'nın evlenmesi ve çocuk sahibi olması yasaklanmıştı.

²⁵ Mustafa Ergün, “**Rus Eğitiminde Batılılaşma Çabaları Ve Reformlar**”, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2009, s. 36.

²⁶ Klyuçevski, **a.g.e.**, s. 159.

Dönemin mali krizine ve salgın hastalıklarına karşın bu israf ve harcamalar halk arasındaki huzursuzluğu ve öfkeyi artırır. Öyle ki bu dönem de birçok köylü ve serf Rusya'yı terk etmiş ya da merkezi yönetimin nispeten azaldığı güney bölgelere göç etmiştir.

Çariçe Elizaveta 5 Ocak 1762'de ölür; varis olarak kız kardeşinin oğlu III. Petro'yu (1728-1762) bırakır. Yeni çar tahta çıkar çıkmaz radikal kararlar almaya başlar. Bunlardan biri soylu sınıfın sorumlu olduğu hizmetleri feshetmesi olacaktır. Aynı zamanda selefi Elizaveta'nın tersine Rusya'da bir Alman akımı başlatır.

III. Petro tutarsız davranışları ve sert mizacıyla kısa sürede saray çevresinde düşman kazanmaya başlar. Ayrıca aldığı kararların Rusya'nın yararına hizmet etmekten çok zararına olduğu açıktır. Söz gelimi, tahta çıkar çıkmaz 7 Yıl Savaşlarından çekilir. Bu kararlar savaşın başından beri Rusya'nın sarf ettiği insani ve maddi maliyeti bir çırpıda siler. Öyle ki savaş döneminde büyük bir darboğaza giren Prusya, Rusya'nın savaştan çekilmesiyle kurtulur.²⁷

III. Petro'nun tutarsız davranışları ve Rusya aleyhinde aldığı kararlar saltanatının kısa sürmesine neden olur. Eşi –gelecekteki II. Katerina - da uzun süredir hoşlanmadığı kocasından kurtulmak istemektedir. Çarın dağıtmakla tehdit ettiği Muhafız Birliği ile Orlov Kardeşler bir saray darbesiyle III. Petro'yu tahta çıktuktan 6 ay sonra tahttan indirirler.²⁸

III. Petro'dan sonra Rus tahtına 12 Eylül 1762 tarihinde II. Katerina oturur. Oğlu Pavel'i atlayarak tahta geçen Katerina kısa sürede meşruiyet sorununu da çözmeyi başarır.²⁹ Böylelikle XVIII. yüzyıl Rusyası'nın son üçte birlik kısmı başlamış olur.

²⁷ Riasanovsky, Steinberg, **a.g.e.**, s. 262-263.

²⁸ Kurat, **a.g.e.**, s. 298. III. Petro dönemi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Klyuçevski, **a.g.e.**, s. 256-270.

²⁹ Klyuçevski, **a.g.e.**, s. 290-291.

1.3. II. Katerina Dönemi (1762-1796)

II. Katerina³⁰ 2 Mayıs 1729 tarihinde, babasının prensi olduğu Prusya'nın Anhalt-Zerbst bölgesinde dünyaya gelir. Sophie Augusta olan adı Katerina olarak değişir, Ortodoks olur ve 15 yaşında geleceğin Rusya Çarı III. Petro'yla evlenmek üzere Rusya'ya gelir. Çariçenin Rusya'ya gelmeden önceki hayatıyla ilgili bazı bilgileri ünlü tarihçi Vasili Klyuçevski şöyle açıklar:

“Erken gençliğinde birçok şey görmüştü (...) Prusya Krallığı'nın arka bahçesi olan Braunschweig, Kiel ve Berlin'i bizzat ziyaret etti. Tüm bunlar kendisine gözlem ve tecrübe edinmesine yardım etti ve dünya ile olan ilişkilerde beceri geliştirerek aydınlanma fikrini tanımasında etkili oldu.”³¹

Katerina çocukluğundan itibaren iyi bir eğitim alır. Sanata ve edebiyata düşkündür. Kendisi de edebiyatla ilgilenir ve edebi eserler verir. Fransız edipleriyle filozoflarını yakından takip etmesi onu aydınlanma fikriyle tanıştırır. Çariçe, Fransız aydınlanmacı düşünürlerinden Voltaire, Falconete ve Diderot ile sürekli yazışmalarda bulunur. Bu yönü çariçenin Rusya'yı yönetirken temel aldığı politikanın esasını oluşturacaktır: Fransız Aydınlanması.³²

Katerina'nın devlet yönetimine olan yeteneği açıktır; öyle ki Karamzin onun için şöyle demiştir: “Katerina yönetmek için doğmuştu. Yumuşak huylu, keskin zekâlı ve doğuştan gelen bir yetenekle insanları tek bir sözle cezbedebilen ve etrafındakileri tek bir bakışla etkisi altına alabilen biriydi.”³³

“Katerina'nın ilk yılları politik durumu sabitleştirmek, rejimi güçlendirmek ve halk arasında hoşnutluk uyandırmakla”³⁴geçer. Kilise arazilerinin devletleştirilmesi yüzünden çıkan isyanlarla karşılaşır. Bu yolda yerini

³⁰ Katerina II hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. V. O. Klyuçevski, **İstoriçeskie portreti**, s. 267-303; Klyuçevski, **Kurs russkoy istorii lektzii LXII--LXXXVI**,s. 233-331; Akdes Nimet Kurat, **a.g.e.**, s. 301-313; Andrzej Walicki, **Rus Düşünce Tarihi Aydınlanmadan Marksizme**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s. 28-38,

³¹ Klyuçevski, **İstoriçeskie portreti**, s.156.

³² İnanır, **a.g.e.**, s. 189.

³³ N. M. Karamzin, **İstoriçeskoe pohvalnoe slovo Ekaterine II**, s. 3.

³⁴ Aleksandr Kamenski, **Rossiya v XVIII veke-pervoy polovine XIX vv.**, 1994, s. 49-50.

sağlamlaştırmak için birçok ödül dağıtır ve yakınındaki kişilere devlet arazilerinden bağışlar. Bu dönemde çok miktarda devlet köylüsü serf haline gelir.

Diğer yandan II. Katerina da I. Petro gibi Rusya'yı Batılılaştırma yolunu seçer. Bunda çariçenin yaşadığı çağın aydınlanma çağı olması etkilidir. Nitekim çariçe XVIII. yüzyılı etkisi altına alan aydınlanma hareketinin önemini farkındadır. Bu yoldaki ilk adımlarını bir meclis toplayarak atar. "Siyasal bir görevi olmayan, temsili bir kurum toplamaya girişir; bu meclise Yasama Komisyonu (Komissiya novogo ulojeniya) adı verilir."³⁵ Komisyonunda serfler ve din adamları hariç toplumdaki tüm sınıflardan temsilciler mevcuttur. Ancak Komisyon uygulamada aktif bir şekilde işlemez ve kendi içinde sürekli tıkanır. Böylelikle yasal düzenleme konusunda yetersiz kaldığı görülür. Komisyonun işlememesinin önemli bir nedeni kendi kesimini temsil eden üyelerin kendi çıkarları için hareket etmesidir. Örneğin basit anlamda soylu sınıfla köylülerin amaçları birbirine neredeyse zıttır. Soylular haklarını artırmak isterken serfler ve köylüler de üzerlerindeki yükten kurtulmaya çalışır. Katerina Komisyonu dağıtmak için 1768 Osmanlı ile olan savaşı kullanır ve komisyonu fesheder.

Yasama Komisyonu'na ilaveten çariçe, üzerinde on sekiz ay çalışacağı Yasama Kuralları'nı (Nakaz) yazmaya başlar. Yirmi bölüm ve beş yüz maddeden oluşan devletin yönetim kurallarını belirlediği çalışmasında Montesquieu, Cesare Beccaria ve "özellikle öğretmeni olarak adlandırdığı Voltaire'in fikirlerinden faydalanır."³⁶ Bu kanun kitabı Rusya'daki güç dengesi, idarenin dağılımı, yetkilendirme, bireysel haklar ve ödevler, genel kanunlar, ceza kanunları, serflerin durumu, tüccarlar ve soylulara ait statüler gibi birçok maddeyi içerir.

Monarşinin zorunlu olarak görüldüğü devlet yönetiminin yanında dönemin hümanist ruhuna uygun olarak işkence ve idamın açıkça karşısında durulur. Katerina liberalizmi kendine has biçimiyle Rusya'da uygulamaya koyar. Ancak büyük ölçüde fikirlerinden faydalandığı Montesquieu'nün güçler ayrılığı ilkesini saf dışı bırakır.

³⁵ İnanır, a.g.e., s. 187.

³⁶ Klyuçevski, **İmperatritsa Ekaterina II**, 1894, s. 18.

Monarşiye ait birçok unsur barındırır da genel bakımdan fazla liberal olarak görülen Yasama Kuralları Fransa’da yasaklanır.³⁷

Rusya bu dönemde güneydeki doğal sınırlarına ulaşma amacı doğrultusunda gözünü Osmanlı topraklarına çevirir. Katerina döneminin ilk Osmanlı-Rus Savaşı 1768-74 arasında gerçekleşir. Savaşta Kont Rummyantsev komutasındaki Rus ordusu başarılı olur. İmzalanan Küçük Kaynarca Anlaşmasına (21 Temmuz 1774) göre Kırım bağımsız olur; Kerç ve Yenikale gibi stratejik kaleler Rusya’nın eline geçer. Ayrıca Ruslar, Osmanlı sularında serbest ticaret hakkı elde eder.

1783’te Rusya’nın bağımsız Kırım’ı ilhak etmeye girişmesiyle 1787-92 arasında Katerina döneminin ikinci Osmanlı-Rus savaşı gerçekleşir. Savaşı Rusya’nın kazanmasıyla “Yaş Anlaşması’na göre Dinyester’e kadar olan Karadeniz sınırı Ruslara bırakılır; Kırım Rusya’ya dâhil edilir. Bu gelişmeler Rusya’nın doğal güney sınırlarına ulaşma yolunda attığı büyük bir adımdır.”³⁸

Katerina dönemi devlet yönetiminde Polonya ile ilişkiler de önemli yer tutar. XVIII. yüzyıl boyunca, merkezi zayıflayan Polonya üç komşusu tarafından (Avusturya-Prusya-Rusya) üç kez bölünür. 1772’de gerçekleşen ilk bölünmede Rusya, Belarusya ve Letonya Litvanyası’nı elde eder. 1793’teki ikinci bölünmeyle Litvanya’nın bir kısmı ve Batı Ukrayna topraklarını; 1795’te Litvanya’nın ve Ukrayna’nın kalan topraklarını da ilhak eder. Son bölünmeyle Polonya resmen ortadan kalkar.³⁹

Böylelikle XVIII. yüzyıl boyunca Rusya’nın çoğunlukla savaştığı üç devletle olan sorunlar çözülmüş olur. Rusya tarihçilerinden Riasanovsky ve Steinberg bu duruma şöyle değinir:

³⁷ Riasanovsky, Steinberg, **a.g.e.**, s. 269.

³⁸ Kurat, **a.g.e.**, s. 309. II. Katerina dönemi Osmanlı-Rusya ilişkileri için bkz. Kurat, **a.g.e.**, s. 309-311

³⁹ XVIII. yüzyılda Polonya’nın bölünmesi konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Klyuçevski, **Kurs russkoy istorii lektzii LXII--LXXXVI**,s.318-323.

“Büyük Petro Rus dış ilişkilerinin üç temel sorunundan birini çözmüştü: İsveç. Büyük Katerina geri kalanını çözdü: Osmanlı ve Polonya.”⁴⁰

Katerina döneminde Rusya XVIII. yüzyılın başlarında çizilen yolda ilerlemesine devam etmiştir. Uluslararası alanda olduğu kadar ülke içinde de önemli gelişmeler sağlanır. Katerina tarafından halkın yönetimi, sosyal ilişkiler, eğitim ve diğer alanlarda gelişmeler olur. Rusya’yı I. Petro’dan sonra askeri, sanatsal, eğitim ve birçok alanda en fazla geliştiren hükümdar olduğunu söylemek mümkündür. Öyle ki I. Petro gibi kendisine de Büyük sıfatı verilmiştir. “II. Katerina’nın, I. Petro’dan sonra, Rus tarihinin en büyük hükümdarlarından biri olduğundan şüphe yoktur”⁴¹ Katerina’nın ardından tahta 5 Nisan 1796’da oğlu I. Pavel çıkar.

1.4. I. Pavel Dönemi (1796-1801)

Çar Pavel annesinin saltanatı boyunca saraydan ve yönetimden uzak tutulduğu için annesinden ve annesinin gözdelelerinden hoşlanmaz. Öyle ki saltanatı boyunca II. Katerina’nın yaptıklarını silmeye çalıştığı söylenebilir. Vasili Klyuçevski “Pavel’in hükümdarlığını doğrudan geçmişe karşı bir protesto olarak alabiliriz”⁴² ifadesiyle çarın bu durumuna vurgu yapar.

Tahta geçer geçmez hapsedilen Polonyalı isyancıları serbest bırakır, yurtdışı seyahatlerini yasaklar ve Fransız kültürüne ait izleri Rusya’dan silmeye çalışır. Orduda askeri kıyafetlerin değiştirilmesi gibi bazı değişikliklere gider. Ancak döneminin asıl önemli yeniliği veraset kanunundaki köklü değişimdir: Pavel, 1797’de hükümdarın varisini seçme yasasını kaldırır ve hanedanın en büyük erkek üyesinin tahta geçmesi yasasını getirir. Söz edilen kanunla III. Petro’nun taht konusunda kadınları saf dışı bırakmayı amaçladığı düşünülmektedir.

“Düzen, disiplin ve eşitlik duygusundan hareketle Pavel döneminin asıl amacı sınıfsal farklılıkları ortadan kaldırmaktır.”⁴³ Ancak selefleri gibi kendisinin de güvendiği kişilere devlet topraklarından araziler bağışladığı olmuştur. Akdes N.

⁴⁰ Riasanovsky, Steinberg, **a.g.e.**, s. 275.

⁴¹ Kurat, **a.g.e.**, s. 313.

⁴² Klyuçevski, **Kurs russkoy istorii lektsii LXII--LXXXVI**, s. 442.

⁴³ **A.y.**

Kurat'ın deyişiyile çar köylülerin durumunu hafifletmek için bazı kanunlar çıkarmaya çalışmışsa da, bizzat kendisi altı yüz bin köylüyü soylulara hediye ederek, serfliği ve toprak köleliğini artırmıştır.⁴⁴

Dış politikada ise çarın istikrarlı bir yol izlemediği görülür. 1800 yılında Napolyon'un ilerlemesini engellemek amacıyla katıldığı uluslararası birliği sonradan terk eder ve Fransa'ya yaklaşır. Diğer yandan Hindistan'ı işgal etmeyi düşünür, Don Kazaklarından oluşan bir orduyu Hindistan'a gönderir.

Pavel, birçok bakımdan babası III. Petro'ya benzetilmektedir. Nitekim Çar Pavel'in de tutarsız ve kararsız bir karakteri vardır. Kısa zamanda devlet içinde ve dışında düşmanlar edinir. Uzun yıllar saltanatını bekleyen I. Pavel'in sonu da babası gibi olur ve 1801 yılında bir saray darbesiyle suikasta kurban gider. Petersburg Valisi Kont Pahlen'in gerçekleştirdiği darbenin ardından tahta Pavel'in oğlu I. Aleksandr (1777-1825) çıkar.⁴⁵

XVIII. yüzyıl Rusyası'nın toplumsal ve kültürel bir değerlendirmesini yapmak gerekirse şunları ifade edebiliriz:

Moskova Rusyası'ndan ayrılış ile birçok eski gelenek ve düzenin yerini batı temelli yeniliğe bırakan Rusya XVIII. yüzyılda kendi ortaçağından çıkıp yeniçağına girer.⁴⁶Yüzyıl boyunca gerek askeri alanda gerekse toplumsal ve kültürel alanda geçirdiği evrimlerle askeri ve siyasi gücünü kanıtlayarak bir Avrupa devleti olduğunu gösterir. Rusya'nın XIX. yüzyılda, dünyadaki sayılı büyük güçlerinden biri olmasındaki yol bu yüzyılda açılmıştır. Akdes N. Kurat bu durumu şöyle açıklar:

“Petro Rusya'yı eski Moskova zihniyetinden tamamiyle kurtarıp, yeni bir Rusya yarattı: Rusya'yı 'Avrupalılaştırdı'; Avrupa tekniğini ve zahiri olsa dahi garp yaşayış tarzını Rusya'ya soktu.”⁴⁷

⁴⁴ Kurat, **a.g.e.**, s. 313-314.

⁴⁵ I. Pavel dönemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Klyuçevski, **Kurs russkoy istorii lektsii LXII--LXXXVI**, s.442-446

⁴⁶ XVIII. yüzyıl Rusyası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Klyuçevski, **Kurs russkoy istorii lektsii LXII—LXXXVI**; Akdes N. Kurat, **a.g.e.**, s. 267-314; Nicholas V. Riasanovsky, Mark D. Steinberg, **a.g.e.**, s. 221-310.

⁴⁷ Kurat, **a.g.e.**, s. 290.

Rus sosyal yaşantısının XVIII. yüzyılın sonunda geleneksel Rusya'dan uzaklaşmasına Karamzin ise “dünya vatandaşı olduk, ama bazı konularda Rus vatandaşı olmayı bıraktık. Hata Petro'nun”⁴⁸ ifadesiyle dikkat çeker.

XVIII. yüzyılın ilk çeyreğini (Büyük Petro dönemi) sonraki dönemlerden ayıran önemli bir özellik, soylu sınıfın Petro döneminde sorumlu tutulduğu devlet hizmetinden kademeli olarak kurtulmasıdır. Bu dönemden itibaren soylular hem görevlerinin birçoğundan kurtulmayı başaracak hem de birtakım avantaj ve ayrıcalık kazanacaklardır. Diğer yandan Petro'nun ölümünden II. Katerina'nın tahta çıkmasına kadar geçen sürede (1725-1762) Rus tahtı için veraset kanunu bir sorun haline gelmiştir. I. Petro'dan II. Katerina dönemine kadar neredeyse tüm hükümetler saray darbesiyle el değiştirmiştir. Söz edilen 37 yıllık süreç içinde muhafız birliği 5 veya 6 darbe gerçekleştirmiştir.

Petro döneminde Avrupa'nın pratiği; Katerina döneminde ise daha çok fikri, kültürü ve sanatı alınmıştır. Karamzin'in şu ifadesi bu düşüncüyü doğrular niteliktedir: “Petro bizim eğitilmiş insanlar seviyesine gelmemizi istemişti; Katerina ise bizi aydınlanmış insanlar olarak görmek istiyordu.”⁴⁹ “II. Katerina, aydınlanma çağının ilkelerini özümseyen bir hükümdar olarak, eğitime önem vermektedir.”⁵⁰ Katerina ilk Rus kız okulu olan Smolny Kız Soylu Okulu'nu kurar. Taşraya kadar yayılan okullar yaptırılır ve eğitime yüksek seviyede katılımın sağlanması amaçlanır. Yüzyılın sonunda 315 okul ve 20.000 öğrenciye ulaşılır. Çariçenin temel aldığı aydınlanma fikrinin sonucu olarak Rusya birçok alanda modernleşir. Sanata ve eğitime verilen önem artar. Özellikle Katerina Rusya'nın sanat alanında gelişmesi için uğraşır. Dünyanın sayılı büyük müzelerinden biri olan Ermitaj 1764 yılında kurulur.⁵¹ “Katerina, Rusya'da kültürel faaliyetleri yeniden düzenleme çabasına girer. Fransız ve Rus tiyatrolarına, opera ve bale gösterilerine maddi olanaklar sağlar ve uygun gösterilerin düzenlenmesini ister.”⁵² Geçen yüzyıllardan farklı olarak

⁴⁸ Söz edilen ifade için bkz. Riasanovsky, Steinberg, **a.g.e.**, s. 221.

⁴⁹ Karamzin, **a.g.e.**, s. 17.

⁵⁰ İnanır, **a.g.e.**, s. 190.

⁵¹ II. Katerina dönemi Rusyası'ndaki sanatsal gelişim konusu için bkz. Riasanovsky, Steinberg, **a.g.e.**, s. 308.

⁵² İnanır, **a.g.e.**, s. 191.

XVIII. yüzyılda ”Kültür faaliyetleri de artık ruhban sınıfın dışındaki aydın kişilerin eline geçer.”⁵³

Yüzyıl boyunca fabrika sayısında ciddi artış gözlenir. Petro döneminde iki yüz civarı olan fabrika sayısı yüzyılın sonlarına doğru bin iki yüze yükselir. Yüzyılın son çeyreğinde Katerina döneminde yabancılarla yapılan ticaret dört kat artar. Özellikle Ural Bölgesi’ndeki zengin madenlerden çıkan kaynaklar ekonomiye büyük katkı sağlar. Öyle ki Rusya madencilik ve metal sanayi alanında Avrupa’da lider konuma gelir.

Yine sanayi, ticaret, ordu ve tarım alanlarında da önemli gelişmeler kaydedilir. Bu alanlarda genel olarak devletçilik politikası uygulandığı söylenebilir. Karamzin bu duruma şöyle değinir: “II. Katerina devlet kontrolünde olan üç sektöre dikkat çekiyor: Tarım, sanayi ve ordu. Bunlardan ilki en gerekli ve zor olanıdır ki devlet en fazla desteği buna vermelidir.”⁵⁴

Rusya XVIII. yüzyıl boyunca süren toprak kazanımlara, sanat ve eğitim alanındaki gelişmelere rağmen tarımdaki üretim modern tekniklerden çok geleneksel yöntem ve serflerle yürütüldüğü için tarımda ve sanayide beklenen büyüklükte hamleler yapamaz. Yine de Rusya’nın XVIII. yüzyılda ekonomide merkantilist bir politika izlediği açıktır.

I. Petro ile başlayan reform süreci, Petro’dan sonra II. Katerina dönemine kadar otuz yedi yıllık istikrarsız bir dönem yaşar. Nitekim 1725-1762 yılları arasında sadece hükümdarlar değil saray çevresi ve yöneticiler de sık sık değişir. Bu durum devlet politikasına ve topluma da yansır. Hükümdarların değişmesinden faydalanan gözdeler gerçekleştirilen reformları ve yeni yasaları lehlerine çevirmeyi başarır. Büyük Petro döneminde yürürlüğe giren soyluların miraslarının tek bir oğula bırakılması ve diğer oğulların ömür boyu devlet hizmetine girme zorunluluğu önce Elizaveta tarafından yirmi beş yıla indirilir; III. Petro tarafından da 1762’de tamamen kaldırılır. Bu düzenlemelerle soylular üzerlerindeki sorumluluklardan kademeli

⁵³ A.e., s. 59.

⁵⁴ Karamzin, a.g.e., s. 29.

olarak kurtulurlar. Çok geçmeden devlet hizmetindeki birçok soylu görevinden istifa ederek mülküne geri dönmeye başlar.⁵⁵

Zorunlu görevden muaf tutulmalarının yanı sıra 1731 yılında Petersburg’da tamamen soylu çocukları için hizmet veren bir askeri okul açılır. Buradan mezun olanların doğrudan subay olarak göreve başlamaları planlanır. Buna ilaveten uygulamaya koyulan başka bir düzenleme toprak sahipleri için 1754 yılında soylulara kredi imkânı sunan bir bankanın (Gosudarstvenniy dvoryanskiy bank) açılmasıdır. Sanayi, ticaret, ordu ve tarım gibi alanlarda da Rus soylu sınıfının imtiyazları 1782 ve 1793 yıllarındaki kanunlarla sürekli olarak korunur.

Soylu sınıf üzerindeki zorunlu hizmetin kaldırılması “Rus toplumunda öz-bilincin gelişmesinde etkili olur; soylulara, yaratıcılık, okuma, düşünme ve genel politika üzerine vakit ayırmaları için boş vakit kazandırdığı”⁵⁶ ifade edilir.

XVIII. yüzyıl Rus toplumsal yaşamında nüfusa bağlı bazı değişiklikler gözlenir. İmparatorluk toplumuna özellikle II. Katerina döneminde Rus olmayan unsurlar dâhil olur. Ülkeye katılan yeni topraklarla birlikte daha heterojen bir yapıya bürünen halk birçok dini inancı da beraberinde getirir. “Bunlar farklı milletlerden - Polonya -Ukrayna – Litvanya-Kırım gibi- ve farklı din ve mezheplerden - Müslüman –Yahudi – Katolik-Protestan gibi- oluşur. Bu dönem için seküler yapıdan söz etmek mümkündür. Hükümdarlar genellikle bu azınlıklara hoşgörülü yaklaşmıştır. Kilisenin devlet ve toplum üzerindeki etkisi azalır. Bu yöndeki ilk adım Petro döneminde atılır. Devlet Ortodokslara olduğu kadar, Staroobryatsı’lara (Eski İnananlar)⁵⁷, Katoliklere, Protestanlara, Müslümanlara ve diğer inançlara da anlayışla yaklaşır.

XVIII. yüzyıl Rus toplumunda nüfusun dağılımına bakılacak olursa halkın yaklaşık yüzde % 97’sinin kırsalda yaşadığı görülür. Bu nüfusun % 53’ü ise serflerden oluşur. Geriye kalan ve şehirlerde yaşayan kısım soylular, tüccarlar, zanaatkârlar ve işçilerden oluşur. XIX. yüzyılda birçok Rus yazarın - özellikle

⁵⁵ I. Petro- II. Katerina arası dönem için bkz. Klyuçevski, **Kurs russoy istorii lektii LXII—LXXXVI**, s. 196-261.

⁵⁶ Kamenski, **a.g.e.**, s. 66-67.

⁵⁷ XVII. yüzyılda Rusya’da Patrik Nikon tarafından yapılan dini reformları reddeden kitle. Ortodoks Mezhebinin eski gelenek ve ritüellerini takip etmeye devam edenler. Raskolniki olarak da adlandırılırlar.

aydınlanmacıların – eleştireceği soylu sınıfının toplam nüfustaki oranı sadece yüzde bir ile üç arasındadır.⁵⁸ Her ne kadar aydınlanmacı hareketten etkilenen Çariçe Katerina serfliği insan doğasına aykırı ve ülke ekonomisi için zararlı, anti hümanist bir olgu olarak görse de serflik düzeni devam edecektir.

1762 yasasıyla Rus toplumunda önemli bir değişim meydana gelir. Soyluların devlet görevinden muaf tutulmaları huzursuzluğa yol açar. Toplumda bir kural haline gelen “serfler toprak sahiplerine hizmet eder; toprak sahipleri de devlete”⁵⁹ ilkesi böylelikle değişir.

Serflik, Rusya’da çok eskiden beri var olsa da bu dönemde ciddi bir sosyal sorun haline gelir.⁶⁰ Rusya’nın Batılılaşmasına paralel olarak serflik düzeni gitgide ağırlaşır. Hükümdarlar gözdelerine ve yakınlarına sıkça devlet topraklarından bağışta bulunurlar. XVIII. yüzyıldan önce Rusya’da hâkim olan iki tip toprak sistemi; biri aileden miras yoluyla geçen kişinin kendi mülkü; diğeri ise devlete ait olan ancak işlenmesi toprak sahipleri tarafından yapılan ve karşılığında toprak sahibinin devletin asker ihtiyacına katkıda bulunmakla mükellef olduğu topraklardır. İkinci sınıfta belirtilen ‘Pomestie’ler (tumar toprakları) I. Petro dönemiyle birlikte yüksek oranlarda soylulara dağıtmaya başlanır. Petro döneminde kişinin liyakatine ve devlete hizmetine göre verilen bu topraklar, Petro’dan sonraki hükümdarlar tarafından liyakatten çok soylulara hediye olarak dağıtmaya başlanır. Bu uygulama sosyal düzendeki uçurumu derinleştirir; topraklarla beraber üzerinde çalışan insanlar da (devlet köylüleri) toprak sahiplerine geçerek serf haline gelirler. Sadece bu şekilde yüzyıl içinde binlerce insan serf haline gelir.

II. Katerina döneminde serflerin sayısı Rusya’ya yeni katılan Ukrayna topraklarındaki köylülerin eklenmesiyle hızla artar. Yine bu dönemde köylülerin mülk edinmeleri, iş yeri açmaları, sözleşmeye taraf olmaları yasaklanır. Toprak sahiplerine istediği zaman serflerini Sibiryaya sürgüne gönderme ve cezaya çarptırma yetkisi verilir. 1763-83 arası çıkarılan yasalarla köylülerin toprak

⁵⁸ Söz konusu dönem Rusyası’nın nüfus dağılımı için bkz. Kurat, **a.g.e.**, s. 290-293.

⁵⁹ Söz konusu ifade Kluçevski’ye aittir. Bkz. Riasanovsky, Steinberg, **a.g.e.**, s. 260.

⁶⁰ Serfliğin Çarlık Rusyası’nda resmi olarak görülmeye başlanması Çar Boris Godunov dönemine uzanır. “Boris Godunov’un çıkardığı yasayla Rus serfliğinin (köylünün işlediği toprakla birlikte efendinin malı sayılmasının, toprak köleliği uygulamasının) temeli” atılır. Ataol Behramoğlu, **Rus Edebiyatında Puşkin Gerçekçiliği**, İstanbul, Tekin Yayınları, 2013, s. 66.

sahiplerinin izni olmadan bölgelerinden ayrılmaları yasaklanır. Böylelikle Ukrayna'da da serflik hareketi yasal boyut kazanır.⁶¹ Bu durum devletin ekonomik ve toplumsal düzenini sekteye uğratarak sistem krizlerine neden olur.”⁶²

Petro döneminde başlayan kafa vergisi toprak sahibine bağlı olan herkese ayırım yapılmadan tabi tutulur. Böylece yasal olarak köle sayılmayan serfler birçok bakımdan köle haline gelirler. Serflerin hukuki olarak hakları neredeyse yok gibidir.

Nüfus ile gelir dağılımı arasında ise keskin bir eşitsizlik ve adaletsizlik göze çarpar. Soylular yüzyıl boyunca yasal olarak haklarını genişletirken, serflik hiç olmadığı kadar artar ve nüfusun çoğunluğunu oluşturan bu alt tabaka gittikçe ağırlaşan şartlar altında yaşamlarını sürdürmek zorunda kalır. Dönemin sosyal adaletsizliğine Akdes N. Kurat şöyle dikkat çeker:

“Dvoryan’ler, devlet hizmetinden, vergilerden ve her nevi mükellefiyetten serbest tutuluyorlardı. 1785 kanunu ile bu suretle, ‘dvoryan’ler zümresi en yüksek imtiyazlı bir sınıf haline getirilmiş ve Katerina rejiminin ana direği derecesine çıkarılmışlardı.”⁶³

XVIII. yüzyılda özellikle II. Katerina dönemi için serflikin doruk noktasına çıktığını söyleyebiliriz. Bu toplumsal huzursuzluk birçok kez köylü isyanlarıyla - özellikle 1773-75 Pugaçev isyanı⁶⁴ ile- patlak verir. Çarıçenin her ne kadar aydınlanmacı gelişimden etkilendiği açıksa da ve felsefi görüşlerinin etkisiyle köylüleri serbest bırakmayı düşünecek kadar ileri gitmiş olsa da, pratikte tedbir alınmaz.

I. Pavel döneminde serflerin durumunu düzeltmek için bazı kararlar alınır. 1797 yılında çıkarılan bir yasaya göre serflerin toprak sahipleri için çalışacakları gün sayısı üçe indirilir. Önceden tüm zamanlarını toprak sahiplerine çalışarak geçiren serfler bu yasayla, haftanın sadece üç gününü toprak sahiplerine ayıracak; üç günüyse kendileri için çalışacaklardır. Ayrıca pazar günleri dinlenmeleri için fırsat

⁶¹ Riasanovsky, Steinberg, **a.g.e.**, s. 273.

⁶² Kamenski, **a.g.e.**, s. 66-67.

⁶³ Kurat, **a.g.e.**, s. 305.

⁶⁴ İsyân ileriki bölümde ayrıntılı olarak incelenecektir.

tanınmıştır (1797). Bu düzenleme Rus İmparatorluk hukukunda serfliğe sınırlama getiren ilk ciddi girişim olması bakımından önemlidir.⁶⁵ Yine de uygulamada yaşanan sorunlar ve söz edilen olumsuzluklar yüzünden Pavel döneminde de köylü isyanlarını baş gösterir. Bu isyanlar da acımasızca bastırılır.

1754'te yürürlüğe giren serfleri toprak sahiplerinin bir malı olarak gören yasa XIX. yüzyıl sonlarına dek sürecek ve serfler yaşamlarını ağır şartlar altında sürdürecektir. Soyluların devlet görevinden muaf tutulmasını sağlayan kanun serfler tarafından beklenmesine karşın hükümet tarafından uzun süre çıkarılmaz.

Alt tabakayı huzursuzlandıran ayrı bir gelişme ise özel mülkiyet konusundaki yasalardır. "XVIII. Yüzyılın ortalarında özel mülkiyet hakkı bir imtiyaz olarak yalnızca soylulara tanınmıştı. Kosakların (Kazaklar) ve devlet arazilerinde çalışan köylülerin yaşadıkları toprakların mülkiyeti ise kimseye verilmiyordu."⁶⁶ Bu durum soylularla alt tabaka arasındaki eşitsizliklerden birine işaret eder.

Söz edilen gelişmeler sonucunda serfler ve köylüler duydukları huzursuzluğu, bazen verilen görevleri yapmamayla bazen topraklarını terk ederek bazen de isyanlarla gösterecektir.

⁶⁵ Vernadsky, **a.g.e.**, s. 240.

⁶⁶ **A.e.**, s. 224.

2. XIX. YY. ÖNCESİ RUSYASI'NDA GERÇEKLEŞEN KÖYLÜ İSYANLARI

Serflerin ve köylülerin sırtlarına binen yük birçok zaman halkın isyan etmesine neden olmuş ve Rusya 1600- 1800 arası dört büyük köylü isyanıyla sarsılmıştır. Bu isyanlardan ilki 1606 yılında patlak veren Bolotnikov isyanıdır.

2.1. Bolotnikov İsyanı (1606-1607)

Don Kazaklarından İvan İsayeviç Bolotnikov (1565-1608) önderliğinde, 1606-1607 arasında gerçekleşen köylü isyanıdır.¹ Ayaklanma, Rusya'nın Karışıklık Döneminde (Smutnoe vremya, 1598-1613) Çar Şuyski'nin saltanatı sırasında gerçekleşmiştir.

XVII. yüzyılın sonlarından itibaren Rusya'da köylülerin ve serflerin durumu yeniden düzenlenerek, köylülerin haklarına sınırlama getirilir ve kölelik yasal olmaya başlar. Köleleştirme hareketi, dönemin siyasi boşluğu ve yoksulluk halk arasında öfkeyle karşılık bulur. Alt tabakanın karşı karşıya kaldığı bu olumsuzluklara rağmen boyarların refah içinde yaşaması halkın isyan etmesine neden olur.

İsyana önderlik eden İvan Bolotnikov'un bir soylunun evinde çalışırken kaçtığı, sonradan Tatarlar tarafından yakalanarak Osmanlı'ya satılan bir serf olduğu biliniyor. Oradan da kaçan Bolotnikov'un Polonya'ya geçmiş ve bir boyar tarafından hizmete alınmıştır.

Ataman Bolotnikov alt tabakayı etrafına toplayıp Çar Şuyski, hükümet ve boyarlara karşı harekete geçmeleri için propaganda yaparak, köylülerin durumunu iyileştirmek ve yeni bir idari düzen kurmak amacıyla ayaklanma hareketi başlatır. Ağustos 1606'da isyan fiilen başlar.

¹ Bolotnikov isyanı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s. 214-1-215; Nicholas V. Riasanovsky, Mark D. Steinberg, **Rusya Tarihi Başlangıçtan Günümüze Kadar**, Çev. Figen Dereli, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 2014, s. 168-170; Paul Avrich, **Russian Rebels 1600-1800**, New York, The Norton Library, 1973. s. 10-45.

İsyana katılan kitlenin çoğunluğunu Don Kazakları oluşturmakla birlikte Terek, Volga ve Zaporojye Kazakları, köylüler, işçiler ve alt tabakadan yüzlerce kişi isyana katılır. İsyan Güney Rusya'da, özellikle Kaluga ve Tula civarında gerçekleşir. İsyancılar soyluların ve zenginlerin çiftliklerini ve mallarını yağmaya başlar. Çar Şuyski isyanı bastırmak için Y. Trubetskoy ve M. Vorotinski komutasında askeri birliği bölgeye gönderir. Bolotnikov Kaluga'da gerçekleşen çarpışmayı kazanır ve Moskova'yı kuşatmak için Kolomna'ya gelir.

Sayıları otuz bini bulan isyancılar 7 Ekimde Moskova'yı kuşatma altına alır. Ancak aralık ayına kadar süren çatışmaların sonunda isyancılar ağır kayıplar verir. Kaluga, hükümet birlikleri tarafından kuşatılır. Buna karşın Ocak 1607'de isyancılara Kazaklardan yeni katılımlar olur ve Kaluga ile Kula'daki askeri birlikleri aşmayı başarırlar. Haziran sonuna kadar süren çatışmalar sonunda askeri birlikler isyancıları zayıflatır. Erzak ve teçhizat eksilmesiyle isyancılar güç kaybeder. Çar Şuyski'nin isyancılara teslim olmaları durumunda kendilerini affedeceğini bildirmesi üzerine Ekim 1608'de son isyancılar da teslim olur.² Ancak çar isyancı elebaşlarını affetmez ve idam ettirir. Bolotnikov da 18 Ekimde boğularak öldürülür. Böylece isyan bastırılmış olur. Ancak Bolotnikov isyanından sonra köylülerin ve serflerin durumları düzelmeyecek ve 60 yıl sonra halk yeni bir isyan başlatacaktır.

2.2. Razin İsyanı (1670-1671)

Don Kazaklarından Stepan (Stenka) Timofeyeviç Razin³ (1630-1671), Çar Aleksey Mihayloviç döneminde Volga civarında 1667 yılında adını duyurur. Aslında varlıklı bir aileden gelen Razin, Volga boyundaki köylerden haydut toplayarak Hazar Denzinin kıyılarını ve İran sınırındaki yerleşim yerlerini yağmalamaya başlar. Razin ve diğer haydutların büyük ganimet toplayarak Don'a dönmesi üzerine birçok Kazak köylüsü –özellikle kaçaklar- art arda Razin'e katılır.

1649 yılında gerçekleştirilen serflik kanunundaki düzenlemeler serflerin ve köylülerin hayatlarını daha zorlaştırmış ve hukuki haklarını kısıtlamıştır. Bu

² Kurat, **a.g.e.**, s. 214.

³ Razin isyanı hakkında daha fazla bilgi için bkz. Paul Avrich, **a.g.e.**, s 50-116; Stepan Zlobin, **Razin**, Moskva, 1951.

dönemde vergi ve diğer devlet mükellefiyetlerinden bıkan halkın Don'a inmesi; hükümetin bu göçe karşı koymak amacıyla baskı yapması ve maddi yaptırımlar uygulaması halkın isyan etmesinde etkili olmuştur. Ayrıca hükümetin tuz ve tütün vergilerinde yaptığı yüksek artış ve özgürlükleri kısıtlayıcı hareketleri halk arasında öfkeyle karşılanır. Halk birçok yerde isyana kalkışır. Önce yağma hareketi olarak başlayan oluşum bu safhadan sonra hükümete ve boyarlara karşı bir ayaklanmaya dönüşür. Ancak, Razin isyanı, Bolotnikov isyanından farklı olarak çara karşı değil, üst tabakaya ve hükümete karşı gerçekleşmiştir.

Razin ve çetesi Ağustos 1669'da Volga bölgesinde Yayık Kasabasını alarak Moskova idaresinden kurtulmak, bağımsız bir Kazak devleti kurmak için harekete geçer. İsyan fiili olarak 1670 baharında Tsaritsın ve Astrahan'ın alınmasıyla başlar.

Üç bine yakın Kazak, Razin'in vergileri kaldıracağını, halkın özgür kılınacağını ve Moskova'dan bağımsız, yeni bir düzen kurulacağını ilan etmesi üzerine ayaklanmaya katılır. Volga boyundaki çok sayıda Rus olmayanın da katılmasıyla isyan, doruğunda yirmi bin kişiye ulaşır.⁴

Her gün artan isyancı sayısı Moskova yakınlarına kadar ilerler. Ancak düzenli birliklerin bölgeye ulaşmasıyla Ekim 1671'de Simbirsk civarında yapılan çarpışmada isyancılar dağıtılır. Don'a geri çekilen Razin, Kazaklar tarafından yakalanır ve hükümete teslim edilir. Razin, Moskova'da 16 Ocak 1671'de idam edilir.⁵ İsyan Razin'in öldürülmesinden sonra devam etse de 26 Kasım 1671'de Astrahan'ın geri alınmasıyla tamamen son bulur.

Kazak kültüründe önemli bir yere sahip olan Stepan Razin ve gerçekleştirdiği isyan birçok şiir ve halk şarkısına konu olmuştur. İsyan Kazakların yerel kültüründe destanlaştırılmıştır.

Yine Kazaklar tarafından çıkarılacak bir başka köylü isyanı da Bulavin isyanıdır.

⁴ Riasanovsky, Steinberg, **a.g.e.**, s. 182.

⁵ Kurat, **a.g.e.**, s. 238-240.

2.3. Bulavin İsyanı (1707-1708)

Büyük Petro dönemindeki askeri giderlerin artmasıyla halktan daha fazla hizmet ve vergi talep edilmesi üzerine halk büyük kitleler halinde Don bölgesine kaçar.⁶ Hükümetin, güneye kaçan halkı tekrar geriye getirmek istemesi üzerine köylüler ayaklanma başlatır. Ataman Kondrati Bulavin⁷ (1660-1708) önderliğindeki Don Kazakları tarafından çıkarılan isyan 8 Ekim 1707 tarihinde Güney Rusya'da, Don civarında başlar. İsyan başta köylüler olmak üzere, Kalmuklar, Tatarlar ve diğer çok sayıda Rus olmayanlar katılır. İsyan kısa sürede Don civarındaki küçük köylere ve oradan güneydeki şehirlere yayılır.

Razin isyanında olduğu gibi bu isyan da çarlık rejimine karşı değil, idari gücü elinde tutan devlet adamlarına ve boyarlara karşı çıkmıştır.

Çar Petro güneyde yaşanan hareketliliği ve sınır kaçışlarını önlemek için Prens Y. Dolgoruki'yi bölgeye gönderir. Dolgoruki, Buzuluk ve Medveditsa bölgelerinde kaçan köylülerden iki bin kadarını geri getirmeyi başarır, ancak geriye kalanlar daha güneydeki steplere kaçar ve ardından Bulavin'in çetesine katılır.

Bulavin ve çetesi ilk çatışmada üstün gelir. 1 Mayıs'ta Çerkassk, çatışma olmaksızın isyancıların eline geçer. 26 Mayıs'ta Saratov kuşatılır, ancak şehir alınamayınca isyancılar Tsaritsın'a yönelir ve 7 Haziranda şehir düşer.

Yaklaşık yüz bin köylünün katıldığı isyanda halk, askeri birliklere yaz başlarına kadar karşı koymayı başarır. Ordunun İsveç'le büyük bir savaş içinde olmasından faydalanan Bulavin isyanı kısa zamanda alevlenir. Ancak Bulavin'in güçlerini bölerek bir kısım isyancıyla Azak'a ilerlemesi isyanın gücünün bölünmesine neden olur. Ayrıca diğer isyanlarda olduğu gibi isyancılar, düzenli birlikler karşısında fazla dayanamaz. Çar Petro'nun otuz iki bin kişiden oluşan orduyu Prens Dolgoruki komutasında bölgeye göndermesi üzerine 30 Haziran'dan 2

⁶ Bu dönem I. bölümde ele alınmıştır bkz. s. 3-9.

⁷ İsyan hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Viktor Buganov, **Bulavin**, Moskva, Molodaya Gvardiya, 1998; Paul Avrich, **a.g.e.**, s.132-173. ; V. İ. Lebedev, **Bulavinskoye vosstaniye 1707-1708**, Prosveşçeniye, 1969; P. P. Lamin, **Bulavinskiy bunt**, 1870.

Temmuz'a kadar süren çatışma sonunda isyancılar dağıtılır. 6 Temmuz'da Azak'ı alma girişimleri de⁸ başarısız sonuçlanır.⁹

Ayaklanmanın başarısız sonuçlanacağını anlayan isyancılardan bazıları kendi aralarında bir komplo düzenleyerek Ataman Bulavin'i 7 Temmuz 1708 tarihinde öldürür. Ancak Bulavin öldürülse de isyancılar 1709 başlarına kadar Volga civarında etkili olmaya devam eder. Ordunun Astrahan'a girmesiyle ayaklanma tamamen bastırılır. İsyanın ardından Kazakların yarı otonom yaşayışlarına son verilir ve Kazaklar üzerindeki çarlık kontrolü artar.

Bu kesin zafer her ne kadar isyancıları sindirmişse de, Kazakların ve köylülerin gelecekte tekrar isyan etmesine engel olamamıştır. Nitekim tarihçiler tarafından Bulavin isyanının, yaklaşık 65 yıl sonra çıkacak olan Pugaçev isyanının temelini oluşturduğu belirtilir.¹⁰

2.4. Pugaçev İsyanı (1773-1775)

Pugaçev isyanı 1773-1775 yılları arasında Don Kazaklarından Yemelyan İvanoviç Pugaçev (1740-1775) önderliğinde; başta köylüler, işçiler ve diğer alt tabakaya mensup kitlelerin özgürlük, serfliğin kaldırılması ve eşit şartlarda yaşama hakkı talep ederek hükümete ve soylulara karşı açtığı, mevcut düzeni değiştirmeye yönelik **dördüncü büyük köylü isyanıdır**. İsyan **Pugaçevşçina** (Pugaçev yılları-dönemi) olarak da adlandırılır.

Gesinoviç'in deyişiyle Pugaçev ayaklanmasının temel unsuru, XVIII. yüzyılda tahammül edilemez hale gelen kölelik rejimine karşı köylülerin protesto hareketidir.¹¹

2.4.1. İsyanın Nedenleri

Pugaçev isyanının temel nedenleri II. Katerina dönemindeki Yasama Komisyonu faal iken görünmeye başlar. Halk arasındaki huzursuzluk açıkça kendini

⁸ Bulavin Azak'ı alarak Kuban Kazaklarıyla birleşmeyi ve Kırım Hanlığı'na inmeyi amaçlamıştır.

⁹ Lambin, **a.g.e.**, s. 1.

¹⁰ Riasanovsky, Steinberg, **a.g.e.**, s. 232.

¹¹ Gesinoviç, **Pugaçev Ayaklanması**, İstanbul, Yalçın Yayınları, 1995, s. 92.

belli eder. Bu dönemde yapılan savaşlar dolayısıyla vergiler artar, soylulara verilen hizmet serbestliği sonucunda köylülerin durumu büsbütün fenalaşır; bunun üzerine alt tabaka arasında hükümete karşı memnuniyetsizlik çoğalır.¹²

Pugaçev isyanı boyunca ayaklanmanın ana karargâhı olan Yayık bölgesinde uzun süredir devam eden hoşnutsuzluk 1770'lerde doruk noktasına ulaşır. Atamanın ve yaşlıların¹³ hükümetle anlaşıp bölgenin önemli mali kaynaklarını elinde tutması, maaşları vaktinde ve tam ödememesi, diğer Kazaklar arasında huzursuzluğa neden olur. Yayık halkı haklarının çiğnendiğini, haksızlığa uğradıklarını düşünür.

Ayrıca 1769'da hükümetin bölgeden yeni bir askeri birlik oluşturmaya Kazaklar itiraz eder ve savaşa gitmeyi reddeder. Kazak erkekleri işlerini ve ailelerini bırakıp uzun süren savaşlara katılmak istemez. Ayrıca, askere alınacak Kazakların sakallarını kesmek zorunda olmaları askerlik görevini reddetmelerinde ayrı bir etkidir.¹⁴ Ertesi yıl yeni bir müfreze oluşturulmak istenmesi ve Kazakların tekrar askerliğe çağırılması huzursuzluğu daha da artırır.

Halkın şikâyeti üzerine Petersburg'dan Yayık'a durumu araştırmak üzere inceleme heyeti gönderilir. Ancak heyet huzursuzluğu çözecek tedbirler alamaz. Durumun aynı şekilde devam etmesi üzerine II. Katerina, General Traubenberg'i bölgeye gönderir. Ancak halkın rahatsız olduğu durumlar çözülemediği gibi şiddetle bastırılma yoluna gidilir. Araştırma Komisyonu kurulur, halkın şikâyetçi olduğu bazı askeri yetkililer sadece sembolik cezalarla cezalandırılır. Ancak halk kısa bir süre sonra yine aynı sorunlarla karşılaşır. Yayık halkı bu şikâyetleri II. Katerina'ya duyurmaya çalışsa da sonuç alamaz. Puşkin, tarih kaynağı niteliği taşıyan **Pugaçev İsyanının Tarihi** (İstoriya pugaçevskogo bunta, 1834) adlı çalışmasında Yayık Kazakları arasındaki Pugaçev isyanından kısa süre önceki anlaşmazlığa şöyle değinir:

¹² Kurat, **a.g.e.**, s. 303.

¹³ Kazak toplumunun ileri gelenleri.

¹⁴ Kazak kültüründe erkeklerin saçlarını kazıtıp, sakallarını uzatması önemli bir adettir. Ancak Büyük Petro döneminde getirilen yasayla askerlerin sakallarını tıraş etmeleri kanun haline gelmiştir.

“1762 yılının başında Loginov taraftarı olan Yayık Kazakları, hükümetin orduda çalıştırdığı idarecileri, kendilerine bağlanan maaşları vermemek, birtakım vergiler uydurup toplamak, eski adetlerle balıkçılığa ait eski yöntemleri çiğnemek gibi haksızlıklar nedeniyle şikâyet etmeye başladılar. Bu şikâyetleri incelemek üzere gönderilen memurlar ya gerçekten ellerinden bir şey gelmediği için ya da bir şey yapmak istemedikleri için halkı memnun edemiyorlardı. Kazaklar birkaç defa isyan ettiler.”¹⁵

Halk söz edilen gelişmelerle 13 Ocak 1771’de toplanarak ayaklanır. Memurların görevden alınmalarını ve ödenmeyen maaşların verilmesini talep ederek Tuğgeneral Traubenberg’in evine yürürler. Traubenberg, toplanan kalabalığa toplarla ateş açtırınca halk saldırıya geçerek Traubenberg’i ve ordu başbuğu Tambovtsev’i öldürür. Halk durumu çariçeye açıklamak amacıyla tekrar dilekçe yazarak Petersburg’a gönderse de hükümet isyancıları affetmez. Moskova’dan Tümgeneral Freyman, Yayık’a gönderilir. Burada yaşanan çarpışmada Freyman, tüm asileri dağıtır. Asi elebaşları kırbaçlanır; cezaevine konur ve yüz kırk kadar kişi Sibiryaya sürülür. Birçok kişi de askere alınır. Böylece bu küçük çaplı başkaldırı sert bir şekilde bastırılır.¹⁶ Ancak bu durum halkın öfkesinin daha da büyümesine yol açar. Puşkin isyan sonrası durumu şöyle tasvir eder:

“Affedilen asiler ‘Dur bakalım daha neler olacak! Moskova’yı bak nasıl sarsacağız!’ diyorlardı. (...) Etrafta yeni bir ayaklanma kokusu hissedilmeye başlamıştı. Yalnız, bir başbuğa ihtiyaç vardı, o da bulunmuştu.”¹⁷

İsyana Kazakların yanında katılan diğer unsurlar da olmuştur. Güney Rusya’da Çar IV. İvan (1530-1584) ile başlayan Rus yayılmacılığı ve zamanla artan köylü topraklarını kamulaştırma politikası, gayri Rus unsurların inançlarını ve özgürlüklerini kısıtlayıcı girişimler bölgedeki diğer halkları da rahatsız eder. Toplum üzerindeki kontrol edici mekanizmaların artması bölgedeki unsurların durumunu güçleştirir. Başkurtlar, Kazan Türkleri, Kalmuklar, Tatarlar, Kazaklar, Kırgızlar bu duruma sık sık isyan eder. Pugaçev isyanının köylü isyanı olarak adlandırılmasındaki bir diğer neden de isyana sadece Kazakların, değil Güney Rusya’da yaşayanların da

¹⁵ Puşkin, **Pugaçev İsyanının Tarihi**, İstanbul, Akyüz Yayıncılık, 2002, s. 13.

¹⁶ Puşkin, **a.g.e.**, s. 13-15.

¹⁷ **A.e.**, s. 16.

topluca katılmasıdır. Nitekim Pugaçev isyanına kadar bu halkların başkaldırmaları bağımsız ayaklanmalardan ibaret iken Pugaçev isyanıyla ortak bir hale bürünür.

Söz gelimi, uzun süredir bölgedeki idari yöneticilerinin kötü davranışlarından şikâyetçi olan ve isyana kitleler halinde katılan Kalmuklar'ın sıkıntılarına Puşkin şu sözlerle dikkat çeker:

“...Rusya'nın güney sınırlarını savunarak, içtenlikle hizmet ediyorlardı. Rus komiserleri, onların saflıklarından ve hükümet merkezinin uzaklığından faydalanarak, kendilerine zulmetmeye başladılar. Bu uysal ve iyi kalpli insanların şikâyetleri, yüksek makamlara kadar ulaşamıyordu. Artık sabırları tükenen bu zavallılar, gizlice Çin hükümetiyle anlaşıp, Rusya'yı terk etmeye karar verdiler.”¹⁸

Kalmukları durdurmak için hükümet askeri birlikler gönderirse de Kalmukların birçoğu geri dönmez. Kalanlar da hükümete açıkça karşı durur ve köylü isyanına katılır.

İsyan boyunca Pugaçev birçok elebaşını çatışmaların olduğu çeşitli mevzilere komutan olarak atar. Pugaçev'in belli başlı yardımcılarının isimleri şöyledir; Çıka Zarubin, Salavat Yulayev, Hlopuşa, Ovçinnikov, Lısov, Şigaev, Çumakov, Beloborodov, Padurov, Perfiliyev¹⁹.

Bunların içinden Başkurtların milli kahramanı Salavat Yulayev²⁰ (1754-1800) Pugaçev'in daha çok dostu ve yol arkadaşı olmuştur. İsyanın baş gösterdiği dönemde kendisi Rus ordusunda albay olan Yulayev, hükümet tarafından isyanın bastırılmasında görevlendirilmiştir.

Ancak Yulayev, Pugaçev'in tarafına geçer ve isyana katılır. Pugaçev isyanından önce de Başkurtlar birçok kez ayaklanmışlardır.²¹

¹⁸ A.e., s. 14.

¹⁹ Pugaçev'in başyardımcıları için bkz. N.F. Dubrovin, **Pugaçev i ego soobşçniki**, St. Petersburg, 1884.

²⁰ Salavat Yulayev hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. S. Zlobin, **Salavat Yulayev**, Moskva, Ripol, 1994.

²¹ Başkurtlar ve isyanları için bkz. Akdes Nimet Kurat, “Rus Hâkimiyeti Altında İdil-Ural Ülkesi Eski Kazan Hanlığı Ve Başkurt İli XIX. Yüzyıla Kadar”: **DTCF Dergisi**, c.XXIII, S:3-4, 1965;

1755'te Batırşah önderliğinde ayaklanan Başkurtlar, Kazakları ve Tatarları da bu isyana katılmaları için çağırıştır. Hükümetin aldığı tedbirler sonucunda bu halklar birleşmemiş ve isyan yayılmadığı için kısa sürede bastırılmıştır. Ancak Pugaçev isyanında bu halkların da isyana eklenmesi, isyanın geniş alana yayılmasına neden olarak hükümetin isyanı kontrol altına almasını zorlaştırmıştır. Yulayev'in isyandaki etkisine şöyle değinilmiştir:

“Ufa valisi Salauat komutasında bir birliği Kazakların isyanını bastırmak için görevlendirdi. Fakat Salauat, Kazaklarla savaşacağı yerde Orenburg yakınlarında Kazak lider Pugaçev'i desteklemeye başladı. Salauat, buradan bütün Başkurt beylerine mektuplar göndererek ayaklanmaya çağırdı. Salauat 2000 kişilik askeri birliğiyle Ufa'nın kuzeyinde bulunan Usa şehrini ele geçirdi. Salaut'ın çağırısına ise ilk katılan Kőzey Başkurtlarının başındaki babası Yulay oldu. İsyen dalga dalga yayıldı.”²²

Söz edilen etnik unsurların yanı sıra köylü isyanı boyunca ruhban sınıftan birçok kişi de isyana açıktan destek verir. Bunda, kilise arazilerinin devlet hazinesine geçirilmesi etkili olmuştur. “XVIII. Yüzyılda hükümet, kilisenin maddi haklarını sınırlamakta hiç tereddüt etmedi. 1764'de II. Katerina tarafından tüm arazileri kamulaştırıldı”²³ ifadesiyle G. Vernadski bu duruma vurgu yapar.

Yine, Puşkin'in “Raskolnik mezhebinden olan Pugaçev hiçbir zaman kiliseye gitmezdi”²⁴ dediği Pugaçev, isyanda önemli bir yer tutan Staroobryatsı'ları (Eski İnananlar) da kendi safına çekmekte başarılı olur. Bu kitlenin isyana katılmasındaki etken eski dini geleneklerin dönüşü (eski haç ve dualar, saç ve sakallar, hürriyet ve özgürlük) için söz verilmesidir.²⁵

Pugaçev'in söz edilen gelişmelerin yaşandığı dönemde halka özgürlük ve kaybettikleri hakları geri vereceğini vaat eden bir hükümdar olarak ortaya çıkması

Doç. Dr. Yakup Deliömeroğlu, “**Başkurt İsyenları**”, (Çevrimiçi)
<http://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=356176> , 15.02.2015.

²² Doç. Dr. Yakup Deliömeroğlu, “**Başkurt İsyenları**”, (Çevrimiçi)
<http://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=356176> , 15.02.2015.

²³ Vernadsky, **a.g.e.**, s. 227.

²⁴ **A.e.**, s. 38.

²⁵ Riasanovsky, Steinberg, **a.g.e.**, s. 271.

kuşkusuz halkın kendisinin etrafında toplanmasını sağlamıştır. Ayrıca kendisinin çar olduğunu iddia etmesi bu konuda destekçi toplamasını kolaylaştırmış ve halkın kendisini ve bu isyanı meşru görmesini sağlamıştır. Yine de halk arasında Pugaçev'in gerçek çar olmadığını bilenler vardır. Ancak halk için önemli olan haklarını elde etmeleri ve özgürlüklerine kavuşmalarıdır. İsyanın bastırılmasında büyük rol oynayan General Bibikov da bu duruma şöyle vurgu yapar:

“Pugaçev, Yayık Kazaklarının ve hırsızların elinde bir korkuluktan başka bir şey değildir; önemli olan Pugaçev değil genel huzursuzluktur.”²⁶

Bu gelişmelerle bir ‘Kazak’ hareketi olarak başlayan ayaklanma hızla serfleri, devlet köylülerini, maden ve fabrikalardaki serfleri, şehrin fakir sakinlerini, Eski İnananları, Başkurtları, Tatarları, Kalmukları ve söz edilen diğer²⁷ birçok unsuru kapsamıştır. Ural-İdil sahasındaki Başkurtlar ve Kazan Türkleri kitle halinde Pugaçev’e katılarak, ayaklanmaların kuvvetini artırmıştır.²⁸ “Bu suretle Pugaçev isyanı Başkurtlar ve Kazan Türkleri için âdeti bir “Millî Mücadele” halini”²⁹ almıştır.

2.4.2. İsyanın Gelişimi

1772’de Yayık kasabasına gelerek Yayık Kazakların durumlarına ve şikâyetlerine birebir tanık olan Pugaçev, hükümetten ve yerel idareden memnun olmayan, isyan başlatmak için önderlik edebilecek birini arayan halkın teklifini kabul eder. Ayrıca isyana ayrı bir nitelik katarak kendisinin III. Petro olduğunu ilan eder. Böylelikle Yayık’ta köylülerle başlatacağı isyan hareketine yasal boyut kazandırmayı amaçlar.³⁰

Pugaçev, III. Petro olduğunu iddia ettikten kısa bir süre sonra, bu söylem yetkililerin kulağına ulaşır. İsyan henüz alevlenmeden ve Pugaçev kendisini geniş

²⁶ Puşkin, **a.g.e.**, s. 66.

²⁷ **A.y.**

²⁸ Kurat, **a.g.e.**, s. 303.

²⁹ Akdes Nimet Kurat, “Rus Hâkimiyeti Altında İdil-Ural Ülkesi Eski Kazan Hanlığı Ve Başkurt İli XIX. Yüzyıla Kadar”, **DTCF Dergisi**, c.XXIII, S:3-4, 1965, s. 23.

³⁰ Pugaçev’in yaşamı ileriki bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

kitlelere duyurmadan tutuklanarak Kazan'a sevk edilir. Ancak Kazan Valisi hapisanede Pugaçev'in kötü durumunu görerek, bu iddiasına kimsenin inanmayacağını düşünür ve Pugaçev'in tehlikeli olmadığına karar verir. Pugaçev'i Sibiryaya sürmekle yetinir. Ancak Pugaçev yolda tekrar kaçmayı başarır. İsyanı kaldığı yerden devam ettirmek için Yayık'a geri döner.

17 Eylül 1773'te ilk manifestosunu³¹ yayınlarken III. Petro olduğunu halk önünde ilan eder ve isyanı fiilen başlatır: Halka özgürlüğünü vererek Yayık Nehri kaynağından mansabına kadar halka armağan eder; gümüş para, kurşun, barut ve otlaklar ve buğday bağışlar.³²

Çariçe Katerina ve hükümet III. Petro adıyla yeni bir kişinin ortaya çıktığını öğrendiğinde buna önem vermez. "II. Katerina, Pugaçev'in bildirimlerini okurken bunları 'gökyüzünde saraylar kurma' vaatleri gibi başından savdı. Bir rasyonalist olarak intikam, kurtuluş, kusursuz özgürlük gibi rüyaların insanları harekete geçirme gücünü göremiyordu."³³

Ayrıca isyanın başlarında, bölgedeki komutanlar arasında, isyanın bastırılmasında izlenecek yolu belirleyerek gerekli taktik ve planı uygulayacak komutanın olmaması isyanın kısa zamanda alevlenmesine yol açar. İdari amirlerin cesur adımlar atamaması ve taarruza geçmek yerine savunmada kalmaları isyanın başlangıçta bastırılmamasına neden olur. Pugaçev kısa sürede hem savaşçı hem de mühimmat yönünden güçlenir. Öyle ki iki hafta içinde yirmiden fazla top ve üç binden fazla insan toplar.

Pugaçev öncelikle ülkenin merkez bölgelerine açılan bir kapısı olan Orenburg'un alınmasına, sonra yine stratejik bir nokta olan Kazan ve ardından Moskova'ya yönelmeye karar verir. Orenburg'un, Orta Asya ile Rusya'nın Avrupa kısmına geçiş noktası durumunda olması Pugaçev'i bu kaleyi almak için zorlar.

Pugaçev hızlıca destekçi toplamaya başlar. 18 Eylülde Pugaçev üç yüz kişilik bir grupta Yayık kasabasının üç kilometre ötesinde konuşlanır. İsyân boyunca Yayık,

³¹ Pugaçev'in manifestolarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. R.V. Ovçinnikov, **Manifesto i ukazi E.İ. Pugaçeva istočnikovedçeskoe issledovanie**, Moskva, Nauka, 1980.

³² Gesinoviç, **a.g.e.**, s. 90.

³³ Riasanovsky, Steinberg, **a.g.e.**, s. 272.

Berda ve Kargalı kasabaları isyanın merkezleri olacaktır. Hükümet kuvvetleriyle burada yapılan ilk çarpışmayı Pugaçev kazanır. Savaş sırasında askerlerin yarısı Pugaçev'in tarafına geçer.³⁴

Pugaçev daha sonra İletsk'e ilerler. İsyanın ilerlemekte olduğunu öğrenen Orenburg Valisi Reinsdrop birtakım önlemler alır: altı top ve dört yüz kadar piyadeden oluşturulan müfrezenin Yayık kasabasına yürümesini emreder. Pugaçev'in Tatişçevo Kalesini de alması üzerine Orenburg'un güçlendirilmesine başlanır. Sakmara üzerindeki bütün köprülerin yıkılmasına ve halkın silahlanarak toplanmasına, şehri savunmak için ek askeri birlik oluşturulmasına karar verilir.

Hükümetin tedbirlerine karşın halk birçok yerde Pugaçev'in gelmesini bekler. Pugaçev'in Sakmars'a girişini ve halkın isyancıları sevinçle karşılamasını Puşkin **Pugaçev İsyasının Tarihi** kitabında şöyle verir:

“Kalenin komutanlık dairesi önüne halılar serilmiş, bir masa konmuştu, masanın üstünde ekmekle tuz vardı.³⁵ Papaz, haç ve kutsal resimlerle Pugaçev'i bekliyordu. Düzme çar kaleye girerken bütün çanlar çalmaya başladı.”³⁶

Hükümet isyanın bastırılmasına yeterli takviye yapamaz. Söz konusu dönemde ordunun bir kısmının Osmanlı ile savaşta olması, bir kısmının Polonya'da bulunması isyanın yaşandığı bölgeye yeterli askeri gücün ve mühimmatın gönderilmesini engeller. İsyanın büyümesi üzerine hükümet bölgeye Tümgeneral Kar'ı gönderir.

İsyanın bastırılmasında görev alan bazı komutanların cesaretsiz veya tecrübesiz olmaları isyanın kısa zamanda büyümesinde etkili olur. Birçok subay çarpışmaya girmeyi reddeder ve savunmada kalır. Böylelikle isyancıların güçlenmesine dolaylı olarak yardım etmiş olurlar. Söz gelimi Orenburg kuşatıldığında şehirde üç bine yakın er ve yetmiş top bulunmaktaydı. Bu kuvvetle isyancıları yok etmek kolay ve mümkün görünmesine rağmen taarruza geçmek

³⁴ Puşkin, **a.g.e.**, s. 21.

³⁵ Ekmek ve tuz misafirperverliği ya da teslim oluşu ifade eder.

³⁶ **A.e.**, s. 27.

yerine savunmada kalmaya karar verilir. Orenburg karşı koyulmadan kuşatılır. Şehir yöneticilerinin bu kararı almasında kuşkusuz kaledeki askerlerin tutumunun da etkisi vardır. Nitekim komutanlar askerlerin –çoğu Kazaklardan oluşmaktadır- ihanet etmesinden ve Pugaçev’in safına geçmesinden endişe ederler.³⁷

Şehrin kuşatması sürerken Vali Reinsdrop tarafından bazı önlemler alınır. İsyancının bir kaçak ve suçlu olduğunu, adının Emelyan Pugaçev olduğunu açıklayan bildirimler dağıtılır. Hükümet tarafından da Pugaçev’i yakalayıp getirene on bin ruble verileceği duyurulur. Vali ayrıca kalede hapis tutulan eski kürek mahkûmu Hlopuşa adındaki bir hükümlüden faydalanmayı düşünür. Gerçek olmayan bazı belgeleri ulaştırmakla görevlendirilen Hlopuşa, valiye ihanet ederek Pugaçev’in tarafına geçer.

Pugaçev ise Orenburg Kalesine genel taarruz yerine kalenin teslim olmasını beklemektedir. Kaledeki asker sayısı ve mühimmat fazla olduğundan olası bir çarpışmada önemli kayıplar vererek isyanın en başında kaybetmekten korkar. Ancak halk, vali ve komutanlar zor şartlar altında kalsalar da teslim olmazlar. Hlopuşa ise civar fabrika ve köylerde halkı isyana çağırıp birçok taraftar toplar. Öyle ki kuşatma devam ederken asilerin sayısı yirmi beş bini bulur.

İsyancılar gün geçtikçe sayılarını artırmalarına rağmen bir düzen içinde değillerdir. Üstelik teçhizatları da yetersiz ve ilkel aletlerdir. Puşkin, isyancı ordusunun durumunu şöyle açıklar:

“Tatarlar, Başkırtlar, Kalmuklar, isyan eden köylüler, kaçan kürek mahkûmlarıyla birtakım serseriler toplanmaya devam ediyordu. Bütün bu çapulculardan kimi mızrak, kimi tabanca, kimi de subay kılıcıyla gelişigüzel silahlandırılmıştı.”³⁸

Bu sırada tümgeneral Kar Petersburg’a, bölgeye asker ve top gönderilmesini yoksa isyanın bastırılmayacağını bildirir. Yine de gelecek yardımı beklemeden isyancıları bastırmak için ilerler. Nitekim isyancıların sayısı her geçen gün

³⁷ İsyan boyunca silahaltında bulunan askerler birçok kez isyancıların tarafına geçer. Söz gelimi Nijne Ozernaya Kalesindeki askerler isyancıların tarafına geçerek komutan Harlov’a ihanet etmiştir.

³⁸ Puşkin, **a.g.e.**, s. 37.

artmaktadır. Ancak yol üzerinde Çerņişev'in yenildiği haberini alan Tümgeneral Kar'ın umutları iyice azalır. İsyanın mevcut şartlarla bastırılmayacağını anlayan tümgeneral "sağlık durumunu ne sürerek emir beklemeden komutanlıktan"³⁹ çekilir.

Kar'ın görevden çekilmesi isyanın önemli bir safhasına işaret eder. Nitekim deneyimli bir komutan olan Kar'ın görevinden istifa etmesi Çariçe II. Katerina'yı endişelendirir ve başta önemsemediği ayaklanmanın ciddi boyutlara ulaştığını idrak eder. Bölgedeki birliklerin başına 7 Yıl Savaşları'nda üstün başarıları olan General Aleksandr Bibikov'u (1729-1774) atar. Bibikov hızla başkentten ayrılarak Moskova'ya yönelir. Puşkin, Moskova'nın söz konusu dönemdeki durumunu şöyle dile getirir:

"Bibikov eski başkenti korku ve yas içinde buldu. ... Moskova'da çoğunluk olan aşağı tabaka halkı, sarhoşça sokaklarda dolaşarak sabırsızlıkla Pugaçev'i beklediklerini saklamaya bile gerek görmüyorlardı. şehir halkı Bibikov'u öyle bir sevinçle karşıladı ki, bu sevinçten, onların kendilerini ne kadar büyük bir tehlike içinde hissettikleri anlaşılıyordu."⁴⁰

Bir an önce bölgeye varmak isteyen Bibikov, 25 Aralık'ta Kazan'a ulaşır. Ümitsizlik içindeki halkı perişan bir halde bulur. Yeni komutan şehrin nde gelenlerini toplayarak ciddi önlemler almaya koyulur. Kazan soyluların çariçeye bağlı kalarak desteklerini talep eder. Bu bağlamda halk kendi serflerinden oluşan bir askeri birlik oluşturur ve kendi imknlarıyla birliğin ihtiyaçlarını karşılar.

İsyanın kontrol altına alınması için sürekli koşturan Bibikov durumun ciddiyetinin ve zorluğunun farkındadır. İsyan gün geçtikçe tırmanmaktadır. Bibikov'un karısına yazdığı mektubundaki sözleri isyanın ulaştığı noktayı daha net gösterir:

³⁹ A.e., s. 45.

⁴⁰ A.e., s. 47.

“Buradaki durumu iyice inceledikten sonra işleri o kadar bozuk buldum ki, bunu tarif edemeyeceğim. Birdenbire kendimi Polonya’da ilk sıralarda düştüğüm durumdan daha kötü durumda gördüm (...) Ne yazık ki önlem almakta geciktik.”⁴¹

Kuşatma altındaki Orenburg’un durumu ise gün geçtikçe ağırlaşır. Yiyecek kıtlığı iyice baş gösterir. Öyle ki teslim olmayı dile getirenler bile olur.⁴²

Bölgeye ulaşan Bibikov askeri cephede ilk başarılarını hızlıca kazanmaya başlar. Emrindeki komutanlarla görev dağılımı yaparak ilerleyeceği yolu belirler. Binbaşı Muffel 29 Aralık’ta Samara’yı isyancılardan kurtarır. Ordunun ilerlemesi üzerine yirmi beş köy de teslim olur. Ancak diğer yandan Pugaçev de ilerlemeye devam eder. Totskaya ve Saroçinskaya kalelerini alarak Tatişçevo’ya ilerler. Prens Golitsin askerleriyle onu takip eder.

Çok geçmeden Pugaçev ve ordu birlikleri karşılaşır. Bu cephede yapılan çarpışma Pugaçev için bir hezimet olur. Düzenli ordunun karşısında isyancılar uzun süre dayanamaz. Kalede bin üç yüz kişi öldürülür. Üç bin esir verir ve otuz altı top kaybeder.

Böylece 26 Mart’ta Orenburg kuşatmadan kurtulur. Ancak aradan kısa bir süre geçtikten sonra Pugaçev ordunun güneye indiğini düşünerek Orenburg’u tekrar kuşatmak üzere Berda kasabasına doğru ilerler. Pugaçev’in Orenburg’da takılıp kalması isyanın seyrini değiştirecek önemli bir etkidir. Nitekim Pugaçev’in son yenilgiden kısa süre sonra tekrar savaşa girmesi çarpışmayı kaybetmesine neden olur.⁴³

Ufa’yı kurtarmak için görevlendirilen A. Larionov başarısız olur. Çariçe onun yerine, Puşkin’in, Pugaçev’e “sayısız darbeler indirecek ve kanlı saltanatına son verecek”⁴⁴ dediği Yarbay İ. Mihelson’u (1740-1807) atar. Mihelson, Zubovka civarında Çika Zarubin ile gerçekleşen çarpışmanın ardından Ufa’yı kurtarır. Bu noktada isyanın seyrini değiştiren yeni bir gelişme yaşanır. İsyanın bastırılması

⁴¹ A.e., s. 57.

⁴² Söz konusu dönemde Orenburg’un durumu için bkz. Puşkin, **Pugaçev İsyasının Tarihi**, s. 31-37.

⁴³ Pugaçev bu çarpışmada çoğu topunu kaybeder ve başlıca suç ortakları Şigaev, Poçitalin, Padurov gibi birçok da esir verir.

⁴⁴ A.e., s. 85.

görevini üstlendikten sonra durmadan ve ağır şartlar altında çalışarak hastalanan Bibikov, 9 Nisan 1774 günü hayatını kaybeder. Bu aşamaya kadar birçok başarı kazanan ordu birlikleri Bibikov'un ölümüyle tekrar zayıflamaya başlar. İsyan 1774 baharında tekrar yükselişe geçer.

Bibikov'un ardından tekrar yükselen Pugaçev'i Yarbay İvan Mihelson takip etmeye başlar. 5 Mayıs'tan 18 Haziran'a kadar Pugaçev ile askeri birlikler birçok kez karşılaşır. Bu karşılaşmaların hepsinde Pugaçev yenilir. Yine de 18 Haziran'da Osa Kalesi'ni almayı başarır. Ardından Kazan'a doğru ilerler.

Pugaçev 10 Temmuz'da Kazan açıklarında Albay Tolstoy ile karşılaşır. Pugaçev bu çarpışmadan başarılı çıkar ve 11 Temmuzda Kazan'a girer. Böylelikle Bibikov'un sağlığında aldığı önlemlerle isyancı tehdidinden kurtulan Kazan bu kez Pugaçev'in eline geçer. Şehirdeki iki bin sekiz yüz altmış yedi evden iki bin ellisi, yirmi beş kilise ile üç manastır yakılır; kervansaray, diğer evler, kilise ve manastırlar da yağma edilir. Diğer alınan yerlerde olduğu gibi burada da birçok soylu vahşice öldürülür. İsyanın sürdüğü birçok yerde isyancılar işgal ettikleri yerleri yakar, yıkar ve yağmalar. Kendi saflarına geçmeyen halkı, din adamlarını ve soyluları katleder. Bu durumu N. Riasanovski ve M. Steinberg'in **Rusya Tarihi** eserinde geçen "isyanın aşırı vahşeti huzursuzluğun yoğunluğunu gösterir"⁴⁵ ifadesi özetler. Ancak isyancılar hiçbir şekilde köylülere ve mallarına dokunmazlar. "Her tarafa dağılarak köylerde içki âlemleri yapan, hazineyi ve asilzadelerin mallarını yağma eden eşkıya çeteleri, köylülerin hiçbir şeylerine el sürmüyordu"⁴⁶ diyerek Puşkin bu duruma dikkat çeker.

11 Temmuzda Mihelson Kazan'a ulaşır. Uzun süren bir savaşın ardından isyancılar yenilir ve Kazan kurtarılır. Bu aşamada Pugaçev isyanın geleceği için önemli bir karar vermek zorunda kalır: Ya Moskova üzerine yürüyecek ya da güneye ilerleyecektir.

Elebaşılar, Moskova'da yaşayan nüfusun çoğunluğunun serf ve köylülerden oluşmasından dolayı Moskova'ya yürünmesi gerektiğini savunurlar. Aynı şekilde

⁴⁵ Riasanovsky, Steinberg, **a.g.e.**, s. 271.

⁴⁶ Puşkin, **a.g.e.**, s. 38.

Moskova'daki alt tabaka Pugaçev'in şehre gelmesini sabırsızlıkla beklemektedir. Ancak Pugaçev Moskova yolunda ordu birliklerince karşılaşma tehlikesini göz önüne alarak Moskova üzerine yürümeyi reddeder; güneye yönelmeye karar verir. Don Kazaklarını da isyana çekme planıyla Volga'nın karşı kıyısına geçer. Ancak Don Kazakları'ndan umduğu desteği göremez.⁴⁷

Moskova yerine Volga üzerine yürünmesi isyanın sonunu getiren adımlardan olduğu düşünülür. Söz edildiği gibi Moskova'ya yürünmesi halinde şehirden Pugaçev'in kendisini bekleyen halkla birleşmesi isyancıların sayısını artıracak gibi, birçok askeri malzemeyi ve yüklü ganimeti ele geçirmesini de sağlayacaktır. Diğer yandan Moskova gibi büyük bir kenti alarak önemli bir çarlık merkezine ulaşmış olacaktır. Ancak Pugaçev güneye ilerleme konusunda ısrar eder. Yine de Volga civarında isyancı toplamayı başarır. Bu safha isyanın üçüncü ve son önemli yükselişidir. İsyanın tekrar yükselişe geçmesiyle endişelenen II. Katerina bölgeye giderek orduya bizzat komuta etmek ister, ancak Kont Nikita Panin, çariçeyi bu fikrinden vazgeçirir.⁴⁸ Katerina, Pugaçev'in son çıkışına karşılık olarak Kont P. İ. Panin'i bölgedeki ordunun başkomutanı olarak atar.⁴⁹ Bu duruma Puşkin şu sözle dikkat çeker:

“Böylelikle Bender fatihi, dört yıl önce kendi komutasındaki ordu saflarında hizmet eden adi bir Kazakla savaşmak üzere yola çıktı.”⁵⁰

1774'te Osmanlı-Rus Savaş'ının sona ermesiyle isyanda yeni bir dönem başlar. Hükümet savaştan dönen orduyu isyanın yaşandığı bölgeye sevk eder ve tüm gücüyle isyanın bastırılmasına koyulur. 25 Ağustos'ta Mihelson, Pugaçev ile tekrar

⁴⁷ Pugaçev'in Kazan'dan sonra güneye inme süreci hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. V. Buganov, **Pugaçev**, s. 183-185.

⁴⁸ Puşkin, **a.g.e.**, s. 103-104.

⁴⁹ Kont P. Panin söz konusu dönemden önce Bender Kalesi'nin alınmasını sağlayan ünlü Rus komutandır.

⁵⁰ **A.e.**, s. 104.

karşılaşır. İsyanı bitiş noktasına getiren çarpışma Tsaristsin civarında gerçekleşir. İsyancılara vurulan son büyük darbeyle köylü isyanı son bulur.⁵¹

Pugaçev'in isyan sırasındaki durumuna değinecek olursak; düzme çar olarak ortaya çıkan ve kalabalık kitleleri yöneten Pugaçev her ne kadar isyanın lideri olsa da aslında tamamen bağımsız değildir. İsyancılar ve özellikle elebaşlar kendisini sürekli göz hapsinde ve birçok konuda kontrol altında tutarlar. Bu duruma Puşkin şu sözlerle dikkat çeker:

“Pugaçev, hareketlerinde serbest değildi. Biraz askeri bilgisiyle cesaretinden başka hiçbir meziyeti olmayan bu yabancıнын hareketlerini, isyanın asıl elebaşları olan Yayık Kazakları idare ediyorlardı. Pugaçev onların haberi olmadan hiçbir şey yapmıyordu.”⁵²

Nitekim isyanın başarısız olduğunu anlayan isyancı elebaşları kendilerini kurtarmak için Pugaçev'i hükümete teslim etmeye karar verirler. İsyancılar son yenilginin üzerinden çok geçmeden Pugaçev'i yakalayarak Komutan Mavrin'e teslim eder. Pugaçev'in yakalanması üzerine dönemin ünlü komutanı A. V. Suvarov (1730-1800) bölgeye gelerek komutayı eline alır.⁵³

Pugaçev, Suvarov'un nezaretinde, yargılanmak üzere bir kafes içinde Moskova'ya sevk edilir.⁵⁴Sorgulaması yapıldıktan sonra mahkeme Pugaçev'in idamına karar verir.

Başlangıçta kimsenin önem vermediği; siyasi ve ekonomik olarak altın çağındaki Rusya'yı sallamayı başaran Emelyan Pugaçev 10 Ocak 1775'te Moskova Boloto meydanında idam edilir. Puşkin Rusya tarihinin en büyük isyanlarından biri olan Pugaçev isyanının sona ermesine şöyle değinir:

⁵¹ Pugaçev bu son büyük çarpışmada 7000 kayıp, 6000 esir verir ve 24 top kaybeder. V. Buganov, **Pugaçev**, s. 193.

⁵² Puşkin, **a.g.e.**, s. 39.

⁵³ Çariçe Katerina Rus tarihin en önemli komutanlarından Suvarov'u isyanın bastırılmasında bilerek görevlendirmemiştir. İsyanın uzaması ve bir türlü bastırılmaması Avrupa devletleri tarafından Rus hükümetinin güçsüzlüğü olarak görülüyordu. Bunu gizlemek isteyen çariçe, Suvarov'u görevlendirmeyerek isyanın önemsiz olduğu izlenimi vermek istemiştir.

⁵⁴ Pugaçev'in yakalanmasından idamına kadar geçen süre için bkz. V. Buganov, **Pugaçev**, s. 193-203.

“İtaatsiz bir avuç Kazak tarafından başlanıp, askeri ve mülki idarecilerin kayıtsız hareketleri yüzünden kuvvetlenerek, Sibirya’dan Moskova’ya, Kuban’dan Muromsk ormanlarına kadar yayılan, devletin temellerini sarsan ayaklanma böylece sona ermişti.”⁵⁵

Pugaçev isyanının başarısız olmasındaki nedenlere irdelenecek olursa; öncelikle ayaklanmanın disiplinsiz ve plansız olması geniş kitlelerin uyumlu bir halde hareket edememesine yol açmıştır. Diğer bir neden isyancıların tecrübesiz, askerlik bilgisinden uzak olmaları ve düzensiz savaşmalarıdır. Söz gelimi 15 Temmuzda yapılan çarpışmada Pugaçev’in yirmi beş bin kişiden oluşan kuvvetinin Mihelson’un sekiz yüz askerden oluşan birliği ile çarpışmasında isyancıların tam bir bozguna uğraması bu durumu kanıtlar niteliktedir. Yine, isyancıların kullandıkları aletlerin silahtan çok basit birer alet olması isyanın başarısızlığında önemli rol oynar. Ayrıca Pugaçev’in başarısız olduğu kalelerden ayrılmayıp, bazı mevzilerde güç kaybetmesi ve özellikle Orenburg’a sapanıp kalması isyanın sonunu getiren önemli bir etkidir.

İsyan başarısız sonuçlanmış olsa da Pugaçev, isyanı uzun zaman sürdürmeyi başarmış ve birçok askeri başarı sağlamıştır. Bunda kuşkusuz Pugaçev’in dayanıklı ve azimli bir karaktere sahip olması etkilidir. İsyan birçok kez durma noktasına gelmesine ve çarpışmalarda neredeyse tüm kuvvetlerini yitirmesine rağmen pes etmeyerek, isyancı ve mühimmat toplamaya devam eder; üç kez sonlanma noktasına gelen isyanı tekrar başlatır. Bunların yanı sıra Orenburg’un kuşatılmasının uzadığı dönemde, ordu bölgeye varana kadar şehrin kuşatmasını kaldırmaz. Kendisinden önce III. Petro olarak ortaya çıkan beş düzmecenin kısa süren macerasına karşın Pugaçev, bölgedeki halkın uzun zamandır gerçekleştiremediği birçok etnik unsurun bir araya gelerek ortak hareket etmesini sağlamıştır. Orenburg gibi güneyin önemli merkezini uzun süre kuşatma altında tutar ve Kazan, Penza, Ufa gibi önemli kaleleri almayı başarır. Savaş sırasında gerekli cesareti göstererek bizzat çarpışmalara girer ve savaşır. Puşkin’in şu ifadesi bunu doğrular niteliktedir:

⁵⁵ Puşkin, **a.g.e.**, s. 119.

“Pugaçev Magnitnaya Kalesi civarındaki savaşta aldığı yaranın acıları içinde kıvrılarak çadırında yatıyordu. ...Atına binerek yaralı kolu ile her tarafa atılarak kuvvetlerini derleyip toplamaya çalışıyordu.”⁵⁶

2.4.3. İsyanın Sosyo-Tarihsel Sonuçları

Pugaçev isyanı⁵⁷ XVIII. yüzyıl Rusyası'nın önemli toplumsal olaylarından biridir. Geniş kitlelerin uzun zamandır susturulup bastırılması köylü isyanıyla birçok etnik unsurun ayağa kalkmasına neden olmuştur. Rusya'nın güney hattı boyunca yayılan isyan hem yerel hem de merkezi bağlamda birçok sonuç doğurmuştur.

İsyanın sona ermesinden sonra isyanın yaşandığı yerlerde –genellikle Güney Rusya-sosyal düzen büyük ölçüde bozulmuştur. Soylulara ait mülkler yakılmış, malları yağmalanmış ve birçok soylu öldürülmüştür. Güvenlik sistemi de çöküntüye uğramış ve halk uzun süre isyanın etkisinden kurtulamamıştır. Söz gelimi Kazan'ın kurtarılmasının ardından yağma edilmiş olan mallar halk arasında paylaştırılır. Puşkin “bütün mallar gelişigüzel paylaşıldı. Varlıklı adamlar fakir, fakirler ise zengin oldu”⁵⁸ diyerek bu duruma dikkat çeker.

Panin ve Suvarov isyan bastırıldıktan sonra asayişi tekrar sağlamak, zayıflayan idare sistemini yeniden kuvvetlendirmek, yıkılan şehir ve kaleleri tamir edip, eski haline getirmek için bölgede bir yıl daha kalırlar.

Söz konusu dönemde Katerina'nın soylularla pek sıcak olmayan ilişkisi isyanla farklı bir boyut kazanır. İsyan öncesinde soyluların ve özellikle saray çevresinin yönetimde daha fazla yer edinme çalışmaları; çariçenin de soyluların bu talebini bastırma politikası değişir. İsyan sırasında soyluların bireysel çabalarını gören çariçe soylularla olan ilişkilerini geliştirmeye karar verir. Bunun yanında soyluların da geniş alt tabaka kitlesinden duyduğu endişe ve korku isyanla birlikte artırmıştır. Kendi serflerinden korkar hale gelen soylular hükümetin desteğinin zorunlu olduğunu anlar. Değişen şartlar çariçeyle soyluların ittifak yapmasını

⁵⁶ A.e.,s. 84.

⁵⁷ İsyan hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Puşkin, a.g.e.; Gesinoviç, a.g.e.; V. Baganov, Pugaçev.

⁵⁸ Puşkin, a.g.e., s. 98.

zorunlu kılar. Çarıçe isyanının bitmesinin ardından, hemen yeni yasama faaliyetlerine girer.

II. Katerina ve hükümeti oldukça etkileyen isyan çarıçenin yönetim anlayışında keskin bir dönüşüme işaret eder. Öyle ki söz konusu zamana kadar ağırlıklı olarak liberal bir yönetim politikası izleyen Katerina, Pugaçev isyanı ile Fransız aydınlanmacılığının Rusya için uygun olmadığını görerek daha geleneksel monarşiye yönelir.⁵⁹

A. N. Kurat isyanın, çarıçenin yönetim anlayışında yaptığı değişikliğine şöyle vurgu yapar:

“Pugaçev isyanı ve Fransız İhtilali tesirleriyle Katerina ‘köylü meselesi’nde büsbütün evvelki görüşlerinden vazgeçmiş ve tam bir ‘dvoryan’ zümresinin hâkimiyetini prensip itihaz etmişti. Rusya’daki köylü durumunun fecaatini tasvir eden Radişçev’in (Petesburg’dan [Petersburg’dan] Moskova’ya Seyahat, 1790), Katerina tarafından takibata uğratılarak Sibir’e sürülmesi, bu hususta bir fikir vermeğe kâfidir.”⁶⁰

N. Riasanovski ve M. Steinberg isyanın Rusya’daki etkisine şöyle dikkat çeker:

“İsyan Yasama Komisyonu tecrübesiyle birleşince Katerina’nın hayal kırıklığına katkıda bulunmuş, Fransız felsefesi ile Rusya gerçeği arasındaki uçurumu açığa çıkarmış olabilir. Toprak sahibi soyluların çıkarlarına karşı hareket etme niyetine hiçbir zaman sahip olmamasına rağmen bu isyan taht ile kibar sınıf arasındaki ittifakın sağlamlaşmasına, daha belirgin ve hatta daha savaşı olmasına katkıda bulundu.”⁶¹

G. Vernadski ise Pugaçev isyanının sonuçlarına şöyle dikkat çeker:

“Pugaçev isyanı, pek çok Rus devlet adamına köylü probleminin çözülmesinin zorunluluk arz ettiğini kanıtlamıştı. ...Pugaçev isyanı beklenmedik politik sonuçlar doğurmuştu. Sosyal tehditlerin etkisiyle imparatoriçe ile soylular arasında bir

⁵⁹ Aleksandr Kamenski, *Rossiya v XVIII veke-pervoy polovine XIX vv.*, 1994, s. 47.

⁶⁰ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917’ye Kadar*, s. 306.

⁶¹ Riasanovsky, Steinberg, *a.g.e.*, s. 272.

mutabakata varıldı. Katerina kendisini Rusya'nın baş toprak sahibi ilan etti. Soylular siyasi muhalifliklerinden vazgeçtiler ve karşılığında yerel hükümetteki birkaç seçkin memuriyette ve 1775 tarihli eyalet idaresi yasası ile tesis edilmiş valiliklerde göreve getirildiler. Şahsi ve sınıfsal imtiyazları 1785'de düzenlenen özel bir berat ile onaylandı.”⁶²

İsyan her ne kadar alt tabakanın durumunun iyileştirilmesi için çıkmışsa da sonuçları itibariyle köylüler, serfler ve işçiler isyandan öncesine göre daha zor şartlar altında yaşamak zorunda kalmıştır. Çariçe yeni kanunlarla alt tabakayı daha sıkı kontrol altına almayı amaçlar. “Büyük Katerina (...) Don ve Urallar'daki ‘yığınların’ otonomilerini sınırlayarak Kazaklar üzerinde daha sağlam bir kontrol tesis”⁶³ eder. İsyana katılan halkların durumları da kötüleşir.

Katerina'nın isyandan sonra serfleri ve köylüleri daha zor şartlar altında bırakan yasal düzenlemeler yapmasında isyanın uzun süre bastırılmaması, isyanın vahşeti, insani ve maddi kayıpların etkili olduğu açıktır. Söz konusu yasalar, isyan eden kitleye ağır bir ceza olduğu kadar gelecekteki olası ayaklanmalar için de bir önlem niteliğindedir.

İsyanın geniş bir bölgeye yayılması ve uzun süre bastırılmaması yerel yönetimdeki zaaf lar ve yetersizlikleri de gün yüzüne çıkarır. Klyuçevski'nin “Yerel idare Pugaçev isyanı sırasında durumun ciddiyetini kavrayamamak ve önlem alamamakla başarısızlığını göstermiştir”⁶⁴ ifadesi bu durumu kanıtlar niteliktedir. Pugaçev isyanı Katerina'yı yerel idare reformu yapmayı zorunlu kılar. Katerina, Büyük Petro döneminde yapılan idari teşkilatlanma reformunun devamı niteliğindeki “1775 eyalet yönetim mevzuatını” yürürlüğe sokar. Buna göre üç yüz bin ile dört yüz bin arası nüfuslu elli eyalet (guberni) ve her eyalet de 10 bölgeden (yezd) oluşturulur. Bu sistemle Katerina idari yönetime katılanların yelpazesini daha genişleterek köylülerin de katılımını nispeten sağlamaya çalışır. Aslında bu düzenleme, ilk olarak yerel hükümet sisteminin daha etkili olması için nüfus üzerindeki otoritenin artmasını ve böylelikle ülke çapında kontrol mekanizmasını güçlendirmek içindir. Diğer yandan soylu sınıfın devlet yönetiminde yer alma isteğini karşılamaya

⁶² Vernadsky, **a.g.e.**, s. 215.

⁶³ Riasanovsky, Steinberg, **a.g.e.**, s. 274.

⁶⁴ Klyuçevski, **Kurs Russkoy İstorii**, s. 369.

yöneliktir. Yeni kurulan bazı devlet kurumlarında hükümet tarafından seçilecek soyluların yönetimi üstlenmesi planlanır. Bu değişimle soyluların devlet hizmetinde tuttuğu yer Katerina devrinin sonunda –özellikle orduda- ikiye katlanacaktır.⁶⁵ Bu bağlamda yerel idarede soylulara birçok hak tanıyan ‘soylu meclisleri’ kurulur.

Söz edilen gelişmelerle 1780'lere gelindiğinde soylular Rusya'daki altın çağına ulaşmış olur. Alt tabakaya verilmeyen dilekçe hakkı soylulara tanınır; toprak sahibi arazisi üzerindeki tüm doğal kaynakların sahibi olarak bu kaynaklar üzerinde istediğini yapabilme hakkına kavuşur. Miras bırakma hakkı, kişisel hizmet ve vergilendirme yükümlülüklerinden ayrıca beden cezasından da muaf olma ayrıcalıkları kazanırlar.⁶⁶

Çarıçe isyan bittikten sonra Pugaçev'in adının anılmasını yasaklar. Ayrıca “Katerina, isyanın çıktığı bölgede geçmişin anılarını silmek için Yayık Nehri'nin adının Ural Nehri, Yayık Kosaklarının adının da Ural Kosakları olarak değiştirilmesini”⁶⁷ emreder.

Kazakların milli tarihinde önemli bir yer tutan Pugaçev'in adı günümüzde birçok yerde yaşamaktadır. Sovyetler döneminde Pugaçev'in doğduğu köy Zimoveyskaya' ya kendi adı verilir. Ayrıca Pugaçev'in adı 1918 yılında Saratov bölgesinde bir kente; Sarans, Tver ve Petersburg'da da bazı sokaklara verilir.

Özetle bu isyanların en büyük nedenlerinden birinin serflerin ve köylülerin söz konusu dönemdeki sosyal durumları olduğu söylenebilir. Tarihçi Riasanovski ve Steinberg'in “ayaklanmalar imparatorluk Rusyası'nda yaygın olan sosyal huzursuzluk üzerine inşa edilmiştir” ifadesi bunu doğrular niteliktedir.⁶⁸ George Vernadski de serflerin toprağa olan bağlılığına şöyle dikkat çeker:

“XVIII. Yüzyıldaki serflik müessesesi, köylüyü yalnızca toprağa bağlayan ancak onu toprak sahibinin malı yapmayan XVII. Yüzyıldaki anlayıştan tamamen farklı bir yapıdadır. (...) Serflik hızlı bir şekilde köleliğe dönüştürülmüştür. Köylüler toprağa

⁶⁵ Kamenski, **a.g.e.**, s. 52.

⁶⁶ Riasanovsky, Steinberg, **a.g.e.**, s. 273.

⁶⁷ Vernadsky, **a.g.e.**, s. 215.

⁶⁸ Riasanovsky, Steinberg, **a.g.e.**, s. 270.

değil mülk sahibine bağı hale gelmişler; bunun sonucunda serfler kölelerle birlikte tek bir sosyal kategoride birleştirilmişlerdir.”⁶⁹

Bu bağlamda dört büyük köylü isyanının bazı ortak özelliklerinden bahsedebiliriz. İsyanların basit birer düzen karşıtı ayaklanma olmaktan ziyade uzun yıllardır ezilen kitlelerin boyarlara ve hükümetlere karşı bir adalet arayışı içinde olması; anti-feodal bir nitelikte olmaları; isyana önderlik eden kişinin adıyla anılagelmeleri ve her isyancıbaşının Kazak olması; isyancıların özellikle kaçak köylülerden oluşması bu isyanları ortak bir paydada buluşturmuştur. Köylülerin bu başkaldırmaları kısa vadede bir sonuç vermeyecek, serflik Rusya’da ancak 1861 yılında yürürlükten kaldırılacaktır.

⁶⁹ Vernadsky, **a.g.e.**, s. 215-222. Söz konusu dönemde serflik ve bireysel hukuk hakkında daha fazla bilgi için bkz. Riasa novsky, Steinberg, **a.g.e.**, s. 273-274.

3. A. S. PUŞKİN'İN ESERLERİNDE 1773-1775 PUGAÇEV İSYANI

3.1. A. S. Puşkin'in Edebi Kişiliğine Bir Bakış

Maksim Gorki tarafından “tüm başlangıçların başlangıcı” olarak nitelendirilen, A. S. Puşkin'in (1799-1837) 38 yıllık hayatı¹ kabaca ikiye ayrılabilir: çocukluk, lise, Petersburg ve güney sürgünü dönemini kapsayan önromantizm ve romantizm dönemi; Mihaylovskoye, sürgün sonrası (1826-30) ve 1830'lu yılları kapsayan gerçekçi dönem.² Hayatı ile sanatının iç içe geçen ve hemen hemen her edebi türden eserler veren bu edebi dehanın yaratıcılık dönemlerine kısaca değinelim.

Aleksandr Sergeyeviç Puşkin 26 Mayıs 1799 tarihinde soylu bir ailenin çocuğu olarak Moskova'da dünyaya gelir.

Puşkin o dönemde diğer soylu ailelerde olduğu gibi ilk eğitimini Fransızca alır. Daha sonradan, dadısı Arina Rodionovna ve anneannesi Mariya Alekseyevna'nın anlatacağı halk masallarıyla Rusçası gelişir. Nikolay Karamzin ve Vasili Jukovski gibi dönemin ünlü yazarlarını, kendi evlerine yaptıkları ziyaretlerinde tanıma fırsatı bulur.

Puşkin 1811 yılında 6 yıl sürecek olan (1811-17) o dönemin üniversite seviyesinde olan Tsarskoye Selo lisesine kaydolar. Puşkin aralarında Galiç, Kunitsın gibi profesörlerin olduğu akademisyenlerden eğitim alma fırsatı bulur. İlk şiirlerini lisede yazarak tanınmaya başlanır. Henüz 14 yaşındayken lisedeki törende **Tsarskoye Selo Hatıraları** (Vospominaniya o tsarskom sele, 1814) şiirini okuyan Puşkin, dönemin ünlü şairi Derjavin'i büyüler. İlk poeması olan **Ruslan ve Ludmila**'yı lisede yazmaya başlar.³

¹ Puşkin'in ayrıntılı biyografisi için bkz. Henri Troyat, **Puşkin 1**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, Çev. Oğuz Peltek, 1951; Henri Troyat, **Puşkin 2**, Ankara, Maarif Basımevi, Çev. Oğuz Peltek, 1954; Veraseyev V. V., **Yaşamın İçinden Puşkin**, Çev. Prof. Dr. Ö. Aydın Süer, Ankara, Etkin Yayınevi; Prof. Dr. Vasiliy İvanoviç Kuleşov, **Puşkin Yaşamı Ve Sanatı**, Çev. Birsen Karaca, İstanbul, Multilingual, 2000; Y. M. Lotman, **Biyografiya pisatelya, statya i zametki**, Sankt Peterburg.

² Türkân Olcay, **Russkaya literatura pervoy polovini XIX veka**, İstanbul, Çantay, 2013, s. 72.

³ Ruslan ve Ludmila poeması 1820 yılında yayınlanır.

İlk politik düşünceleri de lisede şekillenir. Voltaire, Rousseau, Radişçev gibi aydınlanmacıları okuması, onu özgür düşünceye daha da yaklaştırır. Köleliğe ve tiranlığa açıkça karşı durur. Liseden henüz mezun olduğunda **Özgürlük** (Volnolst,1817) adlı kasidesini kaleme alır. Söz konusu şiirde özgürlük yüceltilirken, çarın anayasal bir güçle kısıtlanmasının gerektiği dile getirilir. 1819'da kaleme aldığı **Köy** (Derevnnya, 1819) adlı şiirinde de köleliğin açıkça karşısında durur. Böylelikle ilk şiirlerinden itibaren Puşkin'in sanatında ve hayatında önemli yer tutan **özgürlük teması** öne çıkar.

Özgürlükçü şiirleri ve epigramları hızla yayılır ve Puşkin'in adı tüm Rusya'da duyulmaya başlanır. Ancak genç kuşağı etkisi altına alan bu yenilikçi ve özgürlükçü şiirleri şairin güneye sürülmesine neden olur. Dört yıl süren (1820-24) güney sürgünü ilk olarak General İnov'un emrinde olacağı Kişinev, ardından Kont Vorontsov'un emrinde olacağı Odessa şehrinde geçer.

Bu dönemde Kafkasya doğasının da etkisiyle **Kafkas Esiri** (Kafkazskiy plennik,1821), **Bahçesaray Çeşmesi** (Bahçesarayskiy fontan,1823), **Haydut Kardeşler** (Bratya razboyniki,1822) gibi güney poemalarını yazar, başyapıtı olan **Yevgeni Onegin** adlı şiir-romanına başlar. Güneyde kaleme aldığı eserlerinde Byron'un romantizm etkisi egemendir.

Odessa'da, Kont Vorontsov ile anlaşmazlıkları ve o dönemde idarecilerin eline geçen, 'dinsizlikle' suçlanan bir şiiri yüzünden Puşkin, Odessa'dan Pskov eyaletindeki ailesinin yurtluğu, etrafı büyük tarlalar ve kayın ağaçlarıyla kaplı, ahşap evlerden oluşan izole edilmiş bir köy olan Mihaylovskoye'ye sürülür.

Renkli ve canlı Odessa'dan sonra ıssız Mihaylovskoye, Puşkin'e yalnız kalıp, çalışma olanağı sunar. "Puşkin kitaplardan, eğlencelerden, edebiyat toplantılarından, güvenilir dostlardan uzakta, tam bir ıssızlık içinde"⁴ Mihaylovskoye'de kendini edebiyata verir. Sanatında Mihaylovskoye'deki taşra yaşamının etkileri görülür.

⁴ Henri Troyat, **Puşkin 1**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, Çev. Oğuz Peltek, 1951, s. 346

Köyde bulunmak Puşkin'in hafızasına çok değerli Rus özellikleri kazır, köy yaşamına karşı ilgisini ve gözlem isteğini artırır.⁵

Mihaylovskoye'de birlikte kaldığı dadısı Arina Rodionovna'dan çok sayıda halk masalı dinler. Rus halkını ustalıkla tasvir ettiği eserlerinde, Rus köylüsü olan dadısından dinlediği halk masallarının etkisi büyüktür.

Mihaylovskoye dönemi Puşkin'in sanatında önemli bir yer tutar. "Mihaylovskoye yılları Puşkin'in 'devrim', 'demokrasi', 'halk' kavramları üzerinde de derinliğine düşünme dönemidir."⁶

İnsanların sıradan ve basit yaşamları Puşkin'i taşra yaşamı ve halkla tanıştırmış ve bu doğal özellikler realizme yönelmesinde büyük rol oynamıştır. Etrafındaki günlük yaşama, doğanın peyzajına gerçekçi bir gözle bakar.⁷ Böylelikle halkın içinde bulunduğu zor durumu gören Puşkin'de **halkçılık** düşüncesi de olgunlaşmaya başlar. Yine Mihaylovskoye'de yakından tanımaya başladığı halkın tarihini de öğrenme isteği uyanır. Sanatında ağırlık kazanan halkçılık ve tarihsellik Puşkin'in düzyazıya geçişinde etkili olur.

İki yıl süren Mihaylovskoye döneminde (1824-26) sanatsal olgunluğuna ulaşmış olan şair, **Yevgeni Onegin**'in bazı bölümleri, **Çingeneler** (Tsigani,1824), **Kont Nulin** (Graf Nulin,1825), **Boris Godunov**'u yazar. Yine, Puşkin'in ilk düzyazı eseri olan **Büyük Petro'nun Arabı** (Arap Petra Velikogo,1827) ve **Poltava** (1828) bu dönemde yazılmaya başlanır.

Bu bakımdan Puşkin'in Mihaylovskoye dönemi ve sürgünden Moskova'ya dönüşü Puşkin'in romantizmden gerçekçiliğe geçişini işaret eder.⁸ Çevrenin gerçekçi tasviri zaten önceden eserlerine girmiştir; **Çingeneler** poemadaki Aleko karakteriyle gerçekçi kahraman da Puşkin sanatındaki yerini alır. Puşkin'in gerçekçiliğe doğru attığı bu adımlar **Kont Nulin** eseriyle devam eder. Halk, devrim,

⁵ Vasiliy İvanoviç Kuleşov, **Puşkin Yaşamı Ve Sanatı**, Çev. Birsen Karaca, İstanbul, Multilingual, 2000, s. 127.

⁶ Ataol Behramoğlu, **Rus Edebiyatında Puşkin Gerçekçiliği**, İstanbul, Tekin Yayınları, 2013, s. 150.

⁷ Y. Lotman, **Aleksandr Sergeyeviç Puşkin v Mihaylovskom. 1824-26**, (Çevrimiçi) <http://vivovoco.astronet.ru/VV/PAPERS/LOTMAN/PUSHKIN/CHAPT04.HTM>, 15.05.2015. s. 3.

⁸ Ataol Behramoğlu, **a.g.e.**, s. 125

özgürlük gibi kavramlar üzerine şekillenen **Boris Godunov** tragedyası ile Puşkin gerçekçiliği sağlamıştır.

Denilebilir ki, güney dönemindeki Byron tarzında, romantik Puşkin eserleri, Mihaylovskoye döneminden itibaren gerçekçi bir yön alır, tarihe ve halka yönelme önem kazanır.

Puşkin Mihaylovskoye’de iken, başkentte birçok yakın arkadaşının katıldığı Dekabrist ayaklanması (14 Aralık 1825) gerçekleşir. Kendisi de siyasi ve ideolojik düşünceleri yüzünden yaşamı boyunca sıkıntılar çeken Puşkin, Dekabristlerle fiili olarak olmasa da ideolojik olarak birlikte olmuştur. Devrimci ve özgürlükçü şiirleri Dekabristlerin ideolojik düşüncelerinde önemli rol oynar.⁹ Şairin, ayaklanmanın gerçekleştiği tarihte Mihaylovskoye’de, sürgünde olması Puşkin’in kurtulmasını sağlar.¹⁰

Bu başarısız isyan girişiminden sonra yeni Çar I. Nikolay, Puşkin ile görüşür. Şairin, halkın üzerindeki etkisini iyi bilen çar, kendi gözetimi altında olmak şartıyla Puşkin’in sürgün hayatına son verir. Ancak bu salıveriliş çarın, Puşkin’i kendi safına çekmeyi düşünmesiyle ilgili bir aldatmacadır. Şair, hükümetle tartışmalara girmeyeceğine ve monarşi aleyhine yazı yazmayacağına dair söz vermek zorunda kalır. Çar, eserlerinin sansürçüsü olur.

1826-30 sürgün sonrası dönemi başlar. 1829’da Rus-Osmanlı savaşının çıkmasıyla Puşkin orduyla birlikte fakat sivil olarak Erzurum’a yolculuk yapar.¹¹

Puşkin’in 1830’lu yıllarına doğru sanatsal arayışları ise 1830-33 ve 1834-37 olarak ikiye ayrılır. Birçok farklı türde eserler vereceği 1830 sonbaharını Boldino’da geçirir. Buradayken baş gösteren kolera salgını yüzünden 3 ay boyunca (3 Eylül-5 Aralık) zorunlu olarak Boldino’da kalır. Orada oldukça verimli bir dönem geçirir.

⁹ N. Gritsenko, **Rabota A. S. Puşkina nad istoriey Pugaçeva**, (Çevrimiçi) <https://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CB0QFjAAahUKEwioqNaNxOLHAhUENhoKHf-DBYM&url=http%3A%2F%2Flib.pushkinskijdom.ru%2FLinkClick.aspx%3Ffileticket%3DoFH2w3CfEZM%253D%26tabid%3D10358&usg=AFQjCNGIGa-CDv-s9NulT6gNdGAGP9q1eQ&bvm=bv.102022582,d.bGg.pdf>, 17.05.2015.

¹⁰ Puşkin ve Dekabrist hareket için bkz. Henri Troyat, **a.g.e.**, s. 412-434.

¹¹ Bu yolculuktaki izlenimlerini aktardığı **Erzurum Yolculuğu** eseri daha sonraki sayfalarda incelenecektir.

Şairin Mihaylovskoye’de temeli atılan yeni eğilimi ve ustalığı Boldino’da mükemmelliğe ulaşır. Kendisine ilham veren sonbaharı, sessiz Boldino’da geçiren Puşkin düşünce ve yapı bakımından yalınlığa daha da yaklaşır, sanatının bilincine varır.¹² 1823 Mayısında başladığı **Yevgeni Onegin**’i Boldino’da tamamlar. Ayrıca **Cimri Şövalye** (Skupoy rıtsar,1830), **Don Juan** gibi küçük tragedya ve otuz kadar şiir yazar.

1831’de Natalya Gonçorova ile evlenen Puşkin Petersburg’a taşınır. 1830’lu yıllarda üzerinde yoğun siyasi baskıların artmasıyla düzyazı türüne ve tarih alanına daha da ağırlık verir. Aynı yıl devlet görevine tekrar başlar ve devlet arşivlerinde Büyük Petro tarihi üzerine araştırma yapmasına izin verilir. 1832-33 yıllarında **Dubrovski** romanı üzerinde çalışır, ancak bu çalışmasını yarıda bırakarak Pugaçev ve tarihsel romanı **Yüzbaşının Kızı** ile ilgili çalışmalarını sürdürür. Pugaçev’le ilgili isyanın geçtiği yerde çalışmalar yapmak üzere 1833’te Orenburg ve Kazan’a gider.

Yolculuk sonrası (1833) Boldino’ya döner. **Bakır Atlı** (Medny vsednik) **Maça Kızı** (Pikovaya dama), **Pugaçev İsyanının Tarihi** (İstoriya pugaçevskogo bunta) gibi eserlerini bu ikinci Boldino ziyaretinde verir.

Son büyük eseri olan **Yüzbaşının Kızı** eserini 1836’da tamamlar. Son yıllarında çalışmalarının çoğu, dergi yayıncılığı ve tarihsel temalar üzerine yoğunlaşır. Sovremennik dergisini yayınlar ve Büyük Petro tarihi üzerine kaynak çalışmaları yapar. Puşkin özellikle son dönem eserleriyle Rus edebiyatında gerçekçiliğin yerleşmesini sağlar.¹³

Yaşamının son yıllarında çar ve hükümet baskısı, etrafında dönen entrikalar artar. Dantes adlı bir Fransız’la yaptığı düelloda ağır yaralanır ve 10 Şubat 1837’de hayata gözlerini yumar.

Puşkin, olağanüstü yeteneğiyle Batı edebiyatları etkisi altındaki Rus edebiyatını gerek sanatsal akım gerek üslup bakımından yenilemiştir. Kendi dönemi öncesinde Rus edebiyatında klasisizm ve romantizm hâkimken Puşkin’in senkretik ve gerçekçi eserleriyle birlikte Rus edebiyatı yeni bir yöne girmiştir. Sıradan Rus

¹² Henri Troyat, **Puşkin 2**, Ankara, Maarif Basımevi, Çev. Oğuz Peltek, 1954, s. 135

¹³ Bkz. Ataol Behramoğlu, **Rus Edebiyatında Puşkin Gerçekçiliği**, İstanbul, Tekin Yayınları, 2013.

insanını temsil eden karakterleriyle ve bolca faydalandığı Rus folkloruyla Puşkin ulusal nitelik taşıyan eserler vermiştir. Böylece Rus edebiyatının ulusal kimlik kazanmasında büyük rol oynamıştır. Yine, kısa ve öz cümleleriyle dilde sadeleşmeyi başarmış, gerçekçi ve modern Rus edebiyatının kurucusu olmuştur.

3.2. Puşkin Tarihselliği ve Puşkin'in Tarih Konulu Eserlerine Genel Bir Bakış

Puşkin'in çok okumuşluğu ve geniş dünya bilgisi onun çok yönlü bir deha olmasında etkilidir. Bu çok yönlülükten biri de tarihselliktir. Okuduğu kitaplardan, incelediği materyallerden bolca tarih temalı konu bulmuştur.¹⁴ Puşkin'in tarihe olan ilgisi edebiyata olduğu gibi çocukluk yaşlarından itibaren başlar. Tatişçev, Golikov, Boltin, Şçerbatov ve Karamzin gibi birçok yerli tarihçinin ve Voltaire, Hume, Robertson, Gibbon gibi yabancı tarihçilerin eserlerini okur.¹⁵

Puşkin özellikle Rus tarihine karşı yakından ilgilidir. Bu konuda dönemin önemli düşünürlerinden Pyotr Çadayev'in Rus tarihini kayda değer bulmamasına karşın ikisi arasında geçen mektuplarda Puşkin'in Rus tarihini yücelten ifadeleridikkat çeker.¹⁶ Puşkin'in tarihe olan ilgisinin ciddi bir uğraşı haline gelmesi 1824-28 arasında **Boris Godunov**, **Büyük Petro'nun Arabı**, **Poltava** eserlerinin yazımlarıyla başlar.¹⁷

Bu dönemde Rus edebiyatına hâkim olan romantizmin önemli bir parçası **tarihselliktir**. XIX. yüzyıla, özellikle 20 ve 30'lu yılların edebiyatına damga vuran bir öğedir tarihsellik. Bilindiği üzere XIX. yüzyılın başında yaşanan ve evrensel etkileri olan Fransız Devrimi, Napolyon'un Avrupa kıtasında ilerlemesi, milletlerin

¹⁴ P. S. Popov. **Puşkin kak istorik**, Leningrd, Vestnik, 1937.

¹⁵ (Çevrimiçi) <http://pushkiniada.ru/referat/073-3.html>, 27,05.2015.

¹⁶ Puşkin'in P. Y. Çadayev'e yazdığı söz konusu mektup için bkz. (Çevrimiçi) <http://feb-web.ru/feb/pushkin/texts/selected/ppl/ppl-1532.htm>.

¹⁷ Y. Oksman, **Puşkin v rabote nad istoriey Pugaçeva**, Jurnalno-Gazetnoye Obyedineniye, 1934, s.4.

bağımsızlık mücadeleleri gibi önemli tarihsel gelişmeler edebiyatçılar üzerinde de etkiler bırakmıştır. Walter Scott bu yazarların başını çekmektedir.¹⁸

Rus edebiyatında da birçok yazar farklı tema ve teknikle tarihsel roman kaleme almıştır.

Rus edebiyatındaki ilk tarihsel roman Mihail Zagoski'nin (1789-1852) **Yuri Miloslavski ya da 1612 Yılında Ruslar** (Yuri Miloslavski ili Russkiye v 1612 godu,1829) eseridir. Roman, soyluluk, aile onuru, vatan sevgisi gibi ahlaksal öğretileri hatırlatma amacı taşır. Zagoski'nin bu çalışmasını **Kuzma Petroviç Miroşev** (1842) ve **18. Yüzyılda Ruslar** (Russkiye v xviii. v.,1848) eserleri izler.

Yine, Faddey Bulgarin (1789-1859) **Sahte Dmitri**, (Dmitri samozvanets, 1830) **Mazepa** (1833) gibi eserlerle bu alanda romanlar verir.

Bir başka tarihsel roman yazarı olan Nikolay Polevoy'un (1796-46) eserlerinde de ahlaksal öğretilerin gösterilmesi ön plandadır. Söz gelimi **Rus Halkının Tarihi** (İstoriya Russkogo naroda, 1829-33) eseri geçmişten alınması gereken ahlaksal öğretilerin altını çizer.

Eserleriyle monarşi taraftarı çevrenin övgüsünü kazanan Nestor Kukolnik (1809-1868) tarihsel eserlerinde Romanov'ların tahta çıkışını yüceltirken İvan Lajeçnikov (1792-1869) ise Kukolnik'in aksine monarşi yerine vatan sevgisini öne çıkarır. Söz gelimi **Son Çaylak**'ta (Posledniy novik,1833) Büyük Petro'nun katıldığı Kuzey Savaşı anlatılır ve Petro'nun güçlü karakteri göze çarpar.

Walter Scott tarihselliğinin etkisi görülen söz konusu yazarların eserleri genellikle klasisizm ve romantizm geleneğiyle kaleme alınmıştır.¹⁹

Puşkin tarihselliğinde de bireyin toplumsal olaylardan etkilenişinin bir yansıması söz konusudur; ancak söz edilen yazarların aksine Puşkin'de **toplumsal gerçekçiliğin** ve toplumun tüm kesiminin yansıtıldığı sanatsal bir gelişme görülür. Tarihsel olayların birey, halk ve sıradan insanlar üzerindeki etkileri romantizmden çok **gerçekçi** yöntemle ele alınır. Bu bağlamda Puşkin, tarihsel eserlerini realist

¹⁸ Walter Scott'un edebiyatçılar ve Puşkin üzerindeki etkilerine ileriki sayfalarda değinilecektir.

¹⁹ Türkan Olcay, "Rus Edebiyatında Tarihsel Romanın Doğuşu" **Ataol Behramoğlu Armağan Kitabı**, İstanbul, Heyamola Yayınları, 2009, s. 159-164.

geleneğe kaleme alan bir sanatçı olarak diğer Rus tarihsel roman yazarlarından ayrılır.²⁰

Diğer yandan Puşkin'i tarihe yönlendiren etkenlere bakılacak olursa, önemli bir ögenin **halkçılık**, yani halkın durumu konusu olduğu görülür. 1830'lar Puşkin'in hayatına yeni bir yön verir: Serflerin yaşam koşulları, köylü problemi, köylü isyanları gibi politik ve ideolojik olgular üzerine düşünmeye başlar. Bu konuları epik ve lirik şiirlerinde, düzyazısında, hikâye ve romanlarında işlemeye başlar. Böylelikle "sanatçı, köylü hareketini betimlemesiyle (...) 'aristokrat edebiyatı' geleneğinden kesin biçimde kopar."²¹ **Köy** ile **Özgürlük** şiirlerinde ve **Yüzbaşının Kızı** ile **Dubrovski** gibi düzyazılarında bu halk ve köylü konusu işlenir. Bu eserlerde Puşkin'in halkın ve köylünün yanında olduğu, onların hakkını savunduğu görülür.

Boris Suçkov, Puşkin sanatındaki halkçılığa şöyle değinir:

"Puşkin köylü şairi değil, hakiki bir ulusal şairdi; yine de köylülük, başka bir deyişle, halkın durumu sorunu, Puşkin'in toplum örgütlenmesinin ilkeleri üstündeki bütün düşüncelerinin merkezi olmuştur. (...) 'halkı özgür görebilecek miyim acaba?' sorusu, yapıtlarının pratikteki leitmotifi olmuştur."²²

Halk ve köylü sorunuyla birlikte Puşkin sanatında önemli bir öge **isyan temasıdır**. İsyancı karakterler de Puşkin'in dikkatini sürekli çekmiştir. Öyle ki Yemelyan Pugaçev'in yanı sıra Stepan Razin hakkında da araştırma yapar, Razin için bestelenen birçok halk şarkısını kaydeder ve **Stenka Razin Hakkında Şarkı** (Pesni o Stenke Razine, 1826) adlı şiirini yazar.²³ Puşkin'de isyan temasının yoğun olarak görülmesinde dönemin siyasi baskısının ve sansürün etkisi olduğu açıktır.²⁴

Yine, hem Rusya'nın hem de Avrupa'nın içinde bulunduğu siyasi gelişmeler Puşkin'i tarihe yönlendiren başka bir etkidir. Şairi iyiden iyiye düşündüren, bireysel özgürlüklere getirilen kısıtlamalar, sansür gibi etkenler Puşkin'i hem

²⁰ A.e., s. 165-167.

²¹ Olcay, **Rus Edebiyatında Doğalcı Okul**, s. 52.

²² Boris Suçkov, **Gerçekçiliğin Tarihi**, Çev. Aziz Çalışlar, İstanbul, Doruk, 2009, s. 100.

²³ Pugaçev ve Razin karakterlerinin karşılaştırılması ve Puşkin'in gözünden incelenmesi konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. (Çevrimiçi) <http://www.proza.ru/2010/02/09/90>, 17.05.2015.

²⁴ Puşkin sanatında isyan teması ileriki sayfalarda ele alınacaktır.

gerçekçiliğe hem de tarihsel ve sosyo-politik durumları incelemeye yönelir. Tıpkı Dekabristler gibi Avrupa'daki devrimci hareketlerin başarısızlığa uğraması Puşkin'i karamsarlaştırır.

Sansürün ve siyasi baskının Puşkin'i tarih yazımına yönlendirmesindeki etkiye Ataol Behramoğlu da şöyle değinir:

“Puşkin ilk gençlik döneminden itibaren karşılaşmaya başladığı siyasi baskıların yoğunlaşmasının etkisiyle, tarih araştırmalarına, roman ve öykü türünde çalışmalara yöneldi. (...) gerçi, tarihe, özellikle de ulusal tarihe ilgisi yine ilk gençlik dönemlerinde başlamış; konusunu tarihten alan Boris Godunov 1825 yılında yayımlanmıştı”²⁵

Puşkin'i tarih yazımında etkileyen önemli bir yazar ve tarihçi ise Nikolay Karamzin'dir. Sekiz cildini henüz Petersburg'dayken bir çırpıda okuduğu Karamzin'in **Rus Devletinin Tarihi** (İstoriya gosudarstva rossiyskogo, 1829) eseriyle tarihselliği şekillenmeye başlar. Karamzin'in sade ve akıcı tarih yazımı Puşkin'i cezbeder ve onu tarihe daha yakınlaştırır. Ayrıca Karamzin'in kapsamlı eserindeki Rus tarihinin şanlı anlatımı, cesur Rus askerleri ve kahramanlık dolu hikâyeler de Puşkin'in milli bilincini güçlendirir. Söz gelimi **Boris Godunov** tragedyasını Karamzin tarihinin XI. cildinden esinlenerek yazacaktır.

Puşkin'in tarihsel çalışmalarında Kazak tarihi ve kültürünün de güçlü etkisi görülür. Kazak kültürünün Puşkin'i kendisine çekmesinde **özgürlük** kavramının Kazaklarda tutku haline gelmiş olması etkilidir. Nitekim “Hiç attan inmeyen, her an dövüşe hazır, her an tetikte olan Kazaklarımızı bayıla bayıla seyrettim”²⁶ dediği Kazakları araştırıp bu konuda düzyazı ve lirik tarzda (**Pugaçev İsyanının Tarihi, Yüzbaşının Kızı**) gerekse liriğinde işlemesi (**Stenka Razin Hakkında Şarkı**) eserler vermiştir.

²⁵ Behramoğlu, a.g.e., s. 25.

²⁶ Troyat, **Puşkin 1**, s.231.

Bu noktada, hem Puşkin'in ilgisini çekmesi hem de isyana katılan ana kitlenin Kazaklardan oluşması nedeniyle isyanın daha iyi anlaşılabilmesi bakımından Kazak tarihi ve kültürüne değinmek gerekmektedir.²⁷

Etimolojik olarak Kazak sözcüğü "özgür adam" "özgür maceraperest" veya "sınır sakini" gibi anlamlara gelir.²⁸ Özgürlüğe ve eşitliğe oldukça değer veren Kazakların yaşamını G. Vernadski şu şekilde açıklar:

"Tüm Kosaklar eşit haklara sahipti. Her bir Kosakın Zaporojlularda konsey, Don Kosaklarında halka denilen umumi meclislerde bir oy hakkı vardı. Meclis, ordunun başına geçireceği subayları seçerdi ve bu kumandanlara Ukrayna Kosaklarında "hetman", Don Kosaklarında "ataman" denilirdi."²⁹

Don Kazaklarının zor ve sert koşullardaki yaşayış şeklini A. Puşkin şöyle ifade eder:

"Bir zamanlar Hazar Denizi'nde dolaşan Don Kazakları, XV. yüzyılda ilk defa olarak bu nehirde göründüler. Kışı, o zaman ıssız, sık ormanlarla örtülü olan nehrin kıyılarında korkusuzca geçirir, baharda tekrar denize iner, sonbaharın sonuna kadar korsanlık yapıp kışa doğru Yayık'a dönerlerdi."³⁰

L. Tolstoy ise Kazakların özelliklerini şöyle tasvir eder:

"Kazaklar özgürlüğe, keyfe, soygunlara, savaşa âşık bir halk olarak yaşamaya devam etmişlerdi. Bunlar onların yaradılışlarındaki en köklü özelliklerdi."³¹

²⁷ Kazakların yaşamı ve kültürleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Albert Seaton, **The Cossacks**, Osprey Publishing, Berkshire, 1972.

²⁸ George Vernadsky, **Rusya Tarihi**, Çev. Doğukan Mızrak, Egemen Ç. Mızrak, Selenge Yayınları, İstanbul, 2011, s. 128.

²⁹ **A.e.** s. 129.

³⁰ Puşkin, **a. g. e.** s. 10.

³¹ Lev Tolstoy, **Kazaklar**, Çev. Leyla Soykut, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 42.

Söz edildiği gibi Kazaklar savaşı bir halktır ve bu özellikleri doğuştan gelir. Zamanla “düşman kabilelerince çevrilmiş, hayatlarını yağmacılıkla kazanan Kazaklar, kuvvetli bir liderin himayesi altına girme ihtiyacı duydular. Bu nedenle Moskova’ya, Çar Mihail’e elçi göndererek kendilerini yüksek himayesi altına alması için rica ettiler.”³² Kazaklar bu isteklerine olumlu cevap alır; 1614’de Çar Mihail, Don Kazaklarına, onlar üzerindeki hamiliğinin sembolü olan yeni bir sancak verir. Rusya’nın himayesine girdikleri bu dönemden itibaren Rus hükümetleri bu savaşçı halktan mümkün olduğunca faydalanmaya çalışır. Ancak Kazakların Hazar Denizi etrafında korsanlık yapması üzerine İran Şahı, Kazakların hamisi olan çardan, onları kontrol altına almasını ister. Çar bu şikâyet üzerine Kazaklara uyarı gönderse de Kazaklar bu uyarıyı dikkate almazlar. Bu anlaşmazlık üzerine çar ceza olarak onları Polonya ve Riga civarına sürer. Bu gelişme çarlık Rusya’sı ile Kazaklar arasındaki ilk anlaşmazlığı işaret eder. Yine de çarlık hükümetlerinin Kazakları kontrol altına almaya çalışmasına rağmen Kazaklar hemen hiçbir zaman tam anlamıyla çarın tebaası haline gelmezler; Rusya tarihinde ayrıcalıklı ve kısmen otonom yapılarını devam ettirirler. Büyük Petro döneminde ise Yayık Kazakları ordusu tamamen Savunma Bakanlığı emrine verilir. Bu dönemden itibaren Rus hükümetinin Kazaklar üzerindeki kontrolü sürekli olarak artar. Pugaçev isyanının gerçekleştiği dönemde hükümet otoritesi zirveye çıkar.³³

Puşkin’in tarihselliğine etki eden bu özelliklerle birlikte iki temel konu göze çarpar: Pugaçev isyanı³⁴ ve Büyük Petro dönemi. Ancak Puşkin’in tarih çalışmaları bu konularla sınırlı değildir. Yazarın tarihsel eserlerini kabaca ikiye ayırabiliriz: **tarihsel karakterler** ile **tarihsel süreçler**. Büyük Petro, II. Katerina, Boris Godunov, Stepan Razin, Yemelyan Pugaçev gibi tarihsel karakterler ile Rus Karışıklık Dönemi (1598-1613), XVIII. yüzyıl Rusyası, Rusya’nın Avrupalılaştırma dönemi, Fransız Devrimi, köylü isyanları gibi tarihsel olaylar bu kapsamdadır. Söz edilen karakter ve olaylarla ilgili Puşkin birçok tarihsel eser ve deneme vermiştir. Bu eserlerin bazıları tamamlanmış bazılarıysa tamamlanmamıştır.

³² Puşkin, a. g. e. s. 10.

³³ 1600-1800 arası gerçekleşen köylü isyanları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Paul Avrich, **Russian Rebels 1600-1800**, The Norton Library, New York, 1973.

³⁴ Pugaçev konusu ileriki sayfalarda kapsamlı olarak ele alınacaktır.

Puşkin tarihselliğinin tarihsel olaylar ve kişiler olmak üzere ikiye ayrıldığını önceden belirtmiştik. Şimdi, ilk olarak bu tarihsel olay ve süreçleri konu alan eserlere değinelim.

Puşkin'in çoğu tamamlanmamış birçok tarihsel denemesi vardır.³⁵ XVIII. yüzyıl Rus tarihi, Batı Avrupa tarihi, Fransız devrimi, Ukrayna tarihi, Kafkaslar, Sibirya, Amerika, gibi kavramların tarihleriyle ilgili tarihsel denemeler kaleme almıştır.

Örneğin "...ileride Büyük Petro ile III. Petro'ya kadar onun soyundan gelenlerin hayatlarını yazma isteğimi gerçekleştireceğim"³⁶ dediği ve 1822'de yazmaya başladığı tarihsel çalışmasında I. Petro'dan I. Aleksandr'a kadar olan dönemi incelemeyi planlamıştır.³⁷

Bu çalışmada I. Petro döneminin reformları, askeri ve siyasi gelişimi yüceltilirken, II. Katerina döneminin serfleştirme politikası, halkın iyiden iyiye yoksullaşması hicvedilir. Böylelikle babaanesi II. Katerina'nın politik çizgisinden yürüyen dönemin çarı I. Aleksandr da eleştirilmiş olur. Bu tamamlanmamış çalışma, **XVIII. Yüzyıl Rusya Tarihi Üzerine Notlar**³⁸ (Zametki po Russkoy istorii xviii. V.) başlığıyla daha sonradan yayımlanır.

Yine tarihsel olaylardan 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşının geçtiği ve kendisinin de bir sivil olarak katıldığı; bu katılımdaki izlenimlerini aktardığı tarihsel çalışması **Erzurum Yolculuğu**'dur.

1828 yılında Osmanlı ile Rusya arasında çıkan savaş Puşkin için her zaman hayali olan yurtdışına çıkması için bir fırsattır. Bölgeye gidecek olan orduda süvari alayı komutanı olan eski arkadaşı N. Rayevski ile savaşa Rayevski'nin yaveri olarak katılan kardeşi Lev Puşkin'in yanında sivil olarak yer almak için gerekli izinleri alır. 1 Mayıs - 20 Eylül 1829 arasında sürecek olan yolculuğuna Moskova'dan başlar.

³⁵ Söz konusu eser ve denemeler için bkz. (Çevrimiçi) <http://feb-web.ru/feb/pushkin/texts/selected/ppl/ppl-1532.htm>.

³⁶ Troyat, **Puşkin 1**, s. 191.

³⁷ Puşkin'in "XVIII. Yüzyıl Rusya Tarihi Üzerine Notlar"ı için bkz. (Çevrimiçi) <http://www.rvb.ru/pushkin/01text/08history/02articles/1074.htm>.

³⁸ Söz konusu notlar için bkz. (Çevrimiçi) <http://rvb.ru/pushkin/01text/08history/02articles/1074.htm>.

Eserde Erzurum'a kadar olan güzergâh, geçilen menziller ve Puşkin'in savaş izlenimleri yer alır. Bu yolculukta Puşkin Kafkaslara kadar inecek, oradan Gürcistan'a, Ermenistan'a girecek ve Kars ile Erzurum'a ulaşacaktır.

Puşkin Türk sınırı olduğunu düşündüğü Arpaçay sınırına varınca heyecanlanır. Bu heyecanını şöyle aktarır:

“Arpaçay!.. yani sınır!.. Doğrusu Ararat'a bedeldi bu. Anlatılmaz bir yürek çarpıntısıyla, atımı ırmağa doğru dörtlüye kaldırdım. Ömrümde ilk kez yabancı bir ülkeye giriyordum. Sınır, içimde gizemli duygular uyandırır hep.”³⁹

Ancak sonradan, buranın Ruslar tarafından alındığını öğrenince yine Rusya'dan ayrılmamış olduğunu fark eder.

Yolculuk sırasında ordudaki yaşamdan memnundur Puşkin. “Ordugâh yaşamı çok hoşuma gidiyordu. Sabahleyin bir top atışıyla uyanıyorduk. Çadırda uyumak sağlığa çok yararlı”⁴⁰ diyerek bu memnuniyetini belirtir.

Yolculuk sıra ile aktarılır. Uğradığı yerlerin özellikleri, açıklayıcı tasvirlerden sonra bir diğer yerleşim yerine geçer. Söz gelimi “müthiş Kafkasya'dan tatlı Gürcistan'a geçiş insanı bir anda büyülüyor. Güney rüzgârı yüzünü okşamaya başlıyor”⁴¹ diyerek Kafkasya'dan Gürcistan'a geçişini açıklar. Yine, Gürcistan ile ilgili tarihsel ve demografik bilgi verilir. Tiflis'ten sonra Rus ordusunca alınan Türk kentlerine girer: Kars, Ağrı, Erzurum.

Kendi kültürüne oldukça yabancı olan bu kültür şairi oldukça şaşırır. Şair “ben yürüyerek ilerliyorum, doğanın bu ürkütücü güzelliği karşısında büyülenmiş gibi sık sık duruyordum”⁴² diyerek Kafkasya doğasının güzelliğine vurgu yapar. Yine “dupduru gökyüzünde iki başlı, karlı bir dağ parlıyordu”⁴³ dediği Ağrı Dağı kendisini büyüler.

³⁹ Aleksandr Sergeyeviç Puşkin, **Yüzbaşının Kızı Bütün Öyküler Bütün Romanlar**, Çev. Ataol Behramoğlu, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2013, s. 520.

⁴⁰ A.e. s. 526.

⁴¹ A.e. s. 508.

⁴² A.e. s. 503.

⁴³ A.e. s. 520.

Puşkin uğradığı son şehir Erzurum’u da çok yönlü olarak tasvir eder. Erzurum’u iyice gezer, sokaklarını, kalesini görür, seraskerin sarayına gider. Edindiği izlenimleri, şehrin tarihini, sosyo-tarihsel özelliklerini açıklar. Sokakların dar, eğri büğrü oluşu, insanların soğuk bakışları, kentin tarihsel adı, Osmanlı kentleri arasındaki yerinden bahseder.

Bu yolculuk boyunca renkli Kafkasya coğrafyasını ve halklarını yakından tanıma fırsatı bulan Puşkin, yol boyunca geçtiği yerlerin coğrafi özellikleri kadar, sosyal ve beşeri özelliklerini de birinci ağızdan aktarır. Yerel kültürden ve folklorik özelliklerden bahseder. Terek Nehri, Ağrı Dağı, Kafkasya’nın sert doğası, Gürcistan ovaları şairin son derece dikkatini çeken şeylerdir. Uzun yolculuğu boyunca karşılaştığı Gürcü, Ermeni, Türk, Çerkez, İranlı birçok halktan insanla karşılaşan Puşkin bu gezisinden edindiği Kafkas halklarının yaşayışlarına ve kültürüne dair izlenimlerini de eserinde yansıtır.

Ancak diğer yandan tanık olduğu izlenimlerle “Asya yoksulluğundan, Asya ilkeğinden söz edilebilir ancak. Görkem hiç kuşkusuz, Avrupa’nın sahip olduğu bir şeydir artık”⁴⁴ diyerek yolculuğu boyunca edindiği Asya ve Kafkasya’nın gelişmemişliğine de dikkat çeker.

Puşkin şehirde veba salgını çıkması üzerine 21 Temmuz 1829’da yolculuğuna son vererek Erzurum’dan ayrılır. Görüldüğü üzere yazarın yolculuğu boyunca edindiği izlenimlerden oluşan eser gezi-hatıra türünde verilmiştir. 1829 yılında tuttuğu bu notlar 1836 yılında **Erzurum’a Yolculuk** adıyla Sovremennik’te yayımlanır.⁴⁵ Sade bir dille kaleme alınan eser kısa olmasına karşın uzun bir yolculuğu, birçok farklı kültürü ve beşeriyeti, coğrafyayı aktarması açısından geçtiği döneme ışık tutan bir belgesel niteliğindedir.

Erzurum yolculuğu Puşkin’e birçok şiiri için ilham vermiştir: **Hendek, Gürcistan Tepeleri, Delibaş, Don, Kafkas, Kazbek Üstündeki Manastır.**⁴⁶

⁴⁴ A.e. s. 538.

⁴⁵ Puşkin’in Kafkaslara gezisi için bkz. Veraseyev V. V., **Yaşamın İçinden Puşkin**, Çev. Prof. Dr. Ö. Aydın Süer, Ankara, Etkin Yayınevi, s. 129-131.

⁴⁶ Henri Troyat, **Puşkin 2**, s. 192.

Puşkin sanatında tarihsel karakter üzerine kurulu ilk eser, XVI. yüzyıl Rus tarihinden alınan **Boris Godunov**'dur. 1825 yılında Mihaylovskoye'de düşünülüp yazılmıştır.

Nikolay Karamzin'in **Rus Devletinin Tarihi** eserinin XI. cildinden ilham alarak yazılan ve yine Karamzin'e ithaf edilen tragedyanın konusu 1598 yılında Rusya'da başlayan Karışıklık Döneminde geçer.

Çar Fyodor varis bırakmadan ölür ve Rus tahtı boş kalır. Halk karamsarlığa düşer. Çar IV. İvan döneminden beri sarayda ve yönetimde olan Boris Godunov tahta en uygun kişi olarak görülür. Çaresizlik içindeki halk Godunov'un çar olmasını ister. Aslında entrikalarla halkın gözünü boyayan Godunov, tahta gözü olmadığını göstermek isteyerek başta çarlığı kabul etmez. Sonunda halkın ve boyarların ısrarlarıyla tacı kabul eder. Ancak yeni çarın üzerinde bir töhmet vardır: çocuk yaştaki çarevicin katili olduğu düşünülür. Halk, boyarlar ve taht arasında geçen bu belirsizliğe papaz yamağı olan Düzmece Çar Dimitri'nin çıkagelmesiyle taht kavgası ateşlenir.

Eser halk, iktidar ve saltanat hırsı temalı bir tragedya'dır. Godunov gibi, Düzmece Dimitri'de hatta Prens Şuyski ve Prens Vorotinski'de de iktidar hırsı görülür. Yine, monarşiyle yönetilmeye alışkın halkın hükümdarsız kalmasıyla içine düştükleri korku ve tedirginlik gözler önüne serilir. Diğer yandan halk taht oyunlarının acımasızlığına da tanık olur. Söz gelimi Godunov'un ölümünden sonra Dimitri'nin iktidarı ele geçirmesi ve Godunov'un oğluyla kızının öldürülmesi halkı korkutarak sessizliğe bürür. Tragedya yine, halkın sessiz tepkisiyle sona erer.

“Puşkin, Boris Godunov'u tarihsel-politik bir trajedi olarak işler. (...)Eser Rus realizmindeki ilk trajedi olması bakımından önemlidir.”⁴⁷ Tarihsel gerçeklere bağlı kalınarak ve objektif olarak kaleme alınır. Puşkin tragedyasında halkı öne çıkarırken tahtın meşruiyetini de sorgular. Tarihsel karakterler de rollerine uygun olarak, idealize edilmeksizin karakterize edilir. Eser klasizmin kurallarından uzak,

⁴⁷ Olcay, **Russkaya literatura pervoy polovini XIX veka**, s. 101-102.

yeni bir sanatsal akım, realizm ile temsil edilir. Rus dilini yenileyen, serbest ve sade bir üslupla yazan N. Karamzin'in etkisi görülür.⁴⁸

1825'de tamamlanan eser sansürden geçemez, bazı bölümlerin değiştirilmesi istenir. Ancak Puşkin'in bu değişiklikleri kabul etmemesi üzerine eser basılmaz. Daha sonradan Puşkin'in 1828'de eserin basımı için tekrar başvurmasıyla basıma izin verilir. Söz konusu dönemin yöneticilerine de gönderme içeren eser, yayınlandığı tarihte tam anlamıyla kavranamaz. N. Gogol ve V. Belinski'nin ileride yapacağı eleştiriler eserin değerinin ortaya konmasında etkili olur.⁴⁹

Puşkin **Boris Godunov** eseri için şu açıklamayı yapar:

“...Üslup karışıktır, kaba ve düşük nitelikli kişilikleri işe karıştırmak zorunda kaldığımda kaba ve kalın seslidir (...) Shakespeare'e, karakterlerin özgür, geniş betimlemesinde, planların özensizce (nebrejno) ve yalınlıkla (prosto) oluşturulmasında özendim(...) Karamzin'i olayların parlak gelişiminde izledim, vakayinamelerde o dönemin düşünce tarzını ve dilini keşfetmeye çalıştım...”⁵⁰

“Boris Godunov Rus tiyatrosunun çağdaşlaşması, ulusal-gerçekçi nitelik kazanmasında öncü, belirleyici eserlerden biridir.”⁵¹

Puşkin tarihselliğinde yer alan bir diğer tarihsel karakter Büyük Petro'dur. Puşkin'in tarihsel eserlerinde sıkça rastlanan, Büyük Kuzey Savaşının ve Poltava'nın galibi, reformcu, yeni başkentin kurucusu, Bilimler Akademisinin kurucusu gibi özelliklerle örnek bir hükümdar olarak yüceltilen Büyük Petro'dur. **Poltava, Bakır Atlı, Büyük Petro'nun Arabı** eserleri Büyük Petro dönemlerinin konu alındığı eserlerdir. Petro'nun Batılı, aydınlıkçı kişiliğinin yanı sıra, döneminin zengin tarihsel materyali Puşkin'in bu süreci eserlerinde yansıtmasına neden olmuştur.

Puşkin'in tarih konulu eserlerinde Büyük Petro'nun geçtiği ilk eser **Büyük Petro'nun Arabı**'dır. Aynı zamanda Rus edebiyatındaki ilk tarihi romanlardan olan

⁴⁸ Troyat, **Puşkin 2**, s. 128.

⁴⁹ Kuleşov, **a.g.e.**, s. 143-153.

⁵⁰ Söz konusu ifade için bkz. Ataol Behramoğlu, **Rus Edebiyatında Puşkin Gerçekçiliği**, s. 151.

⁵¹ Ataol Behramoğlu, **Rus Edebiyatı Yazıları (XIX. ve XX. Yüzyıllar)**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 2012, s. 37.

Büyük Petro'nun Arabı Petro döneminde yaşayan Puşkin'in dedesi Hannibal'ın⁵² hayatını konu alan bir özyaşamsal-romandır.

Eser, Petro'nun, eğitim almak için Fransa'ya gönderdiği vaftiz oğlu İbrahim Hannibal'ın Paris'teki yaşamının anlatımıyla başlar. Çar tarafından oldukça sevilen Hannibal Paris sosyetesinde göze çarpan bir delikanlıdır. Baloların gözdelelerinden olan Hannibal, Fransız bir kontesle aşk yaşar. Ancak bir süre sonra ülkesine geri dönerek çarın hizmetine girmesi gerektiğini düşünerek Afrikalı Hannibal Fransa'dan Petersburg'a döner. Rus başkentinde de çarın sevgisini ve ilgisini kazanmış olan Hannibal, çarın yanında göreve başlar. Eser, Çar Petro'nun Hannibal'ı Rus soylu sınıfından bir kızla evlendirme girişimiyle sona erer.

Hannibal ile birlikte söz konusu dönem Rusyası'nın toplumsal panoraması verilir; Petro dönemindeki sosyal değişim, Batıya dönüş, soylu sınıf geleneksel Rus kültürüne bağlı olarak gerçekçi bir şekilde yansıtılır. **Büyük Petro'nun Arabı**'nın "sağlam kuruluşu, yalın anlatımı ve gerçekçi karakter tasviri"⁵³ söz konusudur.

Puşkin, Büyük Petro'yu batılılaşma yolunda yaptıkları, devletine hizmeti, yönetim anlayışı ve hükümdarlığı bakımından dönemin çarı I. Nikolay'dan tamamen farklı görür. Çar Petro, kişisel özelliklerinden çok örnek bir hükümdar olarak betimlenir.

1827'de Mihaylovskoye'de yazılmaya başlanan eser tamamlanmamıştır. Kitabın bitirilememesinin nedenlerinden biri Paris sahnelerindeki gerçeğe uygunluğun eksikliği ve bu sahnelerin anlatılanlarla bağlantısındaki zorluk⁵⁴ olarak gösterilir. Eserin iki bölümü 1829'da yayınlansa da bir bütün olarak ancak şairin ölümünden sonra 1838'de yayımlanmıştır.

Büyük Petro döneminin konu edildiği bir diğer tarihsel çalışma **Poltava**'dır.⁵⁵

⁵² Abraham Petroviç Hannibal (1696-1781) çocukken Osmanlı'dan getirilerek Çar Büyük Petro'ya hediye olarak sunulmuştur. Petro tarafından iyi bir eğitim aldırılan Hannibal sonradan generalliğe kadar yükselmiş bir asker ve devlet adamıdır.

⁵³ A.e., s. 18.

⁵⁴ Kuleşov, a.g.e., s. 192.

⁵⁵ Büyük Petro'nun geçtiği bir diğer eser **Bakır Atlı**'dır, ancak tarihsel bir çalışma olmadığı için söz konusu esere yer vermiyoruz.

Eser, I. Petro komutasındaki Rus ordusunun İsveç ordusuna karşı zafer kazandığı 1709 yılında gerçekleşen Poltava Savaşı üzerine kurulu bir poemadır.

Üç bölüme ayrılan eserde Ukrayna Hetmanı İvan Mazepa'nın da dâhil olduğu Rus-İsveç savaşı, poemanın tarihsel konusunu oluşturur. Bununla birlikte Mazepa'nın Koçubey'in kızı Mariya ile olan aşk öyküsü aktarılır. İlk olarak Poltavalı zengin derebeyi Vasiliy Koçubey'den ve hayatta en değer verdiği varlık olan kızı Mariya'dan bahsedilir. Mariya ile yaşlı vaftiz babası Hetman Mazepa'ya birbirine âşık olur. Koçubey'in bu birlikteliğe izin vermemesi üzerine Mariya, Mazepa'ya kaçır. Okuyucu zamanla Mazepa'nın hain ve içten pazarlıklı biri olduğunu ve Mariya'yı kandırdığını öğrenir. Ancak Mazepa Mariya'nın gözünü boyayarak gerçekleri görmesine engel olur.

İleriki bölümde Ukrayna'da karışıklık çıkmasıyla Mazepa'dan intikamını almak isteyen Koçubey, Rus çarı Büyük Petro'ya Hetman Mazepa'nın İsveç kralı XII. Karl ile kendisine karşı işbirliği yaptığını ihbar eder. Ancak sonradan Mazepa'nın adamları tarafından Koçubey yakalanır, elindeki her şey zorla alınır. Koçubey'in idam edilmesinden önce gizlice saraya sızan Mariya'nın annesi olup bitenleri kızına anlatır. Anne ve kız meydana koşa da yetişemez, Koçubey'in başı kesilerek öldürülür. Bu olaydan sonra Mariya kaçarak ortadan kaybolur.

İsveç Kralı Karl ile işbirliği yapan ve Ukrayna'nın bağımsız olarak İsveç'in korumasında olacağını planlayan Mazepa, Petro'ya ihanet ederek Karl'ın tarafına geçer. Ancak yaşadıklarıyla iyice zayıf düşen Mazepa Poltava'da yapılan büyük savaşta Karl ile hezimete uğrar. Mazepa sonunda Mariya ile karşılaşır. Bitkin halde olan Mariya, Mazepa'yı tanımaz; söylediği sözlerle artık onun gerçek yüzünü gördüğü anlaşılır. Ancak bu sahnenin gerçek mi düş mü olduğu belli değildir. Mazepa, Poltava'da tutunamaz ve Karl ile birlikte Osmanlı toprağı olan Bender'e kaçmasıyla poema sona erer.

1828'de yazılan ve V. Veraseyev'in "Rusya'nın İsveç'le savaşının görkemli tablosudur"⁵⁶ dediği **Poltava** poeması halk dilinin kullanımı, deyimler, halk türküleri gibi öğelerle zengin bir içeriğe sahiptir. Eserde akıcı bir dil, doğanın sade tasviri,

⁵⁶ Veraseyev, a.g.e., s. 136.

belgesel nitelikteki tarihsel bilgilerin kullanılması, söz konusudur. Eserin güçlü bir uyak örgüsü ve kurgusu vardır. Puşkin eserini General Nikolay Rayevski'nin kızı Mariya Volkonskaya'ya ithaf etmiştir.

Puşkin, poemasındaki Petro tarihi ile ilgili bilgileri İ. İ. Golikov, D. N. Bantiş ve Feopan Prokopoviç'in çalışmalarından, Büyük Petro'nun kendi defterinden, Voltaire'in notlarından edinir. Tarihsel olaylardan esinlenerek yazılan poemada Hetman İvan Mazepa, Koçubey ve kızı Mariya gerçek tarihsel karakterlerdir. Kurgusal aşk öyküsü tarihsel gerçeklerle bağıntılı olarak işlenir.

Mazepa Rusya'ya ihanet eden biri olarak tasvir edilirken Büyük Petro bu eserde de zafer kazanan, güçlü bir hükümdar olarak görülür. Rusya'nın kaderinde önemli bir aşama olan Poltava zaferinde Çar Petro'nun üstün gayretlerinin altı çizilir. Petro tarih bilincinin, vatanın milli konularının cisimlenmesidir. Poemada geçen şu dörtlük bu ifadeyi kanıtlar niteliktedir:

“O karanlık zamandı,
Rusya gençken,
Savaşlarda tüm güçlerini seferber ederken,
Mertlik gösterdi Petro'nun dehasıyla...”⁵⁷

Poltava, Puşkin'in romantizmden realizme geçişinde kilometre taşı olması bakımından hem Puşkin sanatında hem de Rus edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Bu duruma İvan Kuleşov şöyle dikkat çeker:

“Poltava” Rus poemasının gelişiminde çok önemli bir halkadır. Romantik konudan çıkıp tarihi konuya dönüşmüştür, toplumdan uzaklaşmış kahramanın kaderi değil, kahramanın toplumu halkı, vatanı yargılamasıdır konu. Poemanın diyapozunun genişlemesi, olayların genel anlatımındaki, hem de detaylardaki tarihsel doğruluk Puşkin'in realizminin önemli bir gelişim içerisinde olduğunun belgesidir.”⁵⁸

⁵⁷ Kuleşov, **a.g.e.**, s. 193.

⁵⁸ **A.e.**, s. 194.

Puşkin'in bir diğerk tarihsel çalışması olan, gerçerk tarihsel bir karaktere dayanmasa da isyancı karakteri üzerine kurulu eseri **Dubrovski**'dir (1833). Eser **Yüzbaşının Kızı**'nın öncülü ve aynı tema üzerine kurulu olması bakımından önemlidir.

Puşkin sanatında ayrı bir öneme sahip olan halk ayaklanmaları **Dubrovski**'de de bir aşk öyküsü çevresinde işlenir.⁵⁹ Romanda haydut olmak zorunda kalan bir soylunun öyküsü temelinde Rus derebeylik düzeni, güçlüye hizmet eden bürokrasinin eleştirisi görülür.

Ana kahramanlardan zengin bir soylu olan emekli General Kiril Petroviç Troyekurov söz konusu dönem Rusya'sının zengin ve soylu kişisini karakterize eder. Sert mizaçlı ve kibirli biri olan Troyekurov yaşadığı Kistenevka köyünün en zengin kişisidir. V. Belinski, Puşkin'in Troyekurov'u sunuşunu, "eski Rus soylu yaşamı, Troyekurov'un karakterinde muazzam bir uygunlukla ifade edilmiştir"⁶⁰ ifadesiyle açıklar. Troyekurov'un komşusu ve yakın arkadaşı olan Andrey Gavriloviç Dubrovski ise mal varlığının çoğunu kaybetmiş bir soyludur.

Bu iki dost arasında çıkan basit bir tartışma aralarının açılmasına neden olur. Birbirlerine adeta düşman kesilen iki eski dost, Troyekurov'un Dubrovski'ye ait çiftliği oyunla ele geçirmesiyle mahkemelik olur. Bürokrasinin ve adaletin, zenginin ve güçlünün lehine çalışması eserin tematiğini oluşturur. Söz gelimi bölge yargıcı Şabaşkin mahkemede sahtekârlık yaparak Dubrovski'nin çiftliğinin Troyekurov'a geçmesini sağlar. Baba yadigârı çiftliğin elinden alınmasını kaldıramayan Dubrovski yatağa düşer; Petersburg'daki oğluna haber gönderilir.

Köyüne gelmesiyle babasına yapılan haksızlığı öğrenen ve suçluları cezalandırmak isteyen Dubrovski bir Fransız öğretmen kılığına girerek Troyekurov'ların evine sızar. Ancak sonradan Troyekurov'un kızı Marya'ya âşık olmasıyla sevdiği kızın babasını öldürmekten vazgeçer; dağa çekilir. Puşkin'in gerçerk hikâyeden esinlenerek kaleme aldığı bu eserde Dubrovski'nin safına katılan

⁵⁹ Puşkin daha sonra **Pugaçev İsyânının Tarihi**, **Yüzbaşının Kızı**, **Boris Godunov** gibi eserlerinde de halk isyanı temasını kullanacaktır. Bu konu ileriki sayfalarda incelenecektir.

⁶⁰ Vissarion Grigoryeviç Belinski, **Soçineniya Aleksandra Puşkina. Statya odinnadtstaya i poslednyaya**, 1846, s. 49.

çiftlik halkı –ezilenler- güçlülere ve adaleti satanlara karşı ayaklanır. Polis şefi Spitsin’e, bölge yargıcı Şabaşkin’e ve diğer suçlulara yaptıklarının bedelini ödetir.⁶¹

Eserin protagonisti, oğul Vladimir Dubrovski uzun zamandır Puşkin’i meşgul eden isyan etmek zorunda kalan bir soyluyu temsil eder. Bu bakımdan **Yüzbaşının Kızı**’ndaki Şvabrin karakteriyle paralellik gösterir, ancak Şvabrin’in aksine Dubrovski iyi özellikleri olan, olumlu bir karakterdir.⁶²

Puşkin o dönemde Pugaçev konusuna yöneldiği için eseri yarıda bırakır. Tomaşevski çalışmanın yarım kalmasına “Puşkin Dubrovski eserinden memnun değildi. İki bölümünü tamamlamış ve üçüncü bölümün taslağını hazırlamış olmasına rağmen romanını yazmayı bıraktı” ifadesiyle değinir.⁶³

1832-33 arasında yazılan **Dubrovski**’de yalın ve akıcı bir anlatım görülür. Walter Scott etkisindeki eser Puşkin romancılığını ileriye taşıyan önemli bir adımdır. Eserde yaşamın gerçekçi betimleri, gerçekçi kişilik özellikleri ve sıradan halk insanların tasviri söz konusudur.⁶⁴

Buraya kadar değindiğimiz tarihsel eserlerle tarih alanında daha da uzmanlaşan Puşkin **Pugaçev İsyanının Tarihi**’nde doruk noktasına ulaşacaktır.

3.3. Pugaçev İsyanının Tarihi

Puşkin’in Pugaçev’le ilgilenmesi Mihaylovskoye dönemine rastlar. “1824’ten itibaren Stepan Razin ve Yemelyan Pugaçev, Puşkin’in dikkatini çekmeye başlar. (...) ikisi hakkında da halk şarkıları biriktirmeye başlar.”⁶⁵ Puşkin’in bu tarihsel kişilere olan ilgisini İ.Kuleşov şöyle açıklar:

“Yasaklı temalar – isyankârlar – Puşkin’i kendisine doğru önlenemez bir güçle çekiyordu. (...) Rus tarihinden iki figür şairin özel dikkatine maruz kalıyor: Stepan Razin ve Yemelyan Pugaçyov. ... Puşkin Pugaçyov’un bir portresiyle birlikte “Yemelka Pugaçyov’un Yaşamı” (M., 1809) adlı kitapçığı bulmasını rica ediyor.

⁶¹ (Çevrimiçi) <http://www.briefly.ru/pushkin/dubrovsky/>.

⁶² Şvabrin karakteri ileriki bölümde ele alınacaktır.

⁶³ B. Tomaşevski, **Puşkin**, (Çevrimiçi) http://feb-web.ru/feb/classics/critics/tomashevsky_b/tp/tp2-001-.htm, 19.5.2015. İleriki sayfalarda eserin yarım bırakılmasına değinilecektir.

⁶⁴ Behramoğlu, **Rus Edebiyatı Yazıları (XIX. ve XX. Yüzyıllar)**, s. 38.

⁶⁵ D. P. Yakuboviç, **Kapitanskaya doçka i romani Valter Skotta**, 1939 s. 4.

Puşkin daha sonra “Pugaçyov’un Öyküsü” üzerinde çalışırken bu kitapçığa başvurmuştur.”⁶⁶

Puşkin Pugaçev karakteriyle bir tarihçi ve edebiyatçı olarak ilgilenmeye 1830’lu yıllarda başlar. Petersburg’da devlet arşivlerinde 1823 yılında Büyük Petro üzerine çalışma yaptığı sırada Pugaçev’le ilgili evraklara rastlar. Böylece, önceden beri ilgi duyduğu Kazak isyancı üzerine ciddi çalışmalar yapmaya koyulur. Puşkin’in Pugaçev tarihiyle ilgilenmeye başlamasını V. Veraseyev şöyle değinir:

“Petro’nun tarihine hazırlık yaptığı sırada başka bir tarihi olay dikkatini dağıtmaya başladı. Puşkin’in ilgisini 18. yüzyılın Kazak ve köylü ayaklanması önderi olan Pugaçov çekti. Pugaçov dönemini anlatan bir roman yazmayı düşünmeye başladı.”⁶⁷

Puşkin, kitabın önsözünde eseri üzerine çalışması, izlediği yol ve kullandığı materyallerle ilgili şu sözlerle açıklama yapar:

“Bu tarihi olay, yarım kalan araştırmalarımın bir parçasını oluşturmaktadır. Pugaçev hakkında hükümet tarafından yayımlanan belgelere ek olarak, yabancı yazarların bana gerçek gibi görünen bütün yazılarını bu eserimde topladım. Bununla birlikte el yazmaları, efsaneler ve sağ kalan şahitlerden faydalanma fırsatı da buldum.”⁶⁸

Pugaçev İsyanının Tarihi Puşkin’in birçok eserinde olduğu gibi **isyan teması** üzerine kuruludur. Boris Suçkov **Gerçekçiliğin Tarihi** kitabında isyan temasına şöyle açıklık getirir:

“Puşkin’in, örneğin Dubrovski’de, ‘kırılmış ve horlanmış’ insanların bir köylü isyanında bir araya gelmesi olanağını, ya da örneğin Yüzbaşının Kızı’nda, her şeye rağmen herkesi ‘huşu içinde bırakan’ bir kahramanın bir köylü isyanıyla ilgisi olabilmesi olanağını incelemiş olması bir rastlantı değildir çünkü Puşkin için bir halk ayaklanması kesinlikle yasal bir şeydi. Boris Godunov’daki anafikir şiddet ve

⁶⁶ Kuleşov, **a.g.e.**, s. 142.

⁶⁷ Veraseyev, **a.g.e.**, s. 153.

⁶⁸ Puşkin, **Pugaçev İsyanının Tarihi**, önsöz.

insanlık zıtlığı işte buradan, yani şairin ezenler ile ezilenler arasındaki uzlaşmazlığın derin bir şekilde farkında oluşundan gelir.”⁶⁹

V. Veraseyev ise **Yaşamın İçinden Puşkin** adlı çalışmasında Puşkin’in isyan temasıyla karakteri arasındaki ilişkiye şöyle değinir:

“Puşkin’in kişiliğinde, yaşamın gidişatını zamanın zikzakları ve dönüşleri arasında belirleyen iki özellik vardı. Bu özellikler, zapt olunmaz isyankârlığı ve arayışlardaki büyük dürüstlüğü idi. Bu isyankârlık Puşkin’in en tutucu siyasal düşüncelere sahip olduğu zamanlarda bile, bulabildiği her yerde Stepan Razin, Pugaçov, Dubrovski, Kircalı gibi isyankâr tiplere yakınlık duymasına neden oluyordu.”⁷⁰

Nitekim **Özgürlük** şiirinin aşağıdaki dizelerinde, halkın özgürlük isteğinin doğal bir hak olduğunu belirten Puşkin, **Dubrovski** ile **Pugaçev İsyanının Tarihi**’nde ihtilalci halkla birlik olma olanağını araştırmıştır.⁷¹

Yetiştirmeleri uçarı bir yazgının,
Titreyin, ey despotları bu dünyanın,
Ve siz yürekli olun, kulak verin,
Horlanmış köleler, haydi ayaklanın!⁷²

Puşkin’i köylü isyanı temasına yönelten bir etken 1830-31’de Novgorod’da ve Staraya Russa’da yaşanan kolera salgınıyla başlayan köylü isyanıdır. Salgın dolayısıyla alınan tedbirlerden bunalan halk, bazı propagandaların etkisiyle serflik karşıtı bir isyana girer. Hükümeti oldukça endişelendiren bu isyan hakkında Puşkin, P. A. Vyazemski’ye 3 Ağustos 1831’de yazdığı mektupta, “ Staraya Russa ve Novgorod’da yaşananları duymuşundur, dehşet”⁷³ diye yazar.

⁶⁹ Suçkov, **a.g.e.**, s. 104.

⁷⁰ Veraseyev, **a.g.e.**, s. 169.

⁷¹ Suçkov, **a.g.e.**, s. 111.

⁷² Veraseyev, **a.g.e.**, s. 67.

⁷³ Oksman, **Puşkin v rabote nad istoriey Pugaçeva.**, s. 1.

Bunun yanısıra 1830'da Fransa'da yaşanan Haziran Devrimi'nin Puşkin'de isyan temasını uyandıran etkileri olmuştur.⁷⁴ 1831'de yaşanan toplumsal bunalımlar Puşkin'in eserlerine de yansır. Dolayısıyla isyan teması, 1832'de aynı temanın işlendiği **Dubrovski** ile başlamıştır.

Daha sonra 31 Ocak 1833 tarihli notlarında Puşkin'i **Dubrovski**'den **Yüzbaşının Kızı**'na götürecek olan Şvanviç karakterine rastlanır. Ardından **Şövalyelik Döneminden Sahneler** (Stentsı iz rıtsarskih vremen) tragedyası da aynı tema üzerine kurulacaktır. Bu dizilim Puşkin sanatında isyan temasının nasıl şekillenip olgunlaştığını gösterir.

Puşkin köylü isyanı üzerine kurulu, Pugaçev'le ilgili çalışmasına başlamadan bu yoldaki zorlukları sezmiştir. Razin gibi Pugaçev de aforoz edilmiş, adının bile anılması yasaklanmıştır. II. Katerina döneminde olduğu gibi I. Aleksandr döneminde de Pugaçev hakkında yazı tamamen yasaktır. I. Nikolay döneminde bu yasak yumuşamış olsa da hoş görülmeleyen bir şeydir. Bu yüzden Puşkin çalışması boyunca projesini gizli tutmuş ve saklamıştır. Nitekim arşiv çalışmaları yaparken de Feldmareşal Aleksandr Suvorov hakkında araştırma yaptığını söyleyerek çalışmalarını açığa vurmamıştır.⁷⁵

Puşkin çalışması boyunca kapsamlı bir arşiv ve kaynak çalışması gerçekleştirir. Sırasıyla Ermitaj'da bulunan Voltaire kütüphanesinde, Petersburg'daki Savaş Bakanlığına bağlı devlet arşivinde ve aynı kurumun Moskova şubesinde arşiv çalışmaları yapar.⁷⁶ Puşkin arşivlerde 18 cilt halindeki Pugaçev dosyasını okur. Bir mektubunda "hepsini büyük bir ilgiyle okudum" diye belirtir.⁷⁷

Söz edilen arşiv belgeleri ve kaynaklara ulaşan Puşkin, Pugaçev'in sorgulanmasıyla ilgili devlet arşivinde mühürle gizli tutulan ve bizzat çarın refakati olmadan açılması yasak olan arşiv belgelerine ise ulaşamaz.

Bu gizli belgelere ulaşmak için A. Suvorov ile ilgili araştırmalar yaptığını ve bu konuyla ilgili Pugaçev'in dosyalarını da edinmek istediğini belirterek dönemin

⁷⁴ A.e., s. 2.

⁷⁵ Popov, a.g.e., s. 2.

⁷⁶ P. V. Annenkov, **Materiali dlya biyografiya A. S. Puşkina**, 1855, s. 473.

⁷⁷ Oksman, **Puşkin v rabote nad istoriey Pugaçeva**, s. 7.

Savaş Bakanı A. İ. Çernişev'e bildirir. Suvarov'la ilgili kaynaklara ulaşsa da Pugaçev ile ilgili dosyaları edinemez. Bunun üzerine Puşkin en üst makama, çara başvurur. Çar Nikolay, cevabında “söz konusu belgelerin büyükannesi Katerina tarafından kaleme alındığını ve o dönemden beri arşivde el değmeden saklandığını, hatta kendisinin bile henüz okumadığı cevabını” vererek bu isteği reddeder.⁷⁸

Çardan da gerekli yardımı alamayınca Pugaçev'le ilgili kaynaklara sahip olan yakınlarına başvurur. P. A. Vyazemski, N. M. Yazıkov, G. İ. Spasskiy, İ. İ. Lajeçnikov, D. N. Bantış-Kamenski gibi çağdaşlarından Pugaçev ve isyanla ilgili materyal göndermelerini ister.

Petersburg'da Tarihsel Evraklar Komisyonu başkanlığı yapan Bantış-Kamenski (1788-1850) ile mektuplaşır ve Pugaçev'in portresini, biyografisini ve diğer evrakları göndermesini ister. Bantış-Kamenski 7 Mayıs 1834 tarihli mektubuyla birlikte Pugaçev'le ilgili Puşkin'in istediği materyalleri gönderir: Pugaçev'in tam biyografisiyle 20 kadar kısa biyografi, Graf Panin'in biyografisi.

Coğrafyacı ve etnograf, aynı zamanda Rus Bilimler Akademisi üyelerinden olan P. İ. Rıçkov'un **Pugaçev İsyanı Hakkında Notlar** (Zapiski o Pugaçovskom bunte) çalışmasından da faydalanır. Rıçkov'un Rus ordusunda görevli olan oğlu Albay Andrey Rıçkov Simbirsk'te Pugaçev isyanı sırasında kale koruması görevindeyken yapılan çarpışmada yaşamını yitirenlerden biridir.

Yine, Puşkin, İ. İ. Dmitriyev'in nadir el yazmalarını elde ederek tüm materyalleri ayrıntıyla inceler. Dmitriyev ailesi de Pugaçev isyanına şahit olmuş, isyanda Moskova'ya göç etmek zorunda kalmışlardır. Hem görgü tanığı hem de isyanın birinci elden anlatıcısı olan Dmitriyev'in notları Puşkin için oldukça faydalı olmuştur.

İvan Krilov'un notlarından da faydalanan Puşkin, Askeri gelişmelerin ve çarpışmaların geçtiği kısımlarda ve Orenburg'un kuşatılması ile ilgili bilgilerde Orenburg Valisi Reinsdrop'un yazışmalarından ve General Bibikov'un notlarından

⁷⁸ Söz konusu ifade için bkz. Gritsenko, **a.g.e.**, s. 13-14.

kapsamlı olarak faydalanır. Bu yazışmalardan bazılarını eserinde kullanır. Eserin ilk bölümlerini ve Yayık kasabasının kuşatılması sahnelerini Krilov'dan alır.⁷⁹

Puşkin'in temel kaynaklarından bir diğeri de Aleksandr Radişçev'in (1742-1802) **Petersburg'dan Moskova'ya Yolculuk** eseridir. XVIII. yy. Rusyası'nın son üçte birlik döneminin en kapsamlı politik, sosyo-ekonomik ve ev hanesini genelleyen çalışmalardan olan Radişçev'in **Petersburg'dan Moskova'ya Yolculuk** Puşkin'in romanda ve tarih kitabında kullanacağı bilgilere ulaşmasında kilit rol oynar.⁸⁰

Radişçev'in eseri her ne kadar doğrudan Pugaçev isyanı ile ilgili bir kaynak olmasa da XVIII. yüzyıl Rusyası'nın sosyo-kültürel ve siyasi durumunu açıkça aktarması bakımından önemli olmuştur. Puşkin'in Pugaçev çalışmasında serflerin, köylülerin ve işçilerin içinde buldukları durumu kavramasına yardımcı olmuş ve Puşkin'in isyan eden halkın haklılığını savunmasında büyük rol oynamıştır.⁸¹

Puşkin, uzun ve yoğun kaynak çalışmaları sonucunda (yaklaşık iki yıl) yirmi iki dosya, sekiz kayıt defterinden oluşan evrak elde eder. Bunlar, Pugaçev'in manifestoları ile ilgili farklı evraklardan oluşan iki defter, Suvarov'la ilgili iki defter, yine General Bibikov, Prens Golitsın'ın yazışmalarından ve notlarından oluşan defterlerdir.⁸²

Yine de, arşivleri kapsamlıca taramasına karşın Puşkin elde ettiği bu bilgilere tam olarak güvenmez ve yeterli bulmaz. Elindeki devlete ait belgelerin tek taraflı olabileceğini, Katerina döneminin bürokratlarınca taraflı olarak kaleme alındığı ihtimalini hesaba katarak isyanın geçtiği bölgeye, yani Güney Rusya'ya seyahat etmek ve bilgi toplamak ister. Ancak sürekli gözetim altındaki Puşkin'in güneye inmek istemesi yönetimin şüphesini çeker. Seyahat için izin isteyen Puşkin'e, bu seyahatin nedeni sorulur.

⁷⁹ Oksman, **Puşkin v rabote nad romanom Kapitanskaya Doçka, I. krestyansko-soldatskiye vosstaniya 1830-1831**, s. 26.

⁸⁰ Oksman, **Puşkin v rabote nad istoriey Pugaçeva**, s. 10.

⁸¹ **A.e.**, s. 9.

⁸² Söz edilen çalışmaları yapan, isyanla ilgili birçok materyal ve arşiv taraması yaparak Pugaçev'le ilgili kapsamlı bir tarih çalışması yapan ilk kişi Puşkin olur. Puşkin'in Pugaçev isyanıyla ilgili yaptığı materyal ve arşiv çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. N. V. İzmaylov, **Ob arhivnih materialah Puşkina dlya istorii Pugaçeva**, 1960.

Puşkin'in, söz konusu dönemde Pugaçev gibi adı hoş karşılanmayacak birinin çıkardığı halk isyanını araştırmak istediğini söylemesi beklenemez. Yazar, III. Şubeden Mordvinon'a 30 Haziran 1833 tarihli mektubunda seyahat isteğinin nedenini şöyle açıklar:

“Şu son iki yıl içinde tarih araştırmalarından başka hiçbir şeyle uğraşmadım, gerçekten edebiyatla ilgili tek bir satır yazmadım. Ağır çalışmalarımın yorgunluğunu dinlendirmek, çok önce başladığım, pek ihtiyacım olan bir miktar para getireceğini umduğum bir kitabı tamamlamak için iki ay tam bir yalnızlık içinde yaşamam gerekiyor... İmparator hazretleri, köyde bitirmeyi istediğim kitabı belki merak ederler: birçok sahneleri Orenburg'da, Kazan'da geçen bir roman. Bu iki eyaleti bunun için görmek istiyorum.”⁸³

Puşkin dört aylık bir izin alarak 18 Ağustos 1833'te Petersburg'dan ayrılır. Sırayla, Moskova, Nijniy Novgorod, Kazan, Simbirsk, Orenburg, Uralsk, Boldino'da incelemeler yapar.

İsyan sırasında Pugaçev'in eline düşen Kazan'da Puşkin birçok materyal bulur ve yaşayan görgü tanıklarıyla görüşür. Gezi sırasında isyan hakkında araştırma yapmış olan Kazan'lı edebiyatçı, Profesör K. F. Fuks ile tanışır. Yine, Pugaçev'e esir düşmüş Krupennikov adında bir tüccar ile de isyan hakkında bilgiler alır. Puşkin Kazan'da Pugaçev'in çağdaşlarına birçok şey sorar. Kalenin çevresini gezer. B. P. Babinıy adlı bir yaşlı ile Pugaçev hakkında söyleşi yapar. Kazan gezisinin ikinci gününü bu söyleşide edindiği bilgileri işlemekle geçirir ve eserin 7. bölümü üzerinde çalışır.⁸⁴

Simbirsk'ten Orenburg'a geçer. Orenburg'daki incelemelerini valinin özel sekreteri ve sözlük yazarı olan V. İ. Dal ile birlikte yapar, Berda kasabası'nı gezer.⁸⁵ Puşkin için isyanın tanıklarından halen yaşayanlar olması büyük bir fırsattır. Şair bunu verimli bir şekilde değerlendirir. Bu fırsatlardan biri Berda kasabasındaki İrina Buntova adlı yaşlı bir kadındır. Buntova, isyanda geçen birçok yeri Puşkin'e gezdirir. Ayrıca isyanla ilgili eski birkaç türkü söyler. Ancak Puşkin'in, yardımcılarından dolayı

⁸³ Troyat, **Puşkin 2**, s. 216.

⁸⁴ Puşkin'in Kazan'da geçirdiği günler ve yaptığı çalışmalar için bkz. (Çevrimiçi) <http://old.kpfu.ru/pushkin/pushkin.htm>.

⁸⁵ İzmaylov, **a.g.e.**, s. 2.

yaşlı kadına bir altın para vermesi kasabada şüphe uyandırır. Puşkin'in ayrılışından sonra korkan halk toplanarak durumu Orenburg valisine bildirir. Halk Puşkin'i, Pugaçev gibi isyancı biri sanır. Bu durum halkın hala ne kadar korktuğunu göstermesi bakımından önemlidir. Henri Troyat bu duruma şöyle değinir:

“İhtiyar kadın, birkaç eski türkü mırıldandı, Puşkin onun sağlam belleğine mükâfat olarak eline bir Louis altını sıkıştırdı. Ama bu altın, Berda halkının rahatını kaçırdı. Yolcular gittikten sonra Kazaklar aralarında konuştular, kilisece de lanetlenmiş bir serserinin kaderi ile ilgilenen bu yabancının hareketini oldukça şüpheli saydılar. Pugaçev in bir mirasçısı mı idi, imparatorluğun, din egemenliğinin düşmanı mı idi?Kötü bir adam mı idi? Resmi makamlar, haydudun adını anmış olan ihtiyar kadınla ailesini cezalandırmayacaklar mı idi?”⁸⁶

Bölgedeki araştırmaları sırasında Puşkin halkın korkusunun yanısıra aradan yaklaşık altmış yıl geçmesine rağmen Pugaçev'e olan inançlarını ve saygılarını koruduklarına da şahit olur. Söz gelimi Pugaçev isyanının elebaşlarından Denis Piyanov'un oğlu Mihail Piyanov ile görüşmesinde şöyle not tutar Puşkin:

“Ünlü isyancı, Mihail'in düğününde mahkûm baba olarak bulunmuştu. ‘O senin için Pugaçev’ diye kızgın bir şekilde yanıtladı beni ihtiyar ‘ama benim için o, büyük yönetici Petro Fyodoroviç.’⁸⁷

20 Eylülde Puşkin, Orenburg'dan ayrılarak Ural'a yönelir. Ural'da kısa bir süre kaldıktan sonra Boldino'ya döner.⁸⁸ Puşkin bölgedeki yoğun araştırmaları sırasında edindiği bilgiyi, Pugaçev'in arkadaşları tarafından nasıl tutuklandığı, isyancı Kazaklar arasındaki konuşmalar vs. ve birçok önemli ayrıntıyı not eder. Puşkin bu gezilerde iki adet not defteri tutar. Birincisinde tanıklardan aldığı bilgilerle tarihi bilgiler; ikincisinde bu izlenimlerden ve bilgilerden çıkardığı kendi fikirleri

⁸⁶ Troyat, **Puşkin 2**, s. 221.

⁸⁷ Söz konusu ifade için bkz. Kuleşov, **a.g.e.**, 228.

⁸⁸ Bu, Puşkin'in Boldino'ya ikinci gelişidir.

bulunur. Yine, Puşkin'in eserinde kullandığı halk şarkıları ve şiirleri de bu defterlerde kayıtlıdır.⁸⁹

Puşkin tanıklardan edindiği bu bilgileri Kazak kültürünü, yöresel hikâyeleri, şarkı ve türküleri hem tarih kitabında hem de **Yüzbaşının Kızı**'nda kullanır.⁹⁰ Puşkin'in birinci ağızdan elde ettiği bu bilgiler başlı başına tarihi bir belge niteliğindedir.

Arşiv taramaları, önceden yazılmış biyografik kaynaklar, isyanın geçtiği bölgeyi ziyaret, yaşlılarla söyleşiler, Puşkin'in Pugaçev'i ve isyanı iyice tanımasını sağlamıştır. Bölgedeki konuşmalarında halkın Pugaçev'e olan sevgisini görmesi Pugaçev'e olumlu özellikler yüklemesinde etkili olmuştur.

Arşiv ve bölgedeki araştırmalarının başında sadece Pugaçev'i konu alan tarihsel bir roman yazmayı planlayan Puşkin, söz edilen çalışmalar sonucunda biriken zengin materyalleri değerlendirerek "Pugaçevşçina dönemi" ile ilgili bir tarih kitabı yazmaya karar verir.

Puşkin, 1 Ekim 1833'de Boldino'ya varır ve planını gerçekleştirmek üzere edindiği materyalleri işlemeye başlar. Boldino'ya ikinci gelişi, ilki gibi verimli geçer. Ekim ve Kasım ayları boyunca burada çalışarak **Pugaçev İsyanının Tarihi**'ni tamamlar.⁹¹ Bu dönemde ayrıca şiir, düzyazı, masal ve başka tarihsel eserler de verir. 9 Kasım 1833'te Boldino'dan ayrılır.

Puşkin, Pugaçev isyanıyla ilgili eserini ancak eser tamamlandıktan sonra idarecilere bildirir. III. Şube Başkanı Benkerdorf'a yazdığı 6.12.1833 tarihli mektubunda eserinden bahseder ve basılması için izin talep eder:

"Daha önceden Pugaçev üzerine bir tarihsel roman yazmayı düşünmüştüm, ancak sonradan geniş çaplı materyal bulunca kurgusal çalışmamı bırakarak Pugaçev dönemini anlatan bir tarih çalışması yapmaya karar verdim. Ekselanslarından bu çalışmamı yayınlamak için yüksek müsaadelerini rica ediyorum. Kitabı basıp

⁸⁹ İzmaylov, a.g.e., s. 3.

⁹⁰ A.e., s. 34.

⁹¹ Bu sürede Puşkin **Balıkçı Ve Altın Hakkında Masal, Ölü Çar Kızı Hakkında Masal, Andjelo, Tunç Süvari** ve **Maça Kızı**'nı da yazmıştır. Veraseyev V. V., a.g.e., s. 155.

basmamak konusunda kararsızım, bu tarihsel metnin, askeri harekâtlar içermesinden dolayı majestelerinin dikkatini çekebileceği bakımından önemli buluyorum.”⁹²

Eser Çar Nikolay’ın sansüründen geçer. Çar isyancı birinin öyküsünün anlatıldığı eseri hoş karşılamasa da basılmasına izin verir, ancak baştan sona birçok işaret koyarak, düzeltmeler yapar. Çar, General Wallenshterg asilerce sarıldığında “askerler kaçtı” ifadesini, “alay bozguna uğradı” ifadesiyle değiştirir. Yine, “Pugaçev’in isyancılardan birini terfi ettirdiği” sözünü, tayin sözcüğüyle; “ünlü asi” ifadesini de sadece asi sözcüğüyle kısaltır. Sonunda da bir düzmece tarihi olarak diyerek “Pugaçev Tarihi” adını, “Pugaçev İsyanının Tarihi” olarak değiştirir.⁹³

Bu gibi değişikliklerle çar, eserde Pugaçev’i olumlu gösteren noktaların tümünü kaldırır ya da değiştirir. Eser 28 Aralık 1834’te **Sın oteçestva** dergisinde iki parça halinde yayımlanır. İlkinde Puşkin’in notları ve metinleri; diğerinde manifestolar, raporlar ve anılar yer alır.⁹⁴

Eser, XVIII. yüzyıla dair tarihsel olaylar üzerine kurulu olmasıyla birlikte Rus sosyal yaşantısını ve düşünce yapısını da yansıtır. Folklorik renkleri barındıran ve Kazak kültürünü gerçekçi bir şekilde yansıtan bir çalışmadır. İsyanın sosyo-tarihsel bir analizi niteliğindeki bu tarihsel çalışmada “Pugaçev Ayaklanması yıllarındaki Rus halk yaşamı, çeşitli toplumsal katmanlar, günlük yaşamları, psikolojileri, tarihsel-toplumsal karakteristik özellikleriyle yansıtılmaktadır.”⁹⁵

Puşkin toplumun alt ve üst kesimlerinin de gerçekçi analizini yapar. Söz gelimi “bütün cahil halk Pugaçev’den yana idi (...) yalnız asilzadeler, açıkça hükümeti tutuyordu. Pugaçev’le taraftarları ilkin asilzadeleri kendi davalarından yana kazanmak için çok çalıştılar, ancak iki tarafın menfaatleri birbirine öyle aykırı idi ki”⁹⁶ diyerek isyan sırasındaki toplumsal ayrışmaya dikkat çeker. Puşkin, eserinde açıkça taraf tutmaz. Her ne kadar, “Tanrı bize bir daha böyle bir Rus isyanı

⁹² (Çevrimiçi) <http://feb-web.ru/feb/pushkin/texts/push17/vol15/y152097-.htm>.

⁹³ Troyat, **Puşkin 2**, s. 226-27.

⁹⁴ Pugaçev isyanının tarihi eserinin basım süreci için bkz. N. N. Petrunina, **Vokrug istorii Pugaçeva**, Nauka, Leningrad, 1969.

⁹⁵ Behramoğlu, **Rus Edebiyatında Puşkin Gerçekçiliği**, s. 219.

⁹⁶ Troyat, **Puşkin 2**, s. 226.

vermesin” dese de aslında eser boyunca köylü hareketinin haklılığına ve isyanın haklı gerekçelerine işaret eder. Bu bağlamda eserin başında isyanın başlangıcından çok öncesiyle ilgili açıklamaların verilmesi bir anlamda köylülerin sıkıntılarının uzun zamandan beri var olduğu ve hükümetin baskıcı hareketlerinin sezdirilmesi amacı taşır. Hükümetin Kazaklar ve köylüler üzerindeki sürekli olan bastırma ve cezalandırma hareketlerinin altı çizilir.

“Kazakların ümitleri kırılmıyordu. Haklı şikâyetlerini çarîçeye duyurmaya karar verdiler”⁹⁷ ifadesiyle Puşkin isyancıların bu durumlarına dikkat çeker. Nitekim “Pugaçev’e haydut, düzmece, sarhoş demekle beraber asıl suçu, Katerina ile generallerinde buluyordu. İmparatoriçeye, memleketin idaresini Reinsdrop, Kar, Freiman... gibi yabancıların eline bıraktı diye, çıkışıyordu.”⁹⁸

Bu çıkışmayla Puşkin kendi dönemindeki yabancı idarecilere gönderme yapmaktadır. H. Troyat bu durumu şöyle açıklar:

“Bu vesile ile yazar, Benkerdorf’ları, Von Fock’ları, Nesselrode’ları, bütün bürokrasi masonlarını, I. Nikola’nın bütün şahsi muhafızlarını, kısacası Rusya’ya asla sevgi beslemeyip öz menfaatlerini, milli menfaatlerin zararına savunan bütün bu insanları kast ediyordu.”⁹⁹

Bu duruma eser hakkında kapsamlı çalışmalar yapan N. Petrunina ise şöyle değinir:

“Puşkin’in Pugaçev İsyanının Tarihi’ni yazması muhtemelen siyasi bir amaç da taşıyordu; öyle ki tarihsel materyalleri sunarak köylülerin ve serflerin açısından Rusya’daki sosyo-politik düzenin değişmesi gerektiği düşüncesini aktarmak istiyordu.”¹⁰⁰

⁹⁷ Puşkin, **Pugaçev İsyanının Tarihi**, s. 14.

⁹⁸ Troyat, **Puşkin 2**, s. 226.

⁹⁹ **A.y.**

¹⁰⁰ Petrunina, **a.g.e.**, s. 4.

Puşkin tarih anlatımında cesurdur. Monarşi baskısının öylesine baskın olduğu I. Nikolay döneminde halkı hükümete karşı ayaklandıran bir isyancının hayatını anlatan bir tarih kitabı kaleme alması bunu gösterir. Üstelik tarih yazımında oldukça nesnel davranıp açıkça hükümetin tarafını tutmaz, tarihsel gerçekleri çarpıtmaz ve doğrulardan ayrılmaz.

Çarpışma sahneleri oldukça sade ve gerçeğe yakın betimlenir. Bu noktada Puşkin'in isyan boyunca yapılan yazışmaları, devlet arşivlerini General Bibikov ve Tümgeneral Kar'ın notlarını ayrıntılı olarak incelemiş olduğu görülür.

Puşkin, ana kahraman Pugaçev'in eserde girişken ruhlu ve ateşli bir asi olduğundan da bahseder. Puşkin, Pugaçev'in askeri konulardaki yeteneği ve bilgisini de dile getirir. Tatişçevo Kalesinde kurduğu düzenle Prens Golitsın'ı şaşırttığını yazar.¹⁰¹

Eser halktan fazla ilgi görmez. Puşkin halkın, eserine olan bu ilgisizliğine “halk, Pugaçev’imi ciddi olarak tenkit ediyor, işin kötüsü alıp okuyan da yok”¹⁰² ifadesini kullanır. H. Troyat halkın esere nasıl yaklaştığını şöyle ifade eder:

“Halk, bu hüznü, aşırı derecede ciddi sayfeleri soğuk karşıladı. O, romanlık, külhani, yeni bir Robin Hood bekliyordu. Yerli renk, at koşuları, top gürlemeleri, kan, bağırışlar, duman arıyordu. Bütün bunların yerine Puşkin ortaya objektif bir eser atıyordu.”¹⁰³

Sın oteçestva'da ise eserle ilgili şu ifadeye yer verilir:

“Çoğu kimse, ünlü şairimizin Büyük Ekaterina döneminin bu kanlı tarih sayfasını Byron'ın tarzında betimleyeceğini düşünmüş (...) Pugaçov'un bakışı kadar korkunç bir tablo sunacağını ummuştur (...) Bay Puşkin, yapıtına bu açıdan bakmayı ve Pugaçovluğun tüm korkunç özelliklerini sergilemeyi uygun görmemişler.”¹⁰⁴

¹⁰¹ Pugaçev karakteri ilerideki sayfalarda ele alınacaktır.

¹⁰² Söz konusu ifade için bkz. Troyat, **Puşkin 2**, s. 227.

¹⁰³ Troyat, **Puşkin 2**, s. 227.

¹⁰⁴ Veraseyev, **a.g.e.**, s. 168-169.

Eserin yayımlandığı dönemde edebiyat çevresinde uyandırdığı etkiye İ. Kuleşov şöyle değinir:

“Pugaçyov’un Öyküsü” tarihi ve felsefi düşünce düzeyi bakımından kendi zamanını büyük ölçüde geride bırakmış bir çalışmaydı. Bu çalışmayı ne soylu sınıfın, ne de edebiyat eleştirmenlerinin kabul etmemesi şaşırtıcı değildir. Çok daha geç bir dönemde bu olağanüstü eseri yalnızca Belinski alkışlamıştır.”¹⁰⁵

Eser yayımlandıktan sonra G. Bronevski, Puşkin’in eserine bir eleştiri yazısı kaleme alır. Puşkin de Bronevski’ye bir makaleyle cevap verir. Bronevski’nin eleştirisine karşılık Puşkin’in yanıtının yer aldığı makale Ocak 1835’te **Sovremennik** dergisinde yayımlanır.¹⁰⁶

Pugaçev İsyanının Tarihi dönemin Eğitim Bakanı Uvarov’un da sert eleştirisine uğrar. Uvarov bu çalışmayı “isyancı bir eser”¹⁰⁷ olarak değerlendirir.

Arşiv çalışmaları, bölgeye seyahatler, görgü tanıklarıyla söyleşiler, tarihi kaynakları inceleme gibi yöntemleri kullanması ve nesnel yaklaşımıyla Puşkin’in **Pugaçev İsyanının Tarihi**¹⁰⁸ eseriyle tarihsellik alanında uzmanlaştığı görülür.

Önceden de belirttiğimiz gibi Puşkin başta Pugaçev ve köylü isyanını konu alan bir roman yazmayı planlamıştır, ancak edindiği zengin materyalleri değerlendirmek amacıyla ilkin bir tarihçi gibi ele aldığı **Pugaçev İsyanının Tarihi** eserini ortaya koymuştur. Bu konuda Puşkin şöyle der:

“Başta, Pugaçev’e uzanan bir tarihsel roman yazmayı düşünmüştüm, ancak sonradan birçok materyal elde edince bu fikrimi bırakarak Pugaçev dönemini anlatan bir tarih kitabı yazmaya karar verdim.”¹⁰⁹

¹⁰⁵ Kuleşov, **a.g.e.**, s. 228.

¹⁰⁶ Söz konusu makale için bkz. (Çevrimiçi) <http://www.rvb.ru/pushkin/01text/08history/01pugatchev/1065.htm>.

¹⁰⁷ Troyat, **Puşkin 2**, s. 272.

¹⁰⁸ Puşkin’in Pugaçev isyanı ile ilgili çalışmalarının analizi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Y. Oksman, **Puşkin v Rabote nad istoriey Pugaçeva**, Jurnalno-Gazetnoye Obyedineniye, 1934; R. V. Ovçinnikov, **Tri nadpisi Puşkina na Pugaçevskih dokumentah**, 1962; N. N. Petrunina, **Vokrug istorii Pugaçeva**, Nauka, Leningrad, 1969; N. V. İzmaylov, **Ob arhivnih materialah Puşkina dlya istorii Pugaçeva**, 1960.

Puşkin, tarih kitabının yazımı boyunca **Yüzbaşının Kızı** romanıyla ilgili düşüncelerini toparlamış ve Pugaçev isyanını bu kez bir edebiyatçı olarak düzyazısına taşıyarak **Yüzbaşının Kızı** romanını oluşturmuştur.

3.4. Yüzbaşının Kızı

Yukarıda bahsettiğimiz kapsamlı ve yoğun çalışma sürecinde Puşkin, Pugaçev'i temel alan tarihsel romanının ön hazırlığını yapmıştır. Böylelikle Puşkin romanına başlamadan önce köylü isyanını ayrıntılı olarak incelemiş ve tarihi bilgilere ulaşmıştır. Bölgenin insanlarını tanımış, kültürünü öğrenmiştir. Bu, romanın kurgusu ve yazımında Puşkin'e büyük kolaylık sağlayacak ve isyanla ilgili araştırmalarında edindiği zengin bilgiler eserin genelinde kullanılacaktır. M. Katkov, "Pugaçev isyanıyla ilgili Puşkin'in çalışmaları meyvesiz kalmamıştır"¹¹⁰ ifadesini kullanır.

Romanın yazımına **Pugaçev İsyanının Tarihi** kitabını yayımladıktan sonra 31 Ocak 1834'te başlanır ve 19 Ekim 1836 tarihinde tamamlanır. 27 Eylülde sansürden geçmesi için P. A. Korsakov'a teslim edilir. 24 Ekimde basıma girer ve ardından **Sovremennik** dergisinde yayımlanır. Puşkin'in son büyük düzyazı eseri olan **Yüzbaşının Kızı (Kapitanskaya doçka)** anı formunda yazılmış tarihsel bir romandır. Her biri epigraflı on dört bölümden oluşur. Puşkin'in 1832'den beri üzerinde çalıştığı, isyan eden soylu tipinden, XVIII. ve erken XIX. yüzyıl Batı edebiyatındaki bu tarz hikâyelerden esinlenir.¹¹¹

3.4.1. Süje ve Kompozisyon

Yüzbaşının Kızı hem bir tarihçi hem de bir edebiyatçının gözünden, ezilen Rus köylüsünün Kazak lider Yemelyan Pugaçev önderliğinde başkaldırışını konu alır. Soylu sınıftan Pyotr Grinyov'un gençliğinde, Pugaçev isyanı sırasında Orenburg'daki askeri görevindeyken tuttuğu notlardan oluşur.¹¹²

¹⁰⁹ Söz konusu ifade Yakuboviç'in eserinde geçer. Bkz. D. P. Yakuboviç, "Kapitanskaya doçka i romanı Walter Skotta", (çevrimiçi) <http://feb-web.ru/feb/pushkin/serial/v39/v39-165-.htm>.

¹¹⁰ M. N. Katkov, **Kapitanskaya doçka v kritike i literaturovedenii**, s. 17.

¹¹¹ İsyan teması önceki sayfalarda ele alınmıştır. Bkz. s. 22-23.

¹¹² Olcay, **Russkaya literatura pervoy polovini XIX veka**, s. 136.

Romanın merkezinde isyanın Kazak lideri Yemelyan Pugaçev bulunur. “Puşkin’in Pugaçev’i gerçektir. (...) Zamanının halkı yalnız savaş adları, general listeleri, kuru rakamlar arasında değil, onun etrafında yaşatılmaktadır.”¹¹³

Öykü “Bir Muhafız Birliği Çavuşu” başlığı taşıyan ilk bölümle, ana kahramanlardan Pyotr Andreyeviç Grinyov’un tanıtılmasıyla başlar. Grinyov, Simbirsk Köyü’nde soylu bir ailenin, kıdemli binbaşı rütbesiyle emekli olmuş bir babanın tek çocuğu olarak dünyaya gelir.

Henüz doğmadan babası tarafından orduya kaydedilen Pyotr 17 yaşına gelince Rusya’nın ücra bir köşesine, Orenburg ilinin Belogorsk Kalesi’ne gönderilir. Pyotr görev yapacağı kaleye gitmek üzere uşakları Savelyiç ile birlikte tipili bir gecede yola çıkar. Ancak yollarını kaybettikleri sırada karşlarına bir rehber çıkagelir. Bu adam o sıralar kaçak olan Yemelyan Pugaçev’dir. Pugaçev onları bir köye ulaştırır. Pyotr, Pugaçev’e yardımından ötürü tavşan kürkü gocuğunu armağan eder. Ardından Pyotr güvenle Belogorsk Kalesine varır.

Pyotr isteksizce geldiği bu basit, tehlikelere açık olan kalede Yüzbaşı İvan Kuzmiç Mironov, eşi Vasilisa Yegorovna Mironova, yüzbaşının kızı Maşa (Marya) ve kalenin diğer sakinlerini tanır. Bunlardan biri düelloda birini öldürdüğü için Belogorsk kalesine sürülen soylu Şvabrin’dir. İlk başta iyi anlaşan bu iki arkadaş yüzbaşının kızına âşık olmalarıyla birer düşman haline gelir. Pyotr, Maşa’ya yazdığı aşk şiirini Şvabrin’e okuyup fikrini almak isteyince aralarında tartışma çıkar. Şvabrin’in Mironov ailesi hakkındaki karalamaları üzerine tartışma düelloya varır; Pyotr düelloda göğsünden yaralanır.

Yüzbaşının evinde kendine gelen Pyotr, Marya’ya onunla evlenmek istediğini söyler. Mutluluk hayali kuran çift, öykünün devamında Pyotr’ın babasından gelen mektupla bu hayalinden vazgeçmek zorunda kalır. Pyotr’ın babası, oğlunun evlilik isteğini haylazlık olarak düşünerek karşı çıkar.

Bu aşamada Güney Rusya’da köylü isyanı patlak verir ve Pugaçev, Belogorsk Kalesine dayanır. Yüzbaşı ve Pyotr kaleyi kahramanca savunur, ancak Kazak

¹¹³ Troyat, **Puşkin 2**, s. 114.

askerler ve Şvabrin komutana ihanet ederek isyancıların tarafına geçer, böylece kale düşer. Yüzbaşı ve eşi öldürülür. Pyotr da idam edilecekken uşak Savelyiç ortaya çıkarak efendisinin canını bağışlaması için Pugaçev'e yalvarır. Pugaçev, tipi gecesi kendisine tavşan kürkü gocuk armağan eden Pyotr'u bağışlar.

İsyan hızla yayılır, Orenburg kuşatılır. Belogorsk kalesinin yönetimine geçen Şvabrin, hasta olduğu için Belogorsk'ta kalan Maşa ile zorla evlenmek ister. Bunu haber alan Pyotr kaleye doğru yola çıkar. Ancak yolda asiler tarafından yolu kesilir. Pugaçev yine Pyotr'ın yardımına koşar. Şvabrin'in yaptıklarını öğrenen Pugaçev Maşa'yı kurtarmak için Pyotr ile birlikte Belogorsk Kalesine gider.

Pugaçev'in yardımıyla kurtulan Maşa'ya Pyotr bir kez daha evlenme teklifi eder ve yaşadıklarının onları evli kıldığını söyler. Ailesini kaybeden Maşa, Pyotr'ın teklifini kabul ederek Grinyov ailesinin yurtluğuna gider. Bu sırada Pyotr isyancılara karşı çarpışır. İsyan hükümet tarafından kontrol altına alınır. Ancak Pugaçev'in Pyotr'a yaptığı yardımlardan dolayı Pyotr çariçeye karşı ihanet ettiği iddiasıyla tutuklanır.

Savunmasında Maşa'yı bu davaya dâhil etmek istemeyen Pyotr suçsuzluğunu kanıtlayamaz; mahkeme tarafından suçlu bulunur. Ailesi oğullarının böyle bir suçla itham edildiği için adlarının lekelendiğini düşünürler. Haksızlığa uğrayan Pyotr'ın kurtulması için Maşa başkent Petersburg'a giderek Çariçe Katerina ile görüşür; gerçekleri anlatır. Çariçe, Pyotr'ın suçsuzluğuna inanarak genç adamın serbest kalmasını sağlar.

Eser Pyotr Grinyov'un notlarının burada kesilmesiyle sona erer. Sonrasında olanlar yayıncının ağzından kısaca açıklanır: Pugaçev idam edilmiştir; Maşa ve Pyotr evlenmiş, Simbirsk'te mutluluk içinde yaşamaktadır. Son olarak çariçenin, Pyotr'un babasına yazdığı övgü dolu mektubun evlerinin duvarında çerçevelenmiş olarak asılı olduğunu öğrenir okuyucu.

Bu noktada **Unutulmuş Bölüm**'e (Propuşçennaya glava) değinmemiz gerekmektedir. Puşkin'in, **Yüzbaşının Kızı**'nin devamı niteliğinde olmasını planladığı bu bölümde Pugaçev'in idamından hemen sonra yaşananlar ele alınır:

İsyan Grinyov'ların köyüne sığar. Şvabrin karakteri burada da isyancıların arasında görünür. Pyotr, ailesini, isyancıların elinden öldürülecekleri sırada kurtarır.

Puşkin'in ölümünden sonra 1880 yılında, notları arasında bulunan bu bölüm tamamlanmamış, plan halinde kalmıştır. Bölüm oldukça tartışmalıdır. Edebiyat eleştirmenleri ve Puşkinistler bu bölüm hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Çalışma taslaklarını, eser yayımlandıktan sonra yakarak ortadan kaldıran Puşkin'in kitabı yayıma verdikten sonra bu bölümü neden yakmadığı açıklığa kavuşmamıştır.¹¹⁴

Romanın kompozisyonu tarihsel gerçeklere uygun olarak kurulur. Tarihsel konu (köylü isyanı) eserin kurgusal olay örgüsü içinde erir. Romanın ilk altı bölümüne kadar isyanın oluşum evresi ve kurgusal kahramanların hikâyeleri düzenlenir. Ardından Pugaçev'in kalede görünmesi, Orenburg'un kuşatılması, isyana katılanlarla, karşı duranların faaliyetleri, düşünceleri, isyanın tırmanışı ve düşüş geçişi kronolojik olarak işlenir.

Yine tarihsel doğrulara bağlı kalması açısından Puşkin sık sık **Pugaçev İsyanının Tarihi** kitabından faydalanır. Söz gelimi isyanın ilerlemesine bağlı olarak tarih kitabında verdiği bilgiyi bu kez romanda, Pugaçev ile Pyotr arasındaki bir diyalogda verir. Aşağıdaki kesitler Puşkin'in iki eseri arasındaki paralelliği göz önüne serer:

“Kazakların vasiliği Pugaçev'i sıkıyordu. Hatta Denis Piyanov'un küçük oğlunun düğününde eğlenirken ev sahibine '**yolum pek dar**' diye şikâyet ediyordu.”¹¹⁵

Bu tarihsel gerçekten yola çıkarak romanda Pugaçev'in sözleri şöyle geçer:

“Tanrı bilir, dedi. **Yolum dar**; istediğim gibi yürütemiyorum işlerimi. Adamlarım dik kafalılık ediyorlar. Hırsızdır onlar. Dizginlerini sıkı tutmam gerekiyor. İlk başarısızlıkta, kendi boyunlarını kurtarmak için benim başımı vereceklerdir.”¹¹⁶

¹¹⁴ Bu bölüm hakkında daha fazla bilgi için bkz. Kuleşov, a.g.e., s. 237-238.

¹¹⁵ Puşkin, **Pugaçev İsyanının Tarihi**, s. 39.

¹¹⁶ Puşkin, **Yüzbaşının Kızı Bütün Öyküler Bütün Romanlar**, s. 462.

Puşkin, baba Grinyov'un oğlunu askerlik görevi için Petersburg'a gönderme imkânı varken ülkenin ücra bir köşesine göndererek vatani için faydalı bir şeyler yapmasını istediğini gösterir. Böylelikle okuyucuya Grinyov ailesindeki vatani görevin önemi sezdirilir:

“Petruşa, Petersburg'a gitmiyor. Orada boş yere para harcamaktan, çapkınlıktan başka ne öğrenecek? Yok; bırak orduda çalışsın, burnunu sürtsün, barut koklasın da züppe değil asker olsun.”¹¹⁷

Pyotr ise bu duruma “Petersburg düşleri kurarken, demek ıssız, تنها bir ülkenin can sıkıntıları bekliyormuş beni”¹¹⁸ diyerek hayıflanır. Bu şekilde, başta gençlik heyecanıyla tanınan Pyotr Grinyov'un ileride isyanın getirdiği ağır şartlar altında nasıl olgunlaşacağı da görülür.

Tipide, kılavuz olarak Pyotr'un imdadına yetişen Pugaçev'e hediye edilen tavşan kürkü gocuk öykü zincirinin önemli halkalarından birini oluşturur. Bu gelişme ileride Pyotr'un yaşamını kurtarır. Pugaçev'in cevabı bunu önceden sezdirir: “Efendimiz teşekkür ederim! dedi. Tanrı gönlünüze göre versin. İyiliğinizi ömrümce unutmayacağım!”¹¹⁹

Romanın temelini oluşturan isyan “Pugaçev Ayaklanması” adlı başlığıyla romanın altıncı bölümünde başlar. Puşkin bu bölüme Orenburg'un sosyal durumunu kısaca açıklayarak bir giriş yapar. Bölgedeki Kazakların çok geçmeden çıkardıkları ancak hükümet tarafından bastırılmış isyandan (1772) bahseder. Böylelikle ikinci bölümde açıkladığımız tarihsel olay bu bölümde okuyucuya hatırlatılmış olur. İsyanın patlak vermesiyle Pyotr'un isyan boyunca başından geçen olaylar, Mironov ailesi, Pugaçev ve Şvabrin'i de kapsayacak şekilde anlatılır.

Tipide ortaya çıkan Pugaçev ilk andan itibaren kendine has tavrıyla betimlenir. Konuşmasındaki mizahi tavrı roman boyunca devam eder. Bu bölümde

¹¹⁷ A.e., s. 357.

¹¹⁸ A.e., s. 357-358.

¹¹⁹ A.e., s. 372.

Pyotr kendilerine yardım eden bu cesur adamın bir lider özelliği taşıdığını sezdirir: “Adamın soğukkanlılığı canlandırmıştı beni. Tam kendimi Tanrıya emanet edip bozkırın ortasında beklemeye karar vermişken, bizim yolcu, kedi gibi bir sıçrayışla arabacının yanına çıkıp oturdu.”¹²⁰ Puşkin’in Pugaçev’i tipili bir gecede rehber olarak ortaya çıkarmasına Kuleşov şöyle değinir:

“Boldino’da yazdığı ‘Cinler’ adlı şiirinde Puşkin, dekabristlerin bozgunundan sonraki zamansız hislerini ifade etmiştir: ‘Şaşırık biz. Ne yapmamız gerek? Doğru yolu gösterecek o ‘rehber’ kim olacak? Puşkin, bu düşünceye ‘Yüzbaşının Kızı’nda geceleyin stepteki fırtınalı ve yolunu kaybeden arabacıyla Grinyev’i anlatırken dönecektir. Eserin bu bölümü ‘Rehber’ olarak adlandırılacaktır.”¹²¹

Eser isyan fikirlerini anımsatan çok sayıda öge içerir. Bu ögeler romanın birçok yerine serpilmiştir. Bu ögelerle Puşkin isyancıların psikolojilerini de yansıtır. Söz gelimi Puşkin yedinci bölümün epigrafında verdiği halk şarkısı isyancılara has ögeleri çağrıştırır:

“Ne beş on kuruş, ne bir mutluluk
Ne bir çift iyi söz
Ne de büyük bir rütbe
Kazandığım tek şey başcağızım
Yüksek bir darağacı oldu
Akçağağaçtan bir kiriş
Ve ibrişimden bir ilmek”¹²²

Sekizinci bölümde ise **Dubrovski** eserinde de geçen Kazak türküsü burada Pugaçev’in en sevdiği türkü olarak karşımıza çıkar. Türkünün son dizeleri isyancıları anımsatırken, aynı zamanda isyanın sonunu da sezdirir niteliktedir:

¹²⁰ A.e., s. 366.

¹²¹ Kuleşov, a.g.e., s. 204.

¹²² Puşkin, **Yüzbaşının Kızı Bütün Öyküler Bütün Romanlar**, s. 414.

“Aferin diyecek çar baba / Aferin sana köylü oğlu / Soygunda olduğu kadar
Söz söylemekte de ustasın / İşte bu yüzden çocuğum / Sana şu karşığı alanda
Bir ev armağan ediyorum / Üç direk, bir kirişten yapılma.”¹²³

Eserde Kafkasya'nın ve Güney Rusya'nın betimlenmesine de geniş yer verilir. Örneğin “Kale” başlıklı üçüncü bölümde Pyotr, Belogorsk Kalesine varmasıyla bulunduğu bölgeyi ve Kafkasya'nın doğasını betimler.

“Surlar, kuleler ve toprak bir tabya görmek umuduyla dört bir yana bakındım. Fakat kütüklerden yapılma bir çitle çevrili küçük bir köyden başka bir şey göremedim. Bir yanda yarı yarıya karla örtülmüş üç ya da dört ot yığını; öte yanda, ağaç kabuğundan yapılma kanatları tembelce sarkan bir yel değirmeni vardı.”¹²⁴

Orenburg'daki Belogorsk Kalesi'nin bu tasviri bölgedeki askeri şartları ve garnizonları göstermesi açısından da önemlidir.

Puşkin kurgusal öykü içerisinde dönemin toplumsal yasalarını, bilincini, fikirlerini, sınıflar arası çatışmayı da inceler. Nitekim eserin ana düşüncesi “sınıflar arasındaki çıkarların uyuşmazlığıdır.”¹²⁵ Bu durum romanda isyanın başladığı noktadan bitime kadar, gerek isyana katılan alt tabakanın içinde bulunduğu durum, gerekse isyanı bastırmak için var gücüyle çalışan hükümet ve soylular açısından görülür. Söz gelimi yıllardır ezilmeye mahkûm olan halkın işlerini bırakıp ilkel aletlerle de olsa ölüm kalım savaşı vermesi, diğer yandan canlarını ve refahlarını korumak için bir araya gelen Kazan soyluları örneği bunu kanıtlar niteliktedir.

İsyanın toplumsal değerlendirilmesi yapılırken ayrıntılara inilmez; Puşkin'i romanda ilgilendiren isyanın nasıl ilerlediği veya nasıl sonuçlanacağı değil, toplumsal etkileridir. Bu durum eserdeki kahramanlar üzerinden aktarılır.¹²⁶

Söz edilen özelliklerle “Yüzbaşının Kızı” sanatsal mükemmelliğinin zirvesindedir; eserde uygun olmayan bir kelime görünmez ve tek bir kelime bile

¹²³ A.e., s. 431.

¹²⁴ A.e., s. 376.

¹²⁵ Kuleşov, a.g.e., s. 237.

¹²⁶ Suçkov, a.g.e., s. 102-103.

çıkarılamaz”¹²⁷ ifadesiyle A. İ. Hezelenov eserin kompozisyonunun tam ve bütünlüğüne dikkat çeker.

3.4.2. Kahramanlar

Romanda yer alan karakterlerin birçoğu gerçek, tarihsel kişilerdir: Pugaçev, Şvabrin (Şvanviç), II. Katerina, General Bibikov, Hlopuşa, Şigaev, Beloborodov gibi.

Eserin tarihsel ana kahramanı olan Yemelyan İvanoviç Pugaçev’in hem tarihsel yaşamına hem de romandaki betimlenişine değinelim:

Yemelyan İvanoviç Pugaçev (1740-1775) Don Nehri’nin sol kıyısındaki Zimoveyskaya köyünde doğar. Viktor Buganov, **Pugaçev** adlı çalışmasında Pugaçev’i ve yaşadığı çevreyi şöyle açıklar:

“Don bölgesinin sert doğasında ve geleneksel Kazak kültürü içinde büyür. Çocukluğu ve gençliği çevresindeki cesur, özgüvenli ve özgürlüğüne düşkün Don Kazakları arasında, şanlı Kazak zaferlerini; Stepan Razin, Yermak Timofeyeviç¹²⁸ gibi Kazak atalarının hikâyelerini dinleyerek geçer. Karakteri itibariyle grup lideri olmaya yatkın olduğu görülür.”¹²⁹

Pugaçev 1757’de yaşında Sofya adında bir Kazak kızıyla evlenir. Aynı yıl Rusya’nın 7 Yıl Savaşları’na katılması üzerine Prusya’ya savaşa gider. III. Petro’nun tahta çıkmasıyla Rusya savaştan çekilir ve Pugaçev savaşta geçirdiği üç yılın ardından köyüne döner.¹³⁰

1764 yılında II. Katerina Polonya sınırındaki Vietka Kasabasına hükümet karşıtı Staroobryatsı’ları (Eski İnananlar) tasfiye etmek için sefer düzenler. Don Kazaklarından oluşturulan birliğe kendisinin de alınması üzerine Pugaçev tekrar savaşa katılır. Burada Staroobryatsı’ları yakından tanıma fırsatı bulur.

¹²⁷ A. İ. Hezelenov, **Kapitanskaya doçka v kritike i literaturovedenii**, s. 25.

¹²⁸ Çar IV. İvan döneminde Sibiry’a’yı fetheden Kazak lider (1532,42-1584).

¹²⁹ Viktor Buganov, **Pugaçev**, Molodaya Gvardiya, 1984, s. 1.

¹³⁰ Gesinoviç, **Pugaçev Ayaklanması**, Yalçın Yayınları, İstanbul, 1995, s. 11-14.

Pugaçev 1768-74 Osmanlı-Rus Savaşı'na katılır. Kont Panin'in komutasındaki Bender'in alınmasında görev alır. Ancak uzun süren savaşlarda sağlığı iyice bozulur ve savaş bitmeden terhis edilir. Böylece Rus ordusundaki üçüncü ve son görevi biter.

Sağlığının düzelmesinden sonra Pugaçev tekrar orduya katılmak istemez. Ancak asker kaçağı durumunda olacağından köyüne dönmesi de mümkün değildir. Bu noktada Pugaçev geleceği için önemli bir karar verir: Taganrog'da sürgünde olan kız kardeşinin kocası ve kendisi de kaçak olan Pavlov'un yanına gider.¹³¹ Böylelikle Pugaçev'in kaçak hayatı başlamış olur.

Pugaçev, Pavlov'un yakalanması üzerine Pugaçev'i ihbar eder ve birlikte hapse atılırlar. Ancak Pugaçev hapisten kaçmayı başarır. Buradan İşor köyüne giderek bölgedeki halkın kötü durumunu görür. Köy halkının durumlarını anlatmak üzere elçi olarak Petersburg'a gitmeyi önerir. Halk bu teklifi kabul eder. Ancak 9 Şubat 1772'de Mazdok'ta yakalanır ve kaçak olduğu ortaya çıkar. Pugaçev tekrar hapsedilir, ancak bu kez de kaçmayı başarır. Evine döner. Bu kez eşi, idari yetkililerden korkarak onu Kazaklara ihbar eder. Üçüncü yakalanışından da kurtulan Pugaçev Rusya'dan uzaklaşmayı düşünür. Önceden savaştığı Polonya sınırındaki Vietka Kasabasına ulaşır. Burada Yayık Kazaklarının huzursuzluğunu, bölgedeki karışıklığı ve yerel idare ile hükümetin bölgedeki politikalarından rahatsız olan Yayık Kazaklarının Türk topraklarına kaçma niyetinde olduğunu haber alır. Çok geçmeden sahte bir pasaportla göçmen gibi görünerek Rusya'ya geri döner ve Yayık'a gider.

Pugaçev Vietka'da iken halk arasında III. Petro'nun ölmediği ve infazdan kurtularak kaçtığı söylentilerini duyar. Halkın bu söylentiye fazlaca itibar ettiğini görür. Aslında Pugaçev, düzmecelelerden son olarak ortaya çıkan F.İ. Bogomolov'un hazin sonunu¹³² öğrenmesine rağmen, halkın bu söylentiden fazla etkilendiğini

¹³¹ Buganov, **Pugaçev**, s. 5.

¹³² Bir serf olan F.İ. Bogomolov 1762'de III. Petro olduğunu ilan ederek Volga civarında ortaya çıkan düzmecelelerden biridir. Birçok taraftar toplayan Bogomolov kısa sürede hükümet güçleri tarafından yakalanır. Burun deliklerinin sökülmesi ve alnının damgalanarak kürek mahkûmluğuna çarptırılması suretiyle cezalandırılır. Ancak Sibirya'ya varmadan ölür. Bogomolov için bkz. Gesinoviç, **a.g.e.** s.52-56.

görmesi ve halkın da bir öndere ihtiyaç duyması üzerine bu karışıklık dönemini değerlendirir ve kendisine teklif edilen liderlik görevini kabul eder. Puşkin'in, "Don Kazaklarından ve Raskolniklerden olan, Kazak köylerinde dolaşan bir serseri"¹³³ olarak tanımladığı Pugaçev'in fazla seçeneği de yoktur ve yine Puşkin'in belirttiği gibi onu kandırmak güç olmaz. Aslında bu kararında Kazakların da önemli etkisi olmuştur. Kazaklar önceden de birçok kez düzmece çıkarmıştır. Riasanovski ve Steinberg'in ifadesi de bu durumu kanıtlar niteliktedir: "Özellikle Kazaklar sayısız ve farklı isimlerle taklitçi üretiyor, çeteleri ve hareketleri için garip bir şekilde meşru bir onay talep ediyorlardı."¹³⁴ Böylelikle köylü çar kendisini III. Petro olarak ilan eder.

Peki, Puşkin'e göre Yemelyan Pugaçev kimdir? Bu soruya net bir cevap mümkün değildir. Pugaçev'in devlete kafa tutmuş olması ve halkı büyük kitleler halinde ayaklandırmayı başarması, şüphesiz Puşkin'i cezbeden bir özelliktir. "Gevşek ve kararsız hareket eden hükümetin sürekli ordularını defalarca yaran halkın reisinin parlak yeteneği ve cesareti Puşkin'i büyüler."¹³⁵ V. Odoyevski'nin "ustaca çizilen Pugaçev karakteri muhteşemdir"¹³⁶ dediği isyan liderinin kişisel özelliklerini ise Pyotr Grinyov'un aktarımıyla Puşkin gerçekçi ve geniş yönlü ele alır. Pugaçev'in bazı özellikleri **Pugaçev İsyanının Tarihi**'nde şöyle tasvir edilir:

"Kırk yaşlarında, orta boylu, esmer, koyu kumral saçlı, pek büyük olmayan sivri siyah sakallı zayıf bir adamdı. (...) Okuma yazma bilmezdi, Raskolnikler gibi istavroz çıkarırdı."¹³⁷

Edebiyat çevresi ve okuyucuların birçoğu Pugaçev'in –isyandaki vahşeti göz önüne alarak- olumsuz tasvir edilmesini beklerken genel olarak olumlu çizilmesine şaşırmıştır. Ancak diğer taraftan isyandaki vahşetin açıkça karşısında durur Puşkin: insanların öldürülmesi, sosyal ve ekonomik düzenin sekteye uğraması gibi olumsuzluklar da tarafsızca aktarılır. "...Pugaçev'in kendisinin abartmalardan

¹³³ Puşkin, **Pugaçev İsyanının Tarihi**, s. 18.

¹³⁴ Riasanovsky, Steinberg, **a. g. e.** s. 169.

¹³⁵ Kuleşov, **a.g.e.**, s. 228.

¹³⁶ V. F. Odoyevski, **Kapitanskaya doçka v kritike i literaturovedenii**, s. 7.

¹³⁷ Puşkin, **Pugaçev İsyanının Tarihi**, s. 60.

olabildiğince artırılmış, ne olumlu ne de olumsuz yönde şişirilmiş, olabildiğince yalın kişiliği; sanki günümüzün bir halk kahramanı olabilecek kadar canlı betimlenmiştir.”¹³⁸ Boris Suçkov eserdeki Pugaçev’e şöyle açıklık getiriyor:

“Hiç kuşkusuz, Pugaçov, ayırık, hayli alışlagelmedik bir bireydir. Ama Puşkin, böyle bir ayırık kişiliğin ortaya çıkışını, onun çok önemli bir rol aldığı köylü savaşının o kendine özgü mahiyetiyle açıklar. Pugaçov’un ve generallerinin psikolojileri ile sınıf bilinçleri, bunları meydana getiren toplumsal çevreden, yani, isyanın şiddetinden ve görkeminden ayrı tutulamazdı; bu bakımdan, Rus İmparatorluğu’nu temelinden sarsan olayların çapı, isyanın önderi ile kendisini destekleyenlerin önemini küçültmeksizin, onları o kendi tabii halleri içinde koruyarak bu kişilerin karakterlerine bir bakış açısı getiriyordu.”¹³⁹

Diğer yandan romanda “Pugaçev’in beşeri imgesi karmaşık ve çelişkilidir. Onda gaddarlık ve yüksek gönüllülük, kurnazlık ve doğruluk, insanlara boyun eğdirme ve onlara yardım etme arzusu bir aradadır.”¹⁴⁰ Bu bağlamda “romanda ayaklanmanın önderi Pugaçev, resmi yazınsal anlayışın kalıplarının dışında, fakat idealize de edilmeksizin betimlenmektedir. Ayaklanmanın köylü önderi, içinden çıktığı toplumsal katmanın erdemlerini de çelişkilerini de kişiliğinde taşımaktadır.”¹⁴¹

Yapılan yıkım ve yağmaya karşın, insanlara yardım etme arzusu birçok kez görülür. “Puşkin, Pugaçov’u cesur ve yüce gönüllü, kendisine yapılan iyiliği hiç unutmayan, romantik bir biçimde hızlı ve hareketli yaşayan biri olarak betimler.”¹⁴² Önceden belirttiğimiz gibi isyanın başında Pugaçev, Pyotr’un gocuğunu kendisine armağan etmesini unutmaz ve birçok kez yardımına koşar. Böylelikle Pugaçev isyan boyunca Grinyov’un gönlünü kazanmayı başarır. Öyle ki Pyotr sonunda Pugaçev’in hazin sonunu tahmin ederek buna üzülmemektedir. Pyotr, Pugaçev’in kendisine yaptığı iyilikler sonucunda kavuştuğu mutluluğunu ona borçlu olduğunun farkındadır. Pugaçev’in Pyotr’a ve Maşa’ya yaptığı yardımlara şu iyilikler örnek verilebilir:

¹³⁸ Behramoğlu, **Rus Edebiyatı Yazıları (XIX. ve XX. Yüzyıllar)**, s. 14.

¹³⁹ Suçkov, **a.g.e.**, s. 98.

¹⁴⁰ Olcay, **Russkaya literatura pervoy polovini XIX veka**, s. 142.

¹⁴¹ Behramoğlu, **Rus Edebiyatında Puşkin Gerçekçiliği**, s. 219.

¹⁴² Veraseyev, **a.g.e.**, s. 169.

Öncelikle Belogorsk Kalesi düştükten sonra yüzbaşmayı, eşini ve birçok kişiyi öldürmesine karşın Pyotr'un canını bağışlar Pugaçev. İlk bağışlaması önceden armağan edilen tavşan kürkü gocuğa bağlıdır. Daha sonra Şvabrin'in elinde tutsak olan Maşa'yı, yüzbaşmanın kızı olduğunu öğrenmesine rağmen serbest bırakır; istedikleri yere gidebilmeleri için gerekli evrakı verir. Pugaçev, Pyotr'un canını bağışlayıp sevdiği kızla ayrılmasına izin vermekle kalmaz, kale düştükten sonra yağmacıların aldıkları para ve eşyalara karşılık olarak daha sonra Pyotr'a bir gocuk ve para gönderir. Puşkin bu iyiliklerle Pugaçev'in gerçekleştirdiği zalimliklerin yanısıra insancıl tarafının da olabileceğini sezdirir.

Söz edilen iyilikler karşısında Pyotr Grinyov, Pugaçev'e şu sözlerle minnetini gösterir:

“Dinle dedim seni nasıl adlandıracağımı bilmiyorum, bilmek de istemiyorum. Fakat tanrı tanığımdır, benim için yaptıklarına karşılık hayatımı seve sever verirdim. (...) nerede olursam ol ve başına ne gelirse gelsin, günahkâr ruhunun kurtuluşu için ikimiz de tanrıya dua edeceğiz...”¹⁴³

Nitekim on ikinci bölümde Pugaçev'in son yardımıyla, Şvabrin'in esaretinden kurtulan Maşa ve Pyotr kendilerine verilen, isyan altındaki kalelerden geçiş evrakıyla Orenburg'dan uzaklaşır. Artık Pyotr'ın Pugaçev hakkındaki düşünceleri net olarak görülür:

“Neden söylemeyeyim gerçeği? O an büyük bir yakınlık duyuyordum ona karşı. Onu, önderlik ettiği caniler yığımindan koparıp almak, daha zaman varken başını kurtarmak için ateşli bir istek duyuyordum.”¹⁴⁴

Bu özellikleriyle Pugaçev'in romanın en canlı kanlı karakteri olduğu söylenebilir. Oradan oraya koşan, arkasında büyük kitleleri sürükleyen heybetli bir lider olarak karşımıza çıkar. Bu canlılığın eserdeki diğer karakterlerde olmaması, eserin karakter bağlamında nispeten kuru kaldığı eleştirisi yapılabilir.

¹⁴³ Puşkin, **Yüzbaşmanın Kızı Bütün Öyküler Bütün Romanlar**, s. 469.

¹⁴⁴ **A.e.**, s. 471.

Pyotr'un ağzından betimlenen Pugaçev'in fiziksel görünüşü de gerçeğe uygun olarak verilir: "İlgi çekici bir görünüşü vardı. Kara sakalına yer yer kır düşmüştü. İri, canlı gözleri fıldır fıldır dönüyordu. Sevimli, fakat hileci bir anlatım vardı yüzünde."¹⁴⁵

Eserin diğer bir ana karakteri Pyotr Grinyov'dur. Eserin kurgusal kahramanı Pyotr diğer karakterlerde görüleceği gibi onuruna düşkün, devlete bağlı tipik bir 18. yüzyıl genç soylusunu temsil eder. Eserde bireysel özelliklerinden çok, temsil ettiği bu özellikleriyle öne çıkar. Kuleşov, "Grinev de kahraman olacak bir kişilik değildir. O, görevi kabul ettiği şeyleri özel bir incelemeden geçirmeden yerine getiren namuslu bir hizmetçidir yalnızca"¹⁴⁶ ifadesiyle bu duruma dikkat çeker. Onun için önemli olan toplumdaki yerine ve statüsüne uygun davranmasıdır. Belogorsk Kalesi düştüğünde Pyotr'ın söylediği söz bunu doğrulamaktadır:

"Görevim, bu güç koşullarda anayurdum için nerede daha çok yararlı olabilirim, orada bulunmamı gerektiriyordu."¹⁴⁷

Ana kahramanın bu meziyetleri Pugaçev'in de dikkatini çeker ve saygı uyandırır. İsyanda Pyotr'u affetmesi her ne kadar önceden armağan edilen tavşan kürkü gocuğa bağlansa da aslında bu özelliklerin etkisi daha fazladır. "Grinev'i, Pugaçev'in keskin bir bakışla gördüğü diğer meziyetleri kurtaracaktır asıl"¹⁴⁸ ifadesiyle İ. Kuleşov bu duruma dikkat çeker.

B. Suçkov ise Pyotr'un tarihselliğini ve toplumsal bir parça olduğunu şu şekilde ifade eder: P. Grinyov "tarihin yansıyan ışığında yıkandığı için, yani yaşadığı kendi hayatı, bütün ulusun hayatının ana akışına karıştığı için bir önem kazanır."¹⁴⁹ Bu bağlamda Pyotr'da çarıya mutlak bir bağlılık görülür. Örneğin Pugaçev ile karşılaştığında onun tarafına geçmesinin mümkün olmadığını hatta çarınin tarafında savaşacağını açıkla dillendirir:

¹⁴⁵ A.e., s. 369.

¹⁴⁶ Kuleşov, a.g.e., s. 231.

¹⁴⁷ Puşkin, **Yüzbaşının Kızı Bütün Öyküler Bütün Romanlar**, s. 428.

¹⁴⁸ Kuleşov, a.g.e., s. 233.

¹⁴⁹ Suçkov, a.g.e., s. 25.

“Bana canla başla hizmet et; mareşal da olursun, prens de. Ha, ne dersin?

- Yok dedim kesin bir tavırla. Doğuştan soyluyum ben. Çariçe anamıza yeminim var. Sana hizmet edemem. (...) Sana karşı yürümemi emrederlerse, yürürüm, başka bir şey yapmak söz konusu olamaz.”¹⁵⁰

Diğer yandan eserin başında görülen Pyotr ile daha sonra görülen Pyotr arasında geçen sürede bir gelişim olduğu gözlenir: Başta çocukluk döneminden tam çıkmamış, olgunlaşmamış genç bir asker varken, sonda isyanın getirdiği ağır şartlar altında olgunlaşmış, tecrübeli bir asker görülür. Örneğin, isyan boyunca birçok kez Pugaçev’in yardımına ihtiyacı olmasına karşın hiçbir zaman onun tarafına geçmez, vatanın savunması için canını tehlikeye atmaktan da çekinmez. Nitekim Orenburg’un kuşatılmasında kaleden sıkça çıkıp isyancılara karşı akıncılık eder. Bu bağlamda olumlu özellikleri üzerinde toplayan Pyotr Grinyov romanın protagonistisi olarak karşımıza çıkar.

Eserin bir diğer aktif kahramanı Aleksey İvaniç Şvabrin’dir. Önceden belirttiğimiz gibi Puşkin’i devlete ihanet eden bir soylu karakteri sürekli meşgul etmiştir. Bu karaktere devlet arşivlerinde rastlanır. Puşkin arşiv çalışmaları yaptığı sırada yazışmalarını dikkatle incelediği General Bibikov’un notlarında hiçbir soylunun Pugaçev’in tarafına geçmediği bilgisini inandırıcı bulmamıştır. Ancak arşiv çalışmalarında isyana katılmış soyluların olduğunu öğrenir. Nitekim Şvabrin karakteri de bunu doğrular niteliktedir. Şvanviç, gerçek ve tarihî bir isimdir. Puşkin bu kahramanla, ‘**Rus İmparatorluğu Kanunlarının Toplu Kitabı**’nın XX. cildi aracılığıyla tanışır.¹⁵¹

Puşkin Şvanviç hakkında Petersburg arşivlerinde yeterli kaynak inceleme şansı bulamaz; yetkililer bu dosyaların kullanılmasına izin verilmediğini bildirdiği için ancak sınırlı sayıda kaynaktan bilgi edinebilir. Şvabrin hakkında bir belgeyi Orenburg’da, şehrin kuşatması sırasında bir papazın çıkardığı “**Düzmece Pugaçev**

¹⁵⁰ Puşkin, **Yüzbaşının Kızı Bütün Öyküler Bütün Romanlar**, s. 433.

¹⁵¹ D. P. Yakuboviç, **Kapitanskaya doçka i romanı Walter Skotta**, 1939, (Çevrimiçi) <http://mesotes.narod.ru/lukacs/pushkin-skott.htm>. (03.05.2015) s. 24.

Hakkında Haber” (Novost o samozvanets Pugaçev) adlı bir bültenden edinir.¹⁵² Şvabrin, gerçek adı Mihail Aleksandroviç Şvanviç olan Rus ordusunda görevli bir teğmendir. İsyanda Pugaçev’e sadakat yemini etmiş ve isyancıların tarafında yer almıştır. İsyanın sonunda Orenburg’da yakalanmış ve mahkeme tarafından tüm soyluluk hakları elinden alınarak Turukhan’a sürülmüş ve orada ölmüştür.¹⁵³

Aslında Puşkin’in el yazmaları Şvanviç karakterinin **Dubrovski** eseri için hazırlandığını gösterir.¹⁵⁴ Ancak anlaşılan o ki o dönemde Pugaçev araştırmaları yapan Puşkin, bu tarihsel kahramana gerçek hikâyesinde yer vermeyi uygun görmüştür.

Puşkin tarihi evraklarda öğrendiği bu bilgiyi eserinde değerlendirir: Şvanviç ismini değiştirerek romandaki Şvabrin karakterine ulaşır. Böylelikle Puşkin, soylu bir Pugaçev taraftarını hikâyesine dâhil ederek, ona Şvabrin adını verir ve onu eserin başkahramanlarından biri yapar.

Romanda Pyotr, Şvabrin ile isyan başlamadan önce Belogorsk Kalesinde tanışır; Şvabrin adam öldürdüğü için buraya sürgün edilmiş ve beş yıldır burada yaşamaktadır. Pyotr bu suçluyu, “Şvabrin hiç de aptal biri değildi. Etkili, ilgi çekici bir konuşması vardı”¹⁵⁵ diye betimler.

Belinski’nin “melodramatik” diye tasvir ettiği Şvabrin’e Puşkin, ihanetten başka bazı olumsuz özellikler daha yükleyerek eserin antagonistini oluşturur. Her ne kadar Pugaçev, isyan lideri olarak birçok vahşetle öne çıksa da eserin zıt karakteri Şvabrin’dir.¹⁵⁶ Şvabrin’in Belogorsk Kalesi isyancıların eline geçtiği zamanki ihaneti ve Pugaçev’in kulağına Pyotr hakkında kötü şeyler söylemesi bunu kanıtlar:

¹⁵² Oksman, **Puşkin v rabote nad romanom kapitanskaya doçka, I. krestyansko-soldatskiye vosstaniya 1830-1831**, s. 10.

¹⁵³ **A.e.**, s. 8.

¹⁵⁴ **A.e.**, s. 9.

¹⁵⁵ Puşkin, **Yüzbaşının Kızı Bütün Öyküler Bütün Romanlar**, s. 379.

¹⁵⁶ Puşkin’in Şvabrin karakteri üzerindeki çalışmaları için bkz. Y. G. Oksman, **Puşkin v rabote nad romanom kapitanskaya doçka, I. krestyansko-soldatskiye vosstaniya, 1830-1831**, s. 10-20.

“Bir de ne göreyim, Şvabrin’in kafası çepeçevre tıraşlı, sırtında bir Kazak kaftanı, kazak ileri gelenleri arasından çıktı, Pugaçev’e yaklaştı, kulağına bir şey fısıldadı.”¹⁵⁷

Dostoyevski ünlü **Puşkin Konuşması**’nda (Puşkinskaya reç) “Puşkin’in bütün eserleri Rus benliği, Rus benliğinin manevi gücü ile dolup taşar”¹⁵⁸ demiştir. Bu özellik, sıradan Rus halk kızı tiplemesinin görüldüğü Maşa’nın karakterinde de açıkça belli olur. Maşa pek güzel bir kız değildir, pek zeki de sayılmaz, ancak içtenliği, sadeliği sıradan bir Rus kızını tasvir eder. Maşa bu sıradan Rus kızı özellikleriyle **Yevgeni Onegin**’in Tatyana’sı, **Kolomnadaki Evceğiz**’in Paraşa’sını anımsatır.¹⁵⁹

Pyotr Grinyov, yüzbaşının kızı Maşa’yı Belogorsk Kalesinde ilk gördüğünde şöyle betimler:

“...On sekiz yaşlarında, toparlak yüzlü, pembe yanaklı bir kız girdi içeri. Açık kumral saçlarını, utançtan kıpkırmızı kesilen kulaklarının arkasına doğru, dümdüz taramıştı.”¹⁶⁰

Puşkin, Maşa Mironova’yı eserin kadın kahramanı olarak olumlu özelliklerle donatır ve örnek bir Rus halk kadınının güçlü iç dünyasını yansıtır.¹⁶¹ Örneğin Pyotr’un anne ve babasından farklı olarak Maşa, Pyotr’ın yeminini bozacağına, onursuzca davranacağına inanmaz ve sevdiğini kurtarmak için elinden gelen her şeyi yapar. Nitekim bu yolda başkente, çariçenin yanına kadar gider.

Maşa öyküde dinamik bir karakter olarak karşımıza çıkmasa da isyanın sürdüğü vahşet içinde masumiyetini koruyan biri olarak diğer karakterlerden farklılaşır. İ. Kuleşov, Maşa’nın romandaki önemine değinerek, Rus kadını imgesine şöyle dikkat çeker:

¹⁵⁷ Puşkin, **Yüzbaşının Kızı Bütün Öyküler Bütün Romanlar**, s. 421.

¹⁵⁸ Dostoyevski, **Puşkin Konuşması**, Çev. Tektaş Ağaoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012, s. 40.

¹⁵⁹ Behramoğlu, **Rus Edebiyatında Puşkin Gerçekçiliği**, s. 210.

¹⁶⁰ Puşkin, **Yüzbaşının Kızı Bütün Öyküler Bütün Romanlar**, s. 380.

¹⁶¹ Oksman, **Puşkin v rabote nad romanom kapitanskaya doçka, I. krestyansko-soldatskiye vosstaniya**, s. 30.

“... Hiç kimseyle savaşmayan ve hiç kimseyi öldürmeyen bir kadın, bir erkek değil, eserin başkahramanı olmuştur. Özellikle onunla, Maşa Mironova ile yüzbaşının kızıyla bağlantılıdır öykünün adı. Tüm savaşlarda, tüm isyanlarda ve devrimlerde en ağır yük, en olumsuz, insanlık dışı koşullarda yalnızca canlı kalmayı başarmamış, başkalarını – akraba ve yakınlarını da kurtarmış kadınların omuzlarındadır. (...) Yüzbaşının Kızı, Rus kadını, vatanın kriz ve geçiş dönemlerindeki tüyler ürpertici ve kahramanca görevlerini anlatan edebiyatımızdaki ilk eserlerden biridir.”¹⁶²

Romanın soylu kahramanlarından bir diğeri olan baba Andrey Petroviç Grinyov da oğlu Pyotr ile benzerlik taşır: iki kahraman da toplumsal rolünün farkındadır. Nitekim Puşkin her iki kahramanın kuşaktan kuşağa geçen görev ve sorumluluk bilincini paralel olarak yansıtır. Bu paralellik aile üyelerinin isimlerinden de anlaşılır: Babanın adı Andrey Petroviç; oğlunun adı Pyotr Andreyiç’tir. Yani babadan oğula sonra onun oğluna geçen isim, geleneklerin ve düşünce yapısının tipikliğini yansıtır.

Bu bağlamda yaşlı Grinyov da vatan sevgisini karakterize eder. Bunu, oğlu Pyotr’u Petersburg yerine ücra bir taşra karakoluna gönderirken “...bırak orduda çalışsın, burnunu sürtsün, barut koklasın da züppe değil asker olsun”¹⁶³ sözüyle belirtir. Yine baba Grinyov’un, oğlu askere gitmeden önce verdiği nasihat romanda işlenen ideal soylu hakkında fikir verir:

“Edeceğim yemini tut, doğrulukla çalış. Komutanlarını dinle. Aferin peşinde koşup kendini fazla yıpratma ama çalışmaktan da kaçma. Ve şu atasözünü hiç çıkarma aklından: ‘Elbiseni yeniyken, şerefini gençken koru.’”¹⁶⁴

Puşkin eserinde Andrey Grinyov gibi Belogorsk Kalesi komutanı Yüzbaşı İvan Kuzmiç Mironov’u da vatanına sıkı sıkıya bağlı biri olarak betimler. “İvan Kuzmiç, subaylığa erlikten yükselmiş, öğrenimsiz olağanüstü yanı olmayan bir

¹⁶² Kuleşov, a.g.e., s. 232-33.

¹⁶³ Puşkin, **Yüzbaşının Kızı Bütün Öyküler Bütün Romanlar**, s. 357.

¹⁶⁴ A.e., s. 358.

insandı. Fakat son derece dürüst ve iyiydi”¹⁶⁵ diyerek yüzbaşının sade ve sıradan bir komutan olduğunu belirtir.

Yüzbaşı kaledeki birçok işi eşi Vasilisa Yegorovna ile birlikte karar vererek yapar. Puşkin bu aileyi kendi halinde yaşayan, içten ve sıcakkanlı insanlar olarak tanıtır. Pugaçev’in kaleye dayanmasıyla, Mironov ailesi kaleyi son nefeslerine kadar, canları pahasına korur. Örneğin kale düştükten sonra Yüzbaşı Mironov, canını kurtarmayı düşünmeyerek Pugaçev’in yüzüne açıkça bir hırsız olduğunu haykırır.

İsyanın yaşandığı dönemdeki hükümdar Çariçe “II. Yekaterina, yine abartısızca, fakat nesnel bir gerçekçilikle betimlenen katılığıyla, toprak köleliği sisteminin ödünsüz temsilcisidir.”¹⁶⁶ Katerina her ne kadar romanda fazla yer almasa da onun temsil ettiği devlet ve hükümetin toplum üzerindeki etkisi açıkça görülür. Pyotr Grinyov ve Yüzbaşı Mironov örneğinde olduğu gibi erlerden komutanlara kadar askerlerde ve Grinyov gibi soylularda çariçeye tam bir bağlılık görülür.

Puşkin tarih kitabının aksine romanda çariçe karakterini fazla göstermez ve Katerina “yargılanma” adlı on dördüncü (sonuncu) bölümde sevgilisini kurtarmaya çalışan Maşa’nın yardımına koşan hoş, saygı uyandıran bir hanımefendi olarak çıkar karşımıza. Romanın sadece bu bölümünde aktif olarak yer alan Katerina, Maşa’dan Pyotr’ın masumiyetini öğrenince hemen gerekeni yapar; genç subayın serbest kalmasını sağlar. Dahası çariçe, canını kendisi için feda etmiş Yüzbaşı Mironov’un kızına, “gelecek konusunda hiçbir kaygınız olmasın. Çeyizinizi ben düzeceğim”¹⁶⁷ diyerek genç çifte yardım sözü verir. Böylelikle Puşkin roman boyunca hükümdar karakterini fazla ortaya çıkarmayarak okuyucuyu isyana ve Pyotr’un yaşadıklarına odaklar.

Eserin bir başka ve renkli karakteri Grinyov’ların sadık emektarı Savelyiç, yerine göre kurnaz, alçakgönüllü, sık sık atasözleri kullanan halktan biridir.¹⁶⁸ Eserde başından itibaren gördüğümüz Savelyiç, efendileri uğruna canını dişine takan biridir.

¹⁶⁵ A.e., s. 383.

¹⁶⁶ Behramoğlu, **Rus Edebiyatında Puşkin Gerçekçiliği**, s. 219.

¹⁶⁷ Puşkin, **Yüzbaşının Kızı Bütün Öyküler Bütün Romanlar**, s. 492.

¹⁶⁸ Olcay, **Russkaya literatura pervoy polovini XIX veka**, s. 140.

Belogorsk Kalesi düştükten sonra Pyotr'un asılacağı sırada ortaya çıkması bunu kanıtlamaktadır:

“Baktım, benim Savelyiç, Pugaçev'in ayaklarına kapanmış. Zavallı lalam:

- Babacığım! Diye yalvarıyordu; bey çocuğunu öldürmekle ne geçecek eline? Bırak onu sana fidye verirler. Eğer gözdağı vermek için ille de birini astıracaksan, emret, beni, bu ihtiyarı assınlar!”¹⁶⁹

V. Odeyevski sıradan bir hizmetkâr olan “Savelyiç karakteri harikadır, eserdeki en trajik karakter de kendisidir”¹⁷⁰ ifadesini kullanır. Nitekim Pyotr'un Maşa'yı kurtarmak için kaleye geri döndüğü zaman efendisini haydutların arasından geçmek pahasına yalnız bırakmaz; Pugaçev kaleden ayrılırken de isyancıların yağmaladığı eşyalarını ve parayı geri istemek için haydutların arasından sıyrılarak Pugaçev'in önüne atlar; çalınan eşyaların parasını ister.

Görüldüğü gibi Puşkin için önemli olan karakterlerin güçlü olması değil, toplumsal rollerini yerine getirmeleridir. Söz gelimi vatanına tam anlamıyla bağlı genç bir asker (Pyotr Grinyov); halkı ayaklandıran ve onları bir arada tutabilen gerçek bir isyancı (Pugaçev), efendisine ölümüne sadakatle bağlı bir hizmetkâr (Savelyiç) gibi kahramanlar tipik örneklerdir. Tarihsel karakterler dışında kalan karakterlerin yerine bir başkası konulsa da eserden bir şey eksilmez.

Yine “Romandaki tüm karakterler sosyal ve bireysel özellikleriyle farklılaşırlar.”¹⁷¹ Karakterlerin açık ve belirgin betimi vardır. Bu ana kahramanların hemen tümünde görülür. Savelyiç, Şvabrin, hatta Çariçe Katerina da saray bahçesinde Marya ile karşılaşmasındaki duruşu, konuşmasıyla gerçekçi ve abartısız bir şekilde betimlenir. Tüm kahramanlar sadece kendine has doğallığıyla, yani kendi durumlarına göre konuşur.¹⁷²

¹⁶⁹ Puşkin, *Yüzbaşının Kızı Bütün Öyküler Bütün Romanlar*, s. 421 -22.

¹⁷⁰ F. V. Odeyevski, *Pismo V. F. Odeyevskogo k Puşkinu*, s. 7.

¹⁷¹ Olcay, *Russkaya literatura pervoy polovini xix veka*, s. 143.

¹⁷² *A.e.*, s. 145.

“Kahramanların kişisel yaşamları, düşünce ayrılıkları ve coşkusal çatışmaları (...) Puşkin’de çevre tarafından belirlenmiş ve tipikleştirilmiş olup, toplumsal yapının başlıca çizgilerini yansıtır.”¹⁷³ Örneğin hükümdara bağlı bir soylu baba Andrey Petroviç Grinyov XVIII. yüzyıl tipik soylusunu karakterize eder. Onun, Pyotr tutuklandığındaki şu sözleri dönemin devlete bağlı, tipik soylusunu açıkça tasvir eder:

“Nasıl olur? Nasıl olur? diye tekrarlayıp duruyor, aklını oynatacak gibi oluyordu. Benim oğlum Pugaçev’e yarıdakçılık etsin! Yüce tanrım, bugünleri göreyim diye mi yarattın beni! Çarıçe idamdan kurtarıyor onu! Sanki bu bir avuntu mu korkunç olan, idam değildir. Benim dedemin dedesi, kutsal bildiği şey uğruna darağacında can verdi. Babam, Bolinski ve Kruşçiv’le birlikte ıstırap çekti. Korkunç olan, bir soylunun yeminine ihanet etmesi; haydutlarla, katillerle, kaçak kölelerle birlikte olmasıdır!... Ailemiz için ne büyük bir utanç, ne büyük bir leke!...”¹⁷⁴

Bu duruma Ataol Behramoğlu, Puşkin “kahramanlarını değişmez kişilikler olarak değil, toplumsal ve buna bağlı olarak psikolojik süreçlerdeki değişimleriyle gösteriyor”¹⁷⁵ ifadesiyle değinir.

Rus edebiyatında Puşkin’den önce hiçe sayılan sıradan halk yığınları, kahramanlar önemli, büyük kişilerden seçilmekteydi. Puşkin’in **Yüzbaşının Kızı** ile birlikte ikinci plana itilmiş, karanlıkta kalan bu sıradan, basit insanlar önem kazanır ve toplumsal roller yüklenir. Sıradan bir halk kızı Maşa, Pyotr Grinyov, taşra kalesi komutanı Mironov ve eşi, hatta uşak Savelyiç bile hikâyede parlıyor. Bu bağlamda **Yüzbaşının Kızı** kahramanları bakımından kendi dönemi için bir yenilik sayılır. Eserde “Rusya, II. Katerina değildir, Pugaçev değildir, ama Mironov’dur, karısıdır, kızıdır, bayraktar Grinev’dir, ihtiyar geveze uşaktır.”¹⁷⁶

Eserin bunca renkli kahramanının olmasına karşın adının neden **Yüzbaşının Kızı** olduğu kesin olarak açıklığa kavuşmuş değildir. Puşkin’in Korsakov¹⁷⁷ ile yazışmalarında veya notlarında eserin adının neden **Yüzbaşının Kızı** olduğuna dair

¹⁷³ Suçkov, a.g.e., s. 106.

¹⁷⁴ Puşkin, **Yüzbaşının Kızı Bütün Öyküler Bütün Romanlar**, s. 486.

¹⁷⁵ Behramoğlu, **Rus Edebiyatında Puşkin Gerçekçiliği**, s. 208.

¹⁷⁶ Troyat, **Puşkin 2**, s. 305.

¹⁷⁷ Eseri sansürden geçirecek olan idari yetkili.

bir bilgi yoktur. Maşa'nın yani yüzbaşının kızının yerine neden Pugaçev veya Grinyov olmadığı tartışma konusudur. Ancak bu konudaki genel düşünce, Puşkin'in Maşa ile birlikte ahlakı ve dayanıklılığıyla örnek bir Rus kadını profilini öne çıkarmak isteğidir.¹⁷⁸

3.4.3. Yapısal ve Sanatsal Özellikler

Yüzbaşının Kızı romanı on dört bölüme ayrılır. Her birine epigraflar¹⁷⁹ yerleştirmiş, bunlarla her bir bölümün içeriği sezdirilmiştir. Bu epigraflar Grinyov'un notları arasında değildir; yayıncı epilogda bunların kendisi tarafından eklendiğini belirtir. Puşkin, Knyajinin'den, Heraskov'dan, Sumarakov'dan, yukarıda bahsettiğimiz eski türkülerden ve halk şarkılarından faydalanarak romanı geleneksel öğelerle bezemiş, hikâyenin anlatımını güçlendirmiştir.

Hatıra formunda yazılan "**Yüzbaşının Kızı**"nın tüm sanatsal dokusu ideolojik ve stilistik olarak iki alt yapıya bölünmüştür: soylular ve köylüler. (...) Bu iki alt yapı da Puşkin'e has bir şekilde işlenmiştir."¹⁸⁰ İsyen ve kahramanlar idealize edilmeksizin tarihsel gerçeklere uygun biçimde sade bir üslupla kaleme alınmıştır.

Puşkin eserde çarpışan bu iki zıt kutbu, yani soyluları veya köylüleri açıkça desteklemez. Yine de toplumsal bir sorun olan köleliğin kaldırılması amacını güden bu isyanda alt tabakanın dolaylı olarak desteklendiği sezilir. Bunu gerek tarih kitaplarında gerekse romanda görmek mümkündür. Örneğin tarih kitabında isyanın başlangıcında Yayık Kasabası'ndaki halkın durumu tasvir edilirken ezilen alt tabakanın haklılığı açıkça vurgulanır.¹⁸¹ Bu bağlamda Puşkin sanatında köylü sınıfın güçlü etkisi görülür. Buna B. V. Tomaşevski şöyle değinir: "Puşkin Batı Avrupa tarzındaki demokrasinin Rusya'da var olması için gerekli devrimin sadece köylü sınıf tarafından gerçekleştirilebileceğini düşünüyordu. Ayrıca bu değişimin ülkenin milli kültürünün ve birliğinin korunarak yapılması gerektiğine inanıyordu."¹⁸²

¹⁷⁸ Oksman, **Puşkin v rabote nad romanom kapitanskaya doçka, I. krestyansko-soldatskiye vosstaniya 1830-1831**, s. 25.

¹⁷⁹ Bu epigraflar Grinyov'un notları arasında değildir; yayıncı epilogda bunları kendisinin eklediğini belirtir.

¹⁸⁰ Y. Lotman, **Kapitanskaya doçka v kritike i literaturovedenii**, s. 64.

¹⁸¹ Bkz. Puşkin, **Pugaçev İsyanının Tarihi**, s. 13-16.

¹⁸² B. V. Tomaşevski, **Kapitanskaya doçka v kritike i literaturovedenii**, s. 60.

Eser, tür bakımından ise tartışmalıdır; hikâye mi, roman mı, tarihsel roman mı, günlük mü aile notları mı hatıralar mı? Bu bakımından kesin olarak bir ifadede bulunmak zordur. Bazen roman bazen de hikâye olarak kabul edilir. Ancak sanatsal özellikleri bakımından eser, tür olarak küçük bir destan ya da tarihsel roman olarak adlandırılabilir.

Eserde Puşkin'in sesi duyulmaz, Pugaçev ve sürekli hareket halinde olan isyan hissedilir. Yine, ana kahraman Pyotr Grinyov'un ağzından anlatım tarzı görülür. "Bu anlatım tarzı Puşkin'e en büyük halk isyanlarından birini, katı sansür koşulları altında ayrıntılarıyla gösterme olanağı sağlamıştır."¹⁸³ Eserin ana kahraman tarafından anlatımına İ. Kuleşov şöyle değinir:

"Bir soru bugüne kadar tartışmalı olarak kalmıştır: 'Yüzbaşının Kızı'nda kim konuşuyor: 'Rusların bu anlamsız ve acımasız isyanlarını Tanrının göreceğini sanma!' Grinev mi, yoksa Puşkin mi? Eğer 'Yüzbaşının Kızı'nın tamamı Grinev'in el yazması ise, demek ki Grinev konuşuyor. Ama 'Yüzbaşının Kızı'nda zaman zaman Puşkin'in sesi de işitilir."¹⁸⁴

Eser sanatsal bakımdan Walter Scott'un (1771-1832) tarihsel romanlarıyla benzerlik gösterir. "Puşkin belirli ölçüde Walter Scott'un deneyimlerinden, onun hayal ürünü tipleri gerçek tarihi kişilerin tipleriyle ustaca birleştirme yeteneğinden"¹⁸⁵ yararlanır.

Belinski'nin "ikinci Shakespeare" diye tanımladığı Walter Scott tarihsel olayların insanlar üzerindeki etkilerini yansıtması bakımından Goethe, Balzac, Manzoni, Puşkin gibi yazarları etkilemiştir.

Puşkin'in Scott'tan etkilendiği **Büyük Petro'nun Arabı** ve **Yüzbaşının Kızı** eserleri de tarihsel süreçlerin insanlar üzerindeki etkilerini gösteren çalışmalardır.

Ana kahramanları rastlantısal durumlarla (söz gelimi **Yüzbaşının Kızı**'nda Pugaçev'in bir tipide çıkagelmesi) hikâyeye dâhil etme ve böylece tarihsel karakteri konuşurma fırsatı bulma; bu konuşmalarda karakterin tarihsel durumuna uygun bir

¹⁸³ Olcay, **Rus Edebiyatında Doğalcı Okul**, s. 52-53.

¹⁸⁴ Kuleşov, **a.g.e.**, s. 236.

¹⁸⁵ **A.e.**, s. 235.

jargon kullanması; deyimler ve ince nükteler göndermesi gibi özellikler Scott'un tarihsel romancılığının bariz özelliklerini yansıtır.

Diğer bir ortak özellik, "Puşkin ve Scott'un her ikisinde de sıradan insanların isyanlarındaki hikâyelerinin anlatımındaki paralelliktir: Soygun, cinayet ve ziyafet olaylarının anlatımındaki benzerlik gibi.

Yine trajik olayların arasına serpiştirilen komiklikler Scott tarihsel romanlarıyla benzerlik gösterir. Söz gelimi **Yüzbaşının Kızı**'ndaki Savelyiç karakterinin benzeri Scott'un eserinde de görülür.¹⁸⁶

Yüzbaşının Kızı'ndaki Scott etkisine Ataol Behramoğlu şöyle değinir:

"Yüzbaşının Kızının oluşumunda, 'insanı sadece toplumun bir üyesi olarak değil, tarihsel sürecin içinde yer alan birisi olarak da ortaya koyan (...) kahramanlarını basit kişilerden seçen (...) onları açıkça bir sınıf bilinciyle donatan (...) karakter çiziminde tarihsel bir yaklaşımı benimseyen (...) basit insanların pratik faaliyetinin aynı zamanda tarihsel faaliyet olduğu fikrine sahip Walter Scott'un etkileri kuşkusuzdur."¹⁸⁷

Bu gibi özelliklerle "sosyal tabanlı tarihsel problemleri irdelemesi bakımından Puşkin, Rus Walter Scott'u diye anılır."¹⁸⁸ Diğer yandan Puşkin tarihselliğindeki Scott sanatının ayrılışına Boris Suçkov **Gerçekçiliğin Tarihi** adlı eserinde şöyle değinir:

"Tarihin ortaya konulmasıyla ilgili olarak, toplumsal gelişmenin itici güçleri anlayışına yine tarih yoluyla varmıştır Scott. Puşkin'se, bu itici güçlerin çağdaş toplumu hangi yollardan etkilediğini ortaya koyup, tarihsel gelişmeyi koşullandıran bu aynı etkenlerin toplum üstündeki etkisini gözlemleyerek, çok daha karmaşık bir estetik işi çözmüştür. İşte Puşkin, çağdaş hayatın, yani oluşan tarihin çizimiyle böylesine ilgilenmiştir."¹⁸⁹

¹⁸⁶ Yakuboviç, **a.g.e.**, s. 12.

¹⁸⁷ Behramoğlu, **Rus Edebiyatında Puşkin Gerçekçiliği**, s. 220.

¹⁸⁸ Puşkin sanatında ve tarihselliğinde Walter Scott etkisi konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. D. P. Yakuboviç, **a.g.e.** s. 6-17

¹⁸⁹ Suçkov, **a.g.e.**, s. 99.

Yüzbaşının Kızı'nı Scott tarihselliğinden ayıran bir diğer noktaya İ. Kuleşov ise şöyle değinir:

“...Walter Scott'un eserleriyle kıyasladığımızda Yüzbaşının Kızı'nın orijinalliği, Puşkin'in Grinev'i ve Pugaçyov'u farklı soylara, farklı dinlere ve farklı uluslara ait insanlar olarak değil, uyuşmasız sınıfsal çelişkilere ayrılmış insanlar olarak 'çarpıştırıyor' olmasındadır.”¹⁹⁰

Roman **gerçekçi-tarihsellik** geleneğiyle kaleme alınmıştır. Eserde klasisizmin kuralcı yapısından ve romantizmin havada kalmışlığından ziyade gerçeği olduğu gibi temel alan, realizmin etkisi görülür. Konuşmalar, olayların anlatımı, çevrenin tasviri, tarihi olgular eserde gerçekçi gelenekle işlenir. Bu bağlamda her bir karakter kendi toplumsal rolüne uygun olarak konuşur. Örneğin Pugaçev'in nükteli konuşması Kazakların ve isyancıların özelliklerini yansıtır. Yine isyanın yaşandığı yerlerdeki çarpışmaların betimlenmesi, askerlerin psikolojileri, kuşatma altındaki kentlilerin durumu da gerçekçidir.

Gerçekçi-tarihsellik bağlamında Puşkin olayları sadelikle kaleme alırken, aynı şekilde eserde fazlaca karakterler de kullanmamıştır. Böylelikle eser çok fazla kişiyle boğulmamış; tarihsel olay örgüsünün ön planda kalması sağlanmıştır. Romandaki aşk öyküsü de kahramanlar gibi tarihsel konuyu yani eserin temel sorunsalı olan sınıflar arası çatışmayı gölgelemez. Puşkin'i ilgilendiren insanların – genellikle alt tabakanın- karşılaştığı zorluklardır.

Karakterler de oldukça sıradandır. “Romanda canlı karakter bulunmaz. Her bir karakter toplumsal bir gücü yansıtır ya da tarihsel bir olgunun tasviriyle ilgilidir.”¹⁹¹ Söz gelimi sıradan bir Rus halk kızını temsil eden Maşa; efendilerine bağlı bir uşak olan Savelyiç; diğer yandan devlete ihanet içinde olan tipik bir soylu Şvabrin bu duruma örnek gösterilebilir. “Eserdeki karakterleri kendi psikolojileri, ruhsal evrimleri ve kişiliklerini de tarihsel ve sosyal doğrulukta betimlemiştir; bu

¹⁹⁰ Kuleşov, a.g.e., s. 325.

¹⁹¹ Olcay, **Russkaya literatura pervoy polovini XIX veka**, s. 139.

bağlamda Puşkin kendisinden önce Walter Scott da dâhil hiçbir tarihsel romancının yapamadığını başarmıştır.”¹⁹²

Eserde “akıl yürütme, bireysel analiz, iç monologlar yer almaz. Kahramanların karakter özellikleri jestler ve eylemlerle tasvir edilir.”¹⁹³ Örneğin Savelyiç’in kendi canını birçok kez tehlikeye atması onun efendisine sadakatini simgeler.

Bu bağlamda esere yöneltilen eleştiri karakterlerin oldukça yalın ve cansız resmedilmelerinden dolayı romanın renksiz görüldüğüdür. Ancak yukarıda belirttiğimiz gibi gerçekçi-tarihsellik çerçevesinde kaleme alınan eserde karakterlerin yalın ve güçsüz tasviri, eserin hem gerçekçi özellik kazanmasını sağlamış, hem de olayların arka planda kalmasını engellemiştir.

Yüzbaşının Kızı aynı zamanda “sözlü halk epiğiyle sıkı sıkıya bağlıdır.”¹⁹⁴ Romanda halk şarkıları, deyimler gibi folklorik öğelerin yer alması eserin epik bir özellik kazandırılmıştır. Puşkin’in diğer eserlerinde olduğu gibi **Yüzbaşının Kızı**’nda da yerel folklorik öğeleri görmek mümkündür. Puşkin masallardan ve halkın söyleminden sıkça faydalanmıştır. “Puşkin halk edebiyatının ve halkın fantazisinin gücünü hissediyordu. **Tunç Süvari** ve **Yüzbaşının Kızı** üzerinde çalışırken tüm bunlar işine yaradı”¹⁹⁵ ifadesiyle Kuleşov bu özelliğe dikkat çeker.

Sözlü ve yazılı folklorun kullanılması, yerel temaların yer alması gibi özellikleriyle **Yüzbaşının Kızı**’nın Rus edebiyatındaki yeri ve önemini ünlü eleştirmen V. Belinski şöyle vurgular:

“Yüzbaşının Kızı bir anlamda Onegin’in düzyazınsal şeklidir. Şair eserinde II. Katerina döneminin etik yapısını gösteriyor. Sunumların çoğu gerçekçiliği, içeriğinin doğruluğu ve anlatım yeteneğiyle bir mükemmellik mucizesidir. (...) Eserdeki dramatik eksikliklere rağmen Yüzbaşının Kızı Rus edebiyatının en büyük eserlerinden biri olmasına engel olamamıştır.”¹⁹⁶

¹⁹² G. A. Gukovski, **Kapitanskaya doçka v kritike i literaturovedenii**, s. 53.

¹⁹³ Olcay, **Russkaya literatura pervoy polovini XIX veka**, s. 143.

¹⁹⁴ A.e., s. 145.

¹⁹⁵ Kuleşov, **a.g.e.**, s. 218.

¹⁹⁶ Vissarion Grigoryeviç Belinski, **Soçineniya Aleksandra Puşkina. Statya odinnadtstaya i poslednyaya**, 1846, s. 49.

N. Gogol **Yüzbaşının Kızı** için “Rus edebiyatında öykü türü alanındaki en güçlü eser”¹⁹⁷ ifadesini kullanırken şöyle der:

“Yüzbaşının Kızı’ ile karşılaştırılınca bütün romanlarımız ve hikâyelerimiz yavan kalıyor. Saflık, yumuşaklık, öyle bir yüksekliğe ulaşıyor ki bu yapıtta, gerçek bile yapmacık ve karikatürize edilmiş gibi görünüyor (...) ortaya ilk olarak gerçekten de Rus karakterleri çıkıyor. Kalenin basit komutanı, karısı, bayraktar, biricik topuyla kalenin kendisi, zamanın karışıklığı, sıradan insanların o alçakgönüllü büyüklüğü (...) bütün bunlar yalnız gerçek değil, onu da aşan bir şey.”¹⁹⁸

Yayımlandığı tarihte edebiyat çevresinde oldukça yankı uyandıran eser hem o dönemde hem de sonradan birçok yazar ve edebiyat eleştirmeni tarafından incelenmiştir.¹⁹⁹ Eser kendisinden sonraki yazarları da etkilemiştir. Örneğin **Yüzbaşının Kızı** Tolstoy’un **Savaş Ve Barış**’ı yazmasında etkili olmuştur.²⁰⁰

Eser savaşın nedenlerinden başlayarak tarihsel gerçekler üzerine kurulu kahramanlar, olaylar ve sonuçlar üzerinden hem XVIII. yüzyıl Rusyası’nın toplumsal-sınıfsal çatışmasını hem de Rusya’da kronik hale gelen köylü isyanlarından sonuncusu Pugaçev isyanının nesnel bir panoramasını çizer. “Puşkin’in romanı, küçük boyda olmasına karşın Tolstoy’un uçsuz bucaksız Savaş ve Barışı’ndan daha canlı, daha derin bir dünyayı kucaklar.”²⁰¹

¹⁹⁷ N. Gogol, **Kapitanskaya doçka v kritike i literaturovedenii**, s. 10.

¹⁹⁸ Behramoğlu, **Rus Edebiyatı Yazıları (XIX. ve XX. Yüzyıllar)**, s. 15.

¹⁹⁹ Farklı yazar ve eleştirmenlerin **Yüzbaşının Kızı** hakkındaki düşünceleri ve analizleri için bkz. (Çevrimiçi) **Kapitanskaya doçka v kritike i literaturovedenii // Puşkin A. S. kapitanskaya doçka**, Leningr, 1984; Y. G. Oksman, **Puşkin v rabote nad romanom kapitanskaya doçka, I. krestyansko-soldatskiye vosstaniya 1830-1831**.

²⁰⁰ Behramoğlu, **Rus Edebiyatı Yazıları (XIX. ve XX. Yüzyıllar)**, s. 21.

²⁰¹ Troyat, **Puşkin 2**, s. 303.

SONUÇ

XVIII. yüzyılda Rusya’da doruk noktasına ulaşan serflik düzeni ve halkın içinde bulunduğu ağır koşullar, serflik Rusya’da resmi olarak kaldırılana kadar (1861) büyük bir toplumsal sorun olmuştur. Hayatlarını zor koşullarda devam ettirmek zorunda kalan köylüler, hükümetlerin ilerleyici ve baskıcı politikalarıyla bunalan azınlıklar ve özellikle Kazaklar birçok kez bu memnuniyetsizliklerini dile getirmiş, ancak hükümetlerin ve çarların halkın bu sorunlarına çözüm getirmemesi sonucu çok sayıda isyan çıkmıştır. Büyük Petro döneminden başlayarak II. Katerina yönetimi boyunca baskıcı yöntemlerle, köleleştirme politikası adım adım ilerlemiştir.

Ağırlaşan koşullar neticesinde Rusya 1600-1800 yılları arasında **dört büyük köylü isyanına** şahit olmuştur. Dört isyanın da ortak özelliği Kazaklar tarafından çıkarılmaları, anti-feodal düzen karşıtı olmaları ve köleliğin kaldırılması amacı taşımalarıdır. Bu isyanların Rusya’da toplumsal düzenin bozulmasına neden olduğu, sosyal adaletsizliği artırarak alt tabakayla soylular arasındaki uçurumu derinleştirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Halkın ve köylülerin olumsuz yaşam koşulları A. Radişçev, N. Novikov gibi aydınlanmacı yazarların tarafından eserlerinde konu edilirken, isyan konusu da Aleksandr Puşkin tarafından kaleme alınmıştır. Puşkin’in isyan temasına yönelmesinde 1830’larda Rusya’da baş gösteren kolera salgını ile yurt dışında yaşanan bağımsızlık hareketleri gibi olgular etkili olmuştur.

Puşkin sanatında isyan temasından ilk kez **Dubrovski** eserinde söz edilmektedir. Söz konusu eserde tarihsel bir olgudan çok sosyal bir sorun anlatılmaktadır. Tarihsel bir olgu olarak isyanı, sanatçı **Pugaçev İsyânının Tarihi** ile **Yüzbaşının Kızı** romanında derinlemesine irdelemiştir. “Dubrovski’de romantik bir kahramanın çevresinde, kurmaca bir olay örgüsüyle işlenen ‘halk ayaklanması’ düşüncesi, Yüzbaşının Kızı’nda gerçek, tarihsel bir tabana oturtulmuştur.”²⁰²

²⁰² Behramoğlu, **Rus Edebiyatında Puşkin Gerçekçiliği**, s. 218.

Gerçek köylü isyanı ve Kazak önderi Pugaçev, Puşkin’e Dubrovski’den sonra ilham vererek bu sanatsal temayı ve konuyu yeni bir eserde gerçekleştirmesini sağlamıştır. Arşiv ve köylülerden edindiği çeşitli kaynaklar Puşkin’e konu üzerinde fazlaca malzeme sunmuştur.²⁰³

Yapılan inceleme sonucunda **Dubrovski ve Yüzbaşının Kızı**’nda **toplumsal çatışma** sorunsalı her iki eserin ortak özelliğini oluşturduğu gözlenmiştir. “Puşkin’in sanatsal yaratıcılığında, toplumsal gelişimin önde gelen oluşumların açıklanması, toplumun ‘aşağısındakiler’ ve onların egemen üst kesimlerle olan ilişkileri ile çatışmaların yansıtılmasıyla yakından bağlantılıdır.”²⁰⁴

Pugaçev İsyânının Tarihi ve Yüzbaşının Kızı eserleri arasında da yakın bir paralellik olduğu görülmüştür. Puşkin tarih kitabındaki birçok gelişmeden esinlenmiş ve bunları romanında kullanmıştır. Bu bağlamda birbirini etkileyen iki eserin bazı ortak noktaları ve farkları saptanmıştır. Örneğin, Yüzbaşı Mironov’un ölüm sahnesi ve Pugaçev’e söylediği sözler tarihsel bilgiyle tamamen örtüşmektedir. Puşkin’in **Pugaçev İsyânının Tarihi**’ndeki yüzbaşı ve onun asteğmeni romanda karşımıza Yüzbaşı Mironov ve Pyotr Grinyov olarak çıkmaktadır. Bu iki tarihsel kahramanın rütbelerinin romandaki kişilerin rütbeleriyle aynı olduğu görülmektedir. **Pugaçev İsyânın Tarihi** kitabında yüzbaşının asılması şöyle geçer:

“...Yüzbaşı Kameşkov ile Asteğmen Voronov’u getirdiler. Tarih bu iki uysal kişinin adlarını unutmamalıdır. Pugaçev: ‘Siz çarınız olan bana karşı niçin silaha sarıldınız?’ diye sordu. Onun bu sorusuna karşılık esirler: ‘Çarımız değilsin, Rusya’nın hükümdarı Katerina Alekseyevna ve veliaht Pavel Petroviç’tir. Sen de bir hırsız ve düzmesin,’ cevabını verdiler.”²⁰⁵

Aynı olay romanda ise şöyle yer alır:

“Pugaçev müthiş bir bakış fırlattı ihtiyara.

²⁰³ Tomaşevski, a.g.e.

²⁰⁴ Olcay, **Rus Edebiyatında Doğalcı Okul**, s. 51.

²⁰⁵ Puşkin, **Pugaçev İsyânının Tarihi**, s. 52.

- Bana, çarına, nasıl karşı koyarsın dedi.

Yarası kanayan, gitgide bitkinleşen komutan, son gücünü topladı, tok bir sesle:

- Sen mi benim çarımsın dedi. Sen bir hırsızdan ve düzenbazdan başka bir şey değilsin, anladın mı?²⁰⁶

Yine, Puşkin'in Pugaçev'le ilgili her iki eserinde de isyanın lideri olarak Pugaçev tek başına sivrilmeyiz; onun kadar isyan ateşine katılan halk ve kalabalık kitleler de göz önündedir. Halkın iki tarafa ayrılması, iki tarafın kendine has bakışı gibi toplumsal etkenler iki eserde de kapsamlı olarak incelenmiştir. İsyanın nedenleri ve sonuçları hem bir tarihçi gözüyle hem de bir sanatçı gözüyle analiz edilmiştir.

Gerek **Pugaçev İsyasının Tarihi**'nde gerekse **Yüzbaşının Kızı**'nda Pugaçev karakterinin salt tarihsel bir genellemesi görülmez; Puşkin'in her iki eserinde de merkeze koyduğu Pugaçev'i incelediği çeşitli evraklar, günlükler gibi tüm materyaller ışığında yeni bir eleştirel seçim ve politik açıdan yeni bir değerlendirmeye tabi tutmuştur.

İsyanın lideri iki eserde de ortak zemindedir: şöyle ki isyanı çıkaran Pugaçev değildir; isyan Pugaçev'i bir lider kılmıştır. İki eserde de Puşkin'in bu tarihsel gerçeği göz ardı etmediği anlaşılmaktadır. Özellikle **Pugaçev İsyasının Tarihi**'nde isyanın aşama aşama yükselip, koşulların Pugaçev'i nasıl önder haline getirdiği görülür.

Diğer yandan Pugaçev'in çift yönlü betimlenişi söz konusudur. Hem sıradan bir köylü Kazak'ın özellikleri hem de bir hükümdar özellikleri öne çıkmıştır: Pugaçev "**köylü çar**" olarak, ancak idealize edilmeden resmedilmiştir.

Pugaçev İsyasının Tarihi'nde isyanın nedenlerine daha geniş yer verilirken **Yüzbaşının Kızı**'nda bu nedenlere fazla değinilmemiştir; romanda **Pugaçev** ve isyanın yaşandığı **süreç** merkezde kalmıştır. Bu sürecin toplumsal yansımaları esas alınmıştır.

²⁰⁶ Puşkin, **Yüzbaşının Kızı Bütün Öyküler Bütün Romanlar**, s. 420-421.

“**Yüzbaşının Kızı**’ın 1773-74 köylü ayaklanması konusunun çelişkileri, sosyal ve politik önemi bakımından **Pugaçev İsyanının Tarihi** kitabından hiçbir eksiği yoktur.”²⁰⁷ V. Klyuçevski de “eser, günlük yaşamın tasviri, sıradan soylu insanların ve alt tabakanın yaşayışı dönemin ruhunu yansıttığı için tarih kitabına göre daha fazla tarihseldir”²⁰⁸ diye vurgulamıştır.

Söz edilen özelliklerle Puşkin’in Pugaçev’i temel alan iki eseri de sadece halk ayaklanmasını tasvir etmekle kalmayarak, aynı zamanda II. Katerina döneminin sosyo-tarihî bir incelemesi özelliğini taşımaktadır. Puşkin özellikle “**Yüzbaşının Kızı**’nı, köy halkıyla, taşra karakollarıyla, kilise adamlarıyla, haydut ve asileriyle, Pugaçev’iyle, Katerina’sıyla XVIII. yüzyılın bir vakayinamesi haline getirmiştir.”²⁰⁹

Çalışmamızda kapsamlı olarak ele alınan eserlerin analizi sonucunda Aleksandr Puşkin’in eserlerini ele alışı ve üslubu bakımından sanatında gerçekçi yöntemin hız kazanarak sağlam bir temele oturduğu görülmüş ve halkçılık ile tarihselliğin Puşkin sanatının ve gerçekçiliğinin temel bileşenlerinden olduğu anlaşılmıştır. Puşkin’in tarihselliği²¹⁰ ile edebi kişiliğinin iç içe olmakla birlikte tarihi olayların edebi dehanın sahip olduğu olağanüstü sanatsal yetiyle yansıtıldığı sonucuna varılmıştır.

²⁰⁷ Oksman, **Puşkin v rabote nad romanom kapitanskaya doçka, I. krestyansko-soldatskiye vosstaniya 1830-1831**, s. 61.

²⁰⁸ V. Klyuçevski, **Kapitanskaya doçka v kritike i literaturovedenii**, s. 24.

²⁰⁹ Troyat, **Puşkin 2**. s. 299. **Yüzbaşının Kızı**’nı henüz bitirdiği zaman Puşkin’i halk isyanı konusu yine bırakmamış, **Şövalyelik Döneminden Sahneler** (Stentsı iz rıtsarskih vremen) eserini kaleme almıştır.

²¹⁰ Puşkin tarihselliği ve tarihsel eserleri için bkz. İ. M. Toybin, **Voprosı istorizma i hudojestvennaya sistema Puşkina 1830-x godov**, Nauka, 1969. ; (Çevrimiçi) <http://pushkiniada.ru/referat/073-3.html>, 26.05.2015; B. V. Tomaşevski (Çevrimiçi) http://feb-web.ru/feb/classics/critics/tomashevsky_b/tp/tp2-001-.htm, 15.05.2015.

KAYNAKÇA

- A. İ. Nezelenov: **Kapitanskaya doçka v kritike i literaturovedenii**, Leningrad, Nauka, 1984.
- A. S. Puşkin: **“Sobraniye soçineniy, istoriya Pugaçeva, istoričeskiye stati i materialı, vospominaniya i dnevniki**, Tom 7, Moskva, Terra, 1997.
- A. S. Puşkin: **Sobraniye soçineniy, romanı i povesti**, Tom 5, Moskva, Terra, 1997.
- Akdes Nimet Kurat: **“Rus Hâkimiyeti Altında İdil-Ural Ülkesi Eski Kazan Hanlığı Ve Başkurt İli XIX. Yüzyıla Kadar”**: **DTCF Dergisi**, c.XXIII, S:3-4, 1965.
- Akdes Nimet Kurat: **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917’ye Kadar**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Aleksandr Kamenski: **Rossiya v XVIII veke-pervoy polovine XIX vv.**, 1994.
- Aleksandr Sergeyeviç Puşkin: **Yüzbaşının Kızı Bütün Öyküler Bütün Romanlar**, Çev. Ataol Behramoğlu, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2013.

- Andrzej Walicki: **Rus Düşünce Tarihi Aydınlanmadan Marksizme**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.
- Ataol Behramoğlu: **Rus Edebiyatı Yazıları (XIX. ve XX. Yüzyıllar)**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 2012.
- Ataol Behramoğlu: **Rus Edebiyatında Puşkin Gerçekçiliği**, İstanbul, Tekin Yayınları, 2013.
- Ataol Behramoğlu: **Rus Edebiyatının Öğrettiği**, İstanbul, Evrensel Basım Yayın, 2008.
- Boris Suçkov: **Gerçekçiliğin Tarihi**, Çev. Aziz Çalışlar, İstanbul, Doruk, 2009.
- Dostoyevski: **Puşkin Konuşması**, Çev. Tektaş Ağaoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012.
- Emine İnanır: **I. Petro ve II. Katerina'nın Kanatları Altında 18. Yüzyıl Rus Edebiyatı**, İstanbul, İskenderiye Yayınları, 2008.
- G. A. Gukovski: **Kapitanskaya doçka v kritike i literaturovedenii**, Leningrd, Nauka, 1984.
- George Vernadsky: **Rusya Tarihi**, Çev. Doğukan Mızrak, Egemen Ç. Mızrak, Selenge Yayınları, İstanbul, 2011.
- Gesinoviç: **Pugaçef Ayaklanması**, İstanbul, Yalçın Yayınları, 1995.
- Henri Troyat: **Puşkin 1**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, Çev. Oğuz Peltek, 1951.

- Henri Troyat: **Puşkin 2**, Ankara, Maarif Basımevi, Çev. Oğuz Peltek, 1954.
- Klyuçevski, V. O.: **İmperatritsa Ekaterina II**, Sovremennik, Petersburg, 1894.
- Lev Tolstoy: **Kazaklar**, Çev. Leyla Soykut, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.
- M. N. Katkov: **Kapitanskaya doçka v kritike i literaturovedenii**, Leningrad, Nauka, 1984.
- Mustafa Ergün: **“Rus Eğitiminde Batılılaşma Çabaları Ve Reformlar”**, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2009.
- N. F. Dubrovin: **Pugaçev i ego soobşçniki**, St. Petersburg, 1884.
- N. Gogol: **Kapitanskaya doçka v kritike i literaturovedenii**, Leningrd, Nauka, 1984.
- N. M. Karamzin: **İstoriçeskoe pohvalnoe slovo Ekaterine II**, 1801.
- N. N. Petrunina: **Vokrug istorii Pugaçeva**, Nauka, Leningrad, 1969.
- N. V. İzmaylov: **Ob arhivnih materialah Puşkina dlya istorii Pugaçeva**, 1960.
- N. V. Riasanovsky, M. D. Steinberg: **Rusya Tarihi Başlangıçtan Günümüze Kadar**, Çev. Figen Dereli, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 2014.
- P. P. Lambin: **Bulavinskiy bunt**, 1870.

- P. S. Popov. **Puşkin kak istorik**, Leningrd, Vestnik, 1937.
- P. V. Annenkov: **Materialı dlya biyografiya A. S. Puşkina**, 1855.
- Paul Avrich: **Russian Rebels 1600-1800**, New York, The Nortan Library, 1973.
- Prof. Dr. Vasiliy İvanoviç Kuleşov: **Puşkin Yaşamı Ve Sanatı**, Çev. Birsen karaca, İstanbul, Multilingual, 2000.
- Puşkin: **Pugaçev İsyasının Tarihi**, İstanbul, Akyüz Yayıncılık, 2002.
- R. V. Ovçinnikov: **Tri nadpisi Puşkina na Pugaçevskih dokumentah**, 1962.
- R.V. Ovçinnikov: **Manifestı i ukazı E.İ. Pugaçeva istoçnikovedçeskoe issledovanie**, Moskva, Nauka, 1980.
- S. Zlobin: **Salavat Yulayev**, Moskva, Ripol, 1994.
- Stepan Zlobin: **Razin**, Moskva, 1951.
- Türkân Olcay: **Rus Edebiyatında Doğalcı Okul**, İstanbul, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, 2003.
- Türkan Olcay: “Rus Edebiyatında Tarihsel Romannın Doğuşu” **Ataol Behramoğlu Armağan Kitabı**, İstanbul, Heyamola Yayınları, 2009.
- Türkân Olcay: **Russkaya literatura pervoy polovini XIX veka**, İstanbul, Çantay, 2013.

- V. F. Odoyevski: **Kapitanskaya dočka v kritike i literaturovedenii**, Leningrd, Nauka, 1984.
- V. Í. Lebedev: **Bulavinskoye vosstaniye 1707-1708**, Prosveščeniye, 1969.
- V. O. Klyuçevski: **Ístoricheskie portreti**, t.y.
- Vasiliy Osipoviç Klyuçevski: **Kurs russkoy istorii lektsii LXII--LXXXVI**, 1904.
- Viktor Buganov: **Bulavin**, Molodaya Gvardiya, Moskva, 1998.
- Viktor Buganov: **Pugaçev**, Molodaya Gvardiya, Moskva, 1984.
- Vissarion Grigoryeviç Belinski: **Soçineniya Aleksandra Puškina. Statya odinnadtstaya i poslednyaya**, 1846.
- Y. G. Oksman: **Puşkin v rabote nad romanom kapitanskaya dočka, I. krestyansko-soldatskiye vosstaniya 1830-1831**, 1952.
- Y. Lotman: **Kapitanskaya dočka v kritike i literaturovedenii**, Leningrad, Nauka, 1984.
- Y. M. Lotman: **Biyografiya pisatelya, statya i zametki**, Sankt Peterburg.
- Y. Oksman: **Puşkin v rabote nad istoriey Pugaçeva**, Jurnalno-Gazetnoye Obyedineniye, 1934.

E-KAYNAKÇA

- D. P. Yakuboviç: Kapitanskaya Doçka i Romanı Walter Skotta, 1939; <http://mesotes.narod.ru/lukacs/pushkin-skott.htm>, (Çevrimiçi) 17.04.2015
- Doç. Dr. Yakup Deliömeroğlu: “Başkurt İsyamları”, (Çevrimiçi)<http://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=356176>, 15.02.2015.
- İ. M. Toybin: “Voprosı istorizma i hudojestvennaya sistema Puşkına 1830-x godov”, Nauka, 1969. ; (Çevrimiçi) <http://pushkiniada.ru/referat/073-3.html>, 26.05.2015.
- N.Gritsenko: “Rabota A. S. Puşkına nad istoriey Pugaçeva”,(Çevrimiçi) <https://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CB0QFjAAahUKEwioqNaNxOLHAhUENhoKHf-BYM&url=http%3A%2F%2Flib.pushkinskijdom.ru%2FLinkClick.aspx%3Ffileticket%3D0FH2w3CfEZM%253D%26tabid%3D10358&usg=AFQjCNGIGa-CDv-s9NulT6gNdGAGP9q1eQ&bvm=bv.102022582,d.bGg.pdf>. 01.04.2015

B. V. Tomaşevski:

(Çevrimiçi)http://feb-web.ru/feb/classics/critics/tomashevsky_b/tp/tp2-001-.htm,
15.05.2015.

Y. Lotman:

“Aleksandr Sergeyeviç Puşkin v mihaylovskom. 1824-26”, (Çevrimiçi)
[http://vivovoco.astronet.ru/VV/PAPERS/L
OTMAN/PUSHKIN/CHAPT04.HTM](http://vivovoco.astronet.ru/VV/PAPERS/LOTMAN/PUSHKIN/CHAPT04.HTM),
15.05.2015.

EKLER

EK-1²¹¹

Geleneksel Kazak Kıyafetleri İçinde Emelyan İvanoviç Pugaçev

²¹¹ Resim tarafımdan yapılmıştır.

Пугачев isyanının ilerleyişi

²¹² Haritada Pugaçev isyanının ilerleyişi, (Çevrimiçi) <http://earth-chronicles.ru/news/2014-09-17-70957>, 15.03.2015.